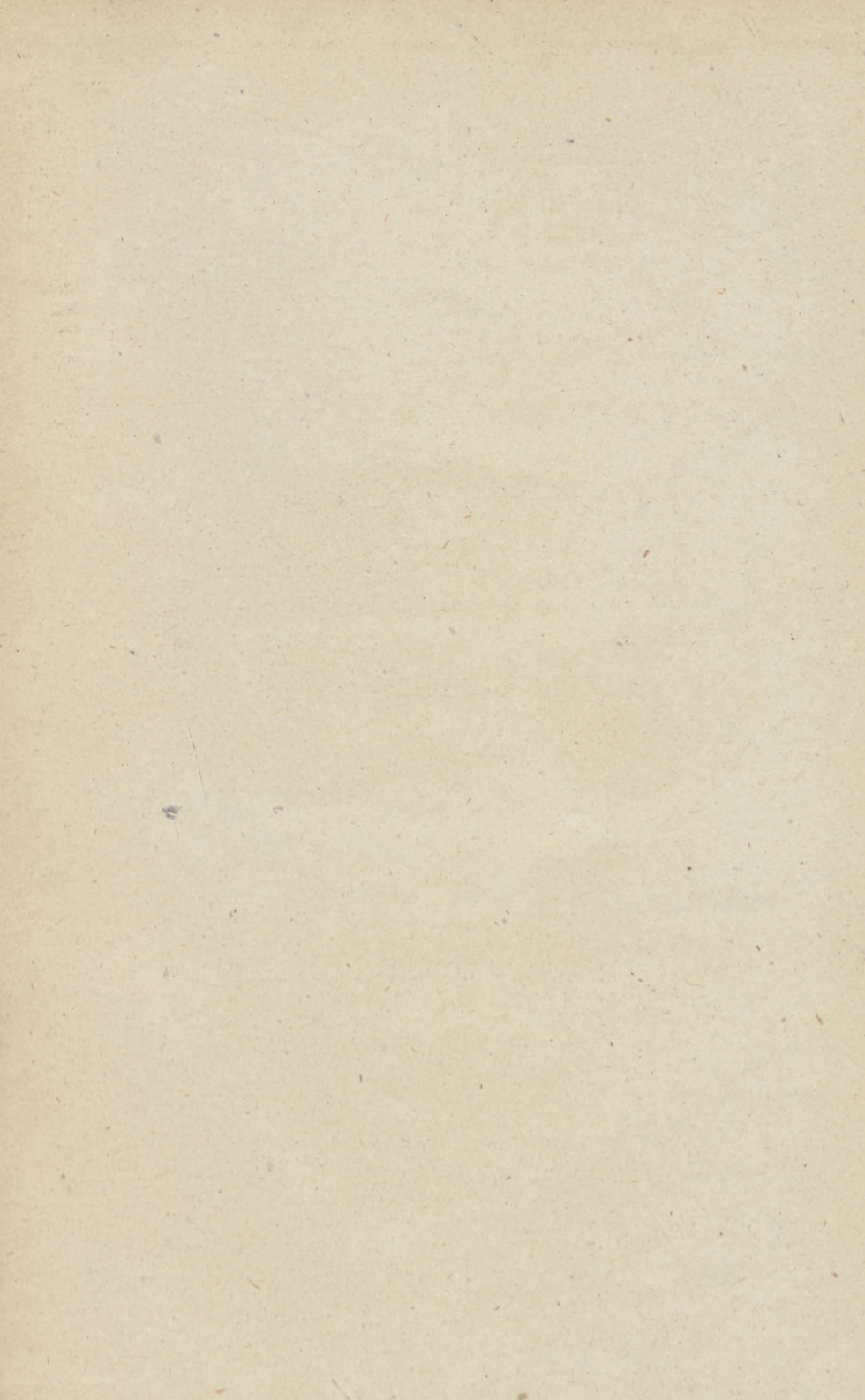

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 905

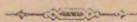

תולדות המשנה

מאת

חיים אפפענהיים

רב בק"ק טהארן.

Zur Geschichte der Mishna

von

Rabbiner Dr. Joach. Oppenheim.

(Separat-Abdruck aus der Monatschrift „Beth Talmud,“ II. Jahrgang.)

פרעסבורג, שנת תרמ"ב.

נדפס בדפוס של דוד לאָווי ואברהם בן דוד אלקלאי בפרעסבורג.

Druck von LÖWY & ALKALAY, PRESSBURG, Langegasse 3.

לזכרון

נשמת אבי מ"ו

הרב הנאון

מ"ה ישכר בער אפפענהיים זצ"ל

שהיה אב"ד בקהל אייבענשיטץ

בן ה'ה"ג מ"ה חיים נין ונכד הנאונים מופתי הדור מ"ה דוד אפ"ה ומ"ה ברוך
כהנא רפאפורט זכרונם לברכה

ונשמת אמי מורת

אשה יראת ה' אשר כל מעשיה היו לשיש

מ שינדל

בת הישיש והנכבד ה' משה גאָלד מלייפניק, עליהם השלום.

פתח דבר.

הגות בספרות ימי קדם של עם ועם למען דעת מעמד רוח ההשכלה והמטרה אשר הציבו להם בימים הראשונים מפיחם ומפי כתבם הוא ענין טוב ומועיל נתן אלהים לבני אדם להטיב ולהשכיל, וביחוד לנו בני ישראל קורת הלימוד והעיון של דורות הראשונים ובפרט בימי התנאים והאמוראים הוא נחוץ מאוד מפנים רבות באשר שכל תעודתן הוא הדרך אשר נלך והמעשה אשר נעשה כל ימי עולם, ומטעם זה עלינו לדעת בשינוי העונים והזמנים את הרוח השורר בהחוקים והמשפטים הישנים וסוף מעשה במחשבה תחילה בתקנות ושאר דברים שנתחדשו בימים ההם וכמו כן להבין השתלשלות הקבלה והרעיונות אשר נרשמו בדברי הימים לספרותינו כמצוה עלינו: זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור, וכמה מעלות טובות כפולות עלינו למורי בני עמנו אשר קדשו את ימיהם לתורה ולתלמוד אשר כגמת פניהם היתה לפנות את הדרך ולסקל את המסילה ולהדריכנו אל תכלית הנרצה לירד לעומק כוונת הו"ל בכל ענין, ולתכלית זה חברו ג"כ חכמי זמנינו כמה ספרים ובצדק נוכל לומר מה שלא עשה הפלפול של הקודמים עשתה הבקורת בתולדת ספרות ישראל לישר הדורים ולפתור חרות כני קדם, אמנם אף שמלאכתם. עלתה בידם הגה עוד נשארו כמה דברים שאינם מבוררים הטיב ושצריכין עוד תלמוד ופעמים יש לפקפק ג"כ על החלמתם, לכן אמרתי למה אמנע מקריב מפרי חקירתי תרומה לה' ואם אמנם שוה ספר תולדת המשנה, אשר ערכתי לפנך היום מעט חכמות הוא, הנה כבר נאמר למושה מפי הגבורה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי. ואם יהיו דברי אלה להועיל ללומדי תורה עלי ליתן שבח והודיה לכם אבותי היקרים כי אתם עוררתם את לבי לתורה ולעבודה, לך אבי מורי נאה תהלה כי אתה הארת את עיני בתורה ובהלכה ובכל כחך עמלת בי להדריכני במעגלי התלמוד בתוך נתיבות יושר, לכם אבותי הנני מקריב רגשי תורתך ולשמכם ולזכרכם תאות נפשי כל ימי חיי!

ותפלתי לאל ה', שיהיו דברי נשמעים לעבודתו, ואל יצל מפי דבר אמת, ושלא תהי' התורה פוסקת מפי זרעיי.

פה טהאָרן, עשיק פי בשלח, יום מלאת לי כ"ד שנה לימי עמדי על משמרת הקדש, תרמ"ב לפ"ק.

המחבר.

תולדת המשנה.

בכל דור ודור היתה המשנה בעיני בני עמנו ככר נרחב מלא ברכת ה' שמה נאספו דורשי התורה לקבץ על יד קבלת זקנים שוני הלכות והוראות ותקנות חכמינו להשכיל אל דברי תורה להבין הגבלת המצות ואפני עשיתן והגדרים והסייגים ומה שנשאו ונתנו בענין זה בישיבות שונות להורות את בני ישראל את כל החוקים אשר דבר ה' עליהם ביד משה. אמנם עם כל הדרישה והחקירה והעמל ויגיעת נפש לירד לעומק מונתה ולהבין דבר מתוך דבר ולבוא אל עמק השוה בהכרעת מחלוקת התנאים והמשניות אשר נראו שסותרין זה את זה עוד לא יבורר לנו על נכון מקור המשניות כיצד נכתבו ונמסרו על מה אדניהן הטבעו או מי היו הראשונים אשר ירו אבן פינתה ואיזה כללים היו להם לעינים בהפירים בין הדבקים בין משנה לברייתא, ואף שכמה חכמים מימות רב שרירא גאון עד היום הזה חקרו בענין זה וחברו מאמרים וספרים מיוחדים להגיד לנו תעלומת משנה מקורה והתפשטותה ופעולתה בדורות שונים עכ"ז עוד נשאר לברר כמה ספיקות. לכן אמרתי כל ימי גדלתי בין החכמים ובספרים בינותי והמלאכה הזאת יקרה היא בעיני עד מאוד מדוע אחשה מחות דעי אף אני ותמכתי יסודתי על אמרם ז"ל יגעתי ולא מצאתי אל תאמין ובצפיתי צפיתי שיהיו דברי אלה להועיל להפיץ מעט אור על ענין אחר גדול הערך אשר בערפלי השכת ימי קדם תולתו.

כל המעיין בעין בוחנת בספרי קורות ספרות היהודים יראה כי קשה היה להמחברים לגדר ענין המשנה בגדרים מיוחדים דרושים כפי הפצי המדע באשר שגם לחז"ל היו בזה דעות שונות דהכי איתא בקידושין (מי"ט). אוזו היא משנה ר' מאיר אומר הלכות ור' יהודה אומר מדרש והנה לפי דעת ר' מאיר משנה והלכה שמות נרדפין הן ומה היתה נסבה שגם האמוראים פעמים לא דקדקו המיב וחלפו את המושגים זה עם זה עד שאין לאל ידנו לגדר את הענין כפי מושגו ומובנו בכל המקומות שכתלמוד, וכמקרה הזה קרה ג"כ לרבינו הגדול הרמב"ם ז"ל בענין אחר הוא עמל ושרח למצוא גדר מיוחד למושג "דברי סופרים" ולהגביל שם זה כפי ערכו והוראתו הפנימי בטוב מעם ודעת באשר יאות לאיש כמורו אשר ידיו רב לו במלאכת ההגיון ונאמן בכל חררי התורה והפילסופיא עכ"ז השיגו עליו בראיות מן התלמוד¹) אשר פעמים אין להם תשובה וכל זה מפני שגם חז"ל לא היתה דעתם שוה בענין זה ופעמים לא דקדקו כל כך בשמות הנרדפין למושג זה ובחלפם את המלות ואת המושגים זה עם זה פרצו בלי כוונה את הגדרים ואת ההגבלות עד שאין יכולת ידו לתרץ כל המאמרים כפי הגדר אשר הונח לנו אף שיש לו סמך במקומות אחרים בש"ס. והנה אחרי שעירוב הלשונות והמושגים הוא מקור רוב השגיאות ע"כ אמרתי טרם נבוא על הענין אשר שמנו למטרת חקירתנו חוב עלינו לבאר את השמות ואת המלות אשר יש להם יחוס לענינינו כדי לסקל את המסילה ולהרים מכשול חילופי הלשונות והענינים מדרך הבקורת וכמו כן השתדל הרמב"ם בחלק ראשון מספרו מורה נבוכים לבאר את השמות באו בספרי נבואה והשאלתן לפנות דרך ליישר הדורים ולדחות את הספיקות והמבוכות, וענין זה יהי לנו כפרוודור לפני מרקלין לבוא אל היכל החקירה פנימה לברר מהות המשנה והוראתה וענין משנה ישנה וסדורי משניות ומקורן, וענין משניות חיצוניות מקורן וקורותיהן ונלוה עליהן עוד כמה דברים דרושים לענין זה.

¹ עי' בספר המצות להרמב"ם ובהשגת הרמב"ן ובמגילת אסתר ובכסף משנה הלכת אישות פ"א.

פרק ראשון.

השמות והמושגים שיש להם יחוס לענייננו.

אף שדבר ברור הוא שהבנת השמות והמושגים כפי ערכן ועיקר הוראתן היא כמפתח לכל המדעים לסור ממוקשי השגיאות עכ"ו לא כולם שוות גם בענין זה. וכמה פעמים יקרה לנו אם נעמיק באיזה עניני המדע ובפרט בחכמות אשר בנסיון או במסורה יסודתן תרחיב לנו הבנת המלות והוראתן ויחוסן לשאר ענינים ומטעם זה לא כדרכי הפלסופים דרכי חוקרי קדמוניות, הפלסופים אשר בחקירתם רק חכמת ההגיון הוא להם לאבן פנה ישתמשו בשמות ומושגים כפי מובנם והוראתם ומושאלם ומנה לא יזוו והמה כורע אמת אשר ממנה יצמחו הגדרים וההגבלות ועל שרשם יסבכו הדיעות והרעיונות אשר יצאו להם מתוך חקירתם לא כן חוקרי קדמוניות כי אחרי שידוע שהוראת כמה מלות תרחיב ותשתנה ברוב עתים כפי רוח הזמן המרחפת על פני הסתכלות העם מן הצורך הוא לברר ג"כ הוראת המלות כפי מובנן ויחוסן בדורות שונים מפני שעפ"י רוב הוראתן בר כבוד תהלך עם רוח הזמן ומטעם זה לא נוכל לברר בפרק זה כל השמות אשר יש להם יחוס לענייננו כפי מובנם ושימושם בכל דור ודור אפס קצהו נפרש והשאר יבורר לנו מתוך הקורות והשתלשלות הסיבות אשר עשו רושם ופעולה על רוח בני עמנו ואפני הסתכלותם בדורות שונים הנרמז בספרות חז"ל, ועתה אחיל:

א קבלה מסורה, קבלה נאמרה על דבר היותו כח השומע והמקבל עיקר והוראתה השגת הדברים בבחינת המשיג (subjectiv) ומסורה נאמר על דבר היותו כח הנותן והמדבר עיקר והוראתה השגת הדברים בבחינת המושג (objectiv) לכן השתמשו בשם מסורה לכנות את ההלכות בענין כתיבת התורה עם חסירין ויתירין קרין ולא כתיבין ודומיהן וכן עיקר קריאת התורה היא ג"כ מן המסורה מפני שבזה הכל תלוי בהמוסר והמלמד אמנם השגת התלמיד המקבל לא תתן ולא תוסיף לה כלום וכן קראו לאיזה הגדות ישנות בשם מסורת הגדה כגון מסורת הגדה עלה בידניו שאין זרעו של עשו נמסר אלא בידי בניו של יוסף ושכל מקום שנאמר ויהי אינו אלא צער ודומיהן מפני שאין בזה להוסיף או לגרוע או להעמיק את הענין ביותר להבין דבר מתוך דבר, אמנם על ההלכות אמרו עפ"י רוב שחן מן הקבלה ולא מן המסורה מפני שבהלכה הכל תלה בהשגת המשיג והבנתו ודרכי עיונו להגבילה ולדיע אופני עשייתה לבוא בעומקה להבין טעמיה פרטיה ורקדוקיה וא"כ שישתמש בה בהוראת איסור והיתר חיוב ופטור ודומיהן ובשאלות שנתחדשו לו, והנה אחרי שבקבלה הכל תלויה בהשגת המשיג אמרו ז"ל (עדות פ"א) שחייב אדם לומר בלשון רבו וכוננתם היתה לשים מעצר להשגת הלכות בבחינת המשיג (Subjectivität) למען לא יפליגנה השומע או התלמיד לענין אחר, אמנם ירגיל לשנות את ההלכות בלשון רבו מפני שעפ"י תרחיב ותישר הבנתה כפי דעתו של רבו ולזה כיוון ג"כ ר"י גידל באמרו (ירושלמי שבת פ"א הלכה ב') כל האומר שמועה בשם אמרה היא רואה בעל השמועה כאלו עומד כנגדו פירוש אחרי שהשגת אלה הענינים תלויה ע"פ רוב ברוחו ומובנו של המשיג ע"כ חוב הוא על האומר דברים בשם אמן שישתדל להשכיל אל הענין ולהסתכלו כאלו בעל השמועות עומד כנגדו כדי להשיגן כפי כוונת אמן ולהציען כפי דעתו. והנה יודע שחז"ל קראו לדברי נביאים בשם דברי קבלה וכל הפירושים שנאמרו ע"ז (עו"י יד מלאכי ס"ו קמ"א) אינן מתקבלין, אמנם ברור הדבר שהשתמשו בשם זה להוראת דברי נביאים מפני שגם הנבואה היא השגת דבר ה' בבחינת המשיג כאמרם ז"ל (סנהדרין פ"ט.) סגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד וכן אמר רבא (חגיגה י"ג:) כל שראה יחזקאל ראה ישעיהו למה יחזקאל דומה לבן כפר שראה את המלך וכ"ו פ"י שיחזקאל השיג את החזיון אשר חזה כפי רוחו וכח השגתו ומנהגו וסגנונו כסגנון בן כפר והשגתו עשתה פעולה גדולה על ענין נבואתו ורשומה ניכרת

ג"כ בדברי נבואתו אף שנבואתו היתה אמתית כנבואת ישעיהו ששניהם ראו מראה אחת ועל שניהם ה' רוח ה' אמנם מדבריו של כל אחד ואחד שלא היו מתנבאין בסגנון אחד תתודע השגת רוחו של כל אחד ואחד.

ומטעם זה נראה לי החליט הרמב"ם (בספר המצות שורש ב') שכל הלכה למשה מסיני וכן הדינים שלא שמע משה בכיבוד בסיני אף שהוא בעצמו היוצאם יש לכנותם בשם דברי סופרים אעפ"י שיש להם דין תורה כוונתו מפני שהקבלה היא בבחינת המשיג הנה עיקר ידיעתנו תלויה בהשגתן של סופרים שירדו לעומק דעתו של המחוקק, ומשום כן פעמים תפול בו ג"כ מחלוקת בפירושה והבנתה והסעיפים היוצאים ממנה ואל תשיבני למה אמר הרמב"ם (בהקדמתו לפירוש המשנה) שבפירושים המקובלים לא תפול מחלוקת, אין זה טענה דאף שהקבלה היא בבחינת המשיג עכ"ז אחרי שנאמר לנו פירוש המקרא להורות לנו אופן עשית המצוה כגון שבא לנו בקבלה שפרי עץ הדר הוא האתרוג הנה בפירושים המקובלים כעין זה ברור הוא שבעיקר הדבר אין להוסיף ולגרוע כלום דכבר נתפשט המנהג לקיים את המצוה ע"ד זה ובפירוש אמר הרמב"ם (בפ"י המשנה מקואות פ"ו מ"ז) שכל שאינו בפסוק יקרא מר"ם והוסיף לומר (כלים פ"ז משנה י"ב) שכל מה שלא התבאר בדברי תורה יקרא מדברי סופרים אע"פ שהדברים הם הלכה למשה מסיני לפי שנאמר מר"ם יכלול שיהיו הרברים דעת סופרים כמו הפירושים וההלכות המקובלות ממש מסיני⁽²⁾ או תיקון סופרים כמו התקנות והגזירות עיי"ש ולפ"י בעיקר הדבר לא תפול מחלוקת אלא בהגבלתן ומשפטן ובענפים היוצאים מהם ופעמים ג"כ בשעוריו החיוב והאזהרה שבהן מפני שאלה ענינים תלויין בהשגת המשיג, ועדין יבורר לנו אמנם משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע פ"י שהוא קבל את התורה בבחינת השגת רוחו שירד לעומק דעתו של הקב"ה שהקב"ה דבר עמו כפי כחו (שמות רבה פ"ה) והוא ית' מסייעו בקולו ובנעימה שה' משה שומע בו ה' משמיע את ישראל (מכילתא פ' יתרו פ"ד) וכפי רוחו ומובנו מסר משה את הדברים ליהושע ואל תתמה למה אמר התנא ומסרה ליהושע ויהושע לוקנים וכו' וכשבא אצל הוונות שינה את הלשון ואמר שזה קבל מזה, ובאמת כבר נתקשו בזה רבים וכן שלמים כמבואר בספר מדרש שמואל למסכת אבות והנה הר"ר זכריה פראנקל (בספרו דרכי המשנה) אמר שכוונת התנא לומר שהוונות קבלו פרנסות זה מזה אמנם לדעתי אי"צ לגמגם את הלשון והנה לא ה' נסתר מעיני חז"ל שבימי שפוט השופטים וכן בימי מלכי ישראל ויהודה ירדה התורה מטה ומרבית העם נזורו אחור מ' ותורתו וכמעט נשתכחה התורה עד שבא עזרא ויסדה (סוכה כ"ו, ועוד במקומות), וזה באמת יסוד סיפור ההגד"ו⁽³⁾ (תמורה מ"ז) אלף ו' מאות קל"ן והמורין ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה וכמו כן אמרם (ילקוט משלי) שיהושע לא ה' בן תורה כי אחרי מות משה והוקנים כשעבדו בני ישראל עבודת זהה ורק אחד בעיר ושנים במשפחה החזיקו בתורת ה' לא היו צריכין למספר רב מאותן הלכות אשר קבלו ממושה וגם לא היו צריכין להיות עמלין כל כך בדברי תורה והלכה כרי להוציא מהן דינים ונשתכחו כמה דברים עד שבאו הסופרים וחזרו ויסדום כי הם הכינו את לבם לפרש כתובי המצות ע"פ עומק ורוחב ידיעתם בלשח"ק לדעת אופני קיומם משפטן והגבלתן ותפץ ה' הצליח בידם כי רוח לשה"ק עוד נוססה בקרבם ועי"ז עלתה בידם להסכים בפירושהם עם הקבלה ומטעם זה אין ספק שבזמן הסופרים המקרא וההלכה תאמים ולכן ולא התפררו עוד זה מזה עד שכמעט שניתן היו בעיני המלמדים והתלמידים ענין אחד לא כן בימים המאוחרים אחרי אשר פסתה מספחת המינות בעם ולימוד התורה נתמעטה וגם לא היו גיליין עוד להשתמש

⁽²⁾ לדעתי המלה, המקובלות" אינה מוסבת רק על ההלכות ולא על המלה, פירושים" ודי לחכימא ברמיזא.

⁽³⁾ והגדות המתנגדות לזה הם ע"ד ההפלה כמבואר במורה נבוכי חומ"א.

בלשון הקדש ובפרט ע"י הקטמות ותרועת מלחמה אשר נשמע מיום אל יום בעת ההיא וביותר ע"י הצרות והשמדות אשר גזרה מלכות יוון הרשעה על בני עמנו תשש כוחן של ת"ח המשבילים נכשלו בחרב בשבי ובבוזה. בימי המצוקות האלה לא היתה מנמת פניהם רק כדי להגן בעד הדברים המקובלים ולמדו את הלכות בניהוק הקישור עם כתובי התורה למען לא ישתכחו מפי זרעם מאז והלאה לימוד הלכות לחור ופירושי הכתובים לחור והקבלה היתה בעין מדע בפני עצמה לכן התחילו למנות את הקבלה מעת ההיא.⁴

ב) דקדוקי תורה דקדוקי סופרים. בספר דור דור ודורשו (ח"א) פירוש ששניהן ענין אחד הן אלא שקראו דקדוקי תורה בבחינת הנשוא ודקדוקי סופרים בבחינת הנשוא אמנם מן הברייתא סוכה (כת). וב"ב (קל"ד). וכן משאר מקומות בתלמוד משמע שהבדילו בין שני המושגים האלה דשם אמרו על ריב"ז שלא הניח מקרא משנה גמרא הלכות והגדות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים קלין וחמורין עיי"ש והנה רש"י והרשב"ם, שם פירשו דקדוקי תורה ריבוי האותיות שדרשו בהן ריבוי ומיעוטין ודקדוקי סופרים מה שהוסיפו לדקדק אחר מעשה הבריות לעשות סייג וגדר. וגם פ"י זה דחוק מאוד דהא ר' שמעון סבר (סנהדרין פ"ו). דאף על דקדוק אחד מדקדוקי סופרים נעשה זקן ממרא ואיך שיהי' דנענש על שהורה לעבור אל אחת ממצות דרבנן, אמנם גם רש"י ה"י נבדק בזה שהרי בתמורה (י"ז). ובמגילה (י"ט): פ"י מאמר דקדוקי סופרים בענין אחר, ולי נראה שדק"ס היינו מה שדקדקו בהלכות אשר באו להם מקבלת סופרים וכן פרש"י במגילה שם ועד"ו יבואר הברייתא בסנהדרין על נכון דברייתא הראשונה שהביאו שם בגמרא נאמר שנעשה זקן ממרא אם הורה נגד הלכה המקובלת כראיאת התם דבר זה הלכה ואח"כ הביאו מחלוקת התנאים דל"מ אינו חייב אלא על דבר שזונו כרת ושגגתו חטאת ור' יהודה הוסיף דאף על דבר שאינו זונו כרת חייב רק דצריך להיות עיקרו מה"ת ופירושו מד"ס ודרש את הקרא על פי התורה וגו' עד דאיכא תורה ויורד ור' שמעון סבר דאפי' על דקדוק אחר מדק"ס חייב, כונתו דא"צ עיקרו מן התורה אלא אף שעיקרו הוא מקבלת הסופרים חייב אם הורה לסתור את הדברים אשר הוציאו החכמים מן קבלת הסופרים מפני שלקבלת הסופרים יש לה ג"כ דין תורה כדעת הרמב"ם שהבאתי לעיל.

ג) מדרש. שם מדרש בהוראתו הרחבה באופן אשר הורגלו להשתמש בו בימים מאוחרים כולל כל דרכי העיון והחקירה בכתובי התורה ועניניה כדי להוציא דינים חדשים כגון דקדוקי תורה דקדוקי סופרים קלין וחמורין ג"ש ושאר מדות שהתורה נדרשת בהן אמנם בימים קדמונים השתמשו בלשון זה רק להוראת הרחבת פירושי המקראות כדי להבין את כל הרשום בהן אף שאינה נראה לפי הסתכלות פשטית וכעין זה דרשו ג"כ לשון הדיוט ולשון כתובה אשר תקנו החכמים (כתובות מ"ש ובירושלמי שם) והנה עיקר המדרש ומקורו נראה לי שגרמו בדה"י (א' כ"ח מ"י) דשם נאמר שרוד המלך צוה באזני העם לאמר: שצו ודרשו כל מצות ה' אלהיכם פ"י שיהיו מרדקין במצות, ומה יש ללמוד שבימי הכותב ספר ד"ה כבר היו רגילין לעיין בכתובי המצות ולדקדק בהן כפי הבנתם המורחבת לדעת פרטיהן ודקדוקיהן ואפני עשיתן, אמנם עכ"ז אין ספק שהרחבת מדרש המקרא מבית מדרשם של שמע"י ואבטליון יצאה,⁵ אך לא לכך מפני שהוכרחו להשתדל למצוא סמך במקרא להלכות אשר קבלו כדי לתתם פיהם של צדוקים אשר כפרו בקבלת הסופרים אלא מפני כמה סיבות ומאורעות אשר עשו תעצומה על קורות בני עמנו ומצבם הרוחני. ידוע הוא מה שארע לפירושים לעת זקנתו של יוחנן כה"ג, אשר

⁴ והדברים מבוארים הטיב בספר דרכי המשנה פ"א וכדור דור ודורשו ח"א ובמאמרי הוגות והאשכולות הגדפם בהשחר (שנה שביעית).

⁵ עיי' דור דור ודרשו (ח"א 146 והלאה).

נהפך להם לאויב ורדפם בחרי אף עד שהוכרחו לברוח לאלכסנדרי שבמצרים וישבו שם זמן רב, ורנה אין ספק שבאורך ימי גלותם למרו שם דרכי המדרש של חכמי אלכסנדרי לפרש את המקראות על דרך משל ומליצה כי לפי דעתם נרמזו בכתובי התורה ובמצותיה כמה דיעות נסתרות ורעיונות עמוקים וחכמי אלכסנדרי הפריזו בזה על המדה בכל ענין ולפי דעתם עיקר תכלית התורה לא היתה אלא כדי להעיר על אדה הסודות ורמזים וקיום המצות מפילה היא לה ואף שרובם קיימו אעפ"כ את המצות כראוי, דעת לבנו נקל שע"י זה יגרע ערך ההלכה בעיני העם דמה בכך אם נקיים את המצוה כפי הוראת זקנם וקבלתם או לא, הלא עיקר המצוה לא נאמרה אלא כדי לעורר את לב העם על איזה דברים נשגבים וענינים עמוקים ובפרט שהנמיון מורה שאף שהראשונים אשר המציאו דיעה חדשה עוד היו נזדרין מלפרוש מדרכי אבותיהם בכל ענין לא כן תלמידיהם ותלמידי תלמידיהם, המה ירחבו בנפשם עז לפרוץ גדר ולתקן דרכם כפי אלה דיעות חדשות ופעמים ידו בענין זה עד קצה האחרון⁶) ובוגראי כמה אנשים נתרשלו בימים ההם בקיום המצות או שלא היו נזהרין לקינם כפי מה שהורו להם הזקנים, ויהי כאשר שבו חכמי הפרושים לארצם ונתפשטו על ידם הריעות ודרכי המדרש אשר למדו באלכסנדרי לא היתה רוח חכמים נוחה מהן כמאמר אבטליון חכמים הזהרו בדבריהם וכו' (אבות פ"א פ"י)⁷ שע"י שפער הזקן פירו לבל חק נגד יוחנן כה"ג ואמר שאינו כדאי להשתמש בכהונה (קידושין ס"ו). הוכרחו הפרושים לברוח מצרימה מחמת יוחנן כה"ג ושם שמו מים רעים פ"י דיעות זרות ותלמידיהם אחריהם ע"ז נתחלל שם שמים אמנם אחרי שהמדרשים ע"ד משל ומליצה מושכים את לב העם הוכרחו גדולי הדור לעמוד בפרץ נגדם ובמועצות ודעת השתדלו להרחיב שדה המדרש בענין אחר לדרוש את כתובי המצות ע"פ שבע מדות שדרשו כדי להביא ראוי לקבלתם מן הקרא ולהוציא ממנו דינים חדשים קצתם כדי לדעת בשאלות אשר נתחרשו להם להיכן הדין נוטה וקצתם רק כדי להגדיל תורה ולהאדירה אף שלא הוצרכו להם לפי שעה להוראת איסור והיתר או חיוב ופטור ודומיהן אמנם חקרו ודרשו לקבוע הלכות חדשות לתכלית לימודית בלבד אע"פ שלא נשאלו עליהן (דור דור ודורשיו ח"א 151) ובאמת תיקון גדול עשו בזה כי חידושה של תורה מושכת ג"כ את לב התלמידים ורבים השיבו מעון ע"ז לחמותם מדרכי האלכסנדריים והבליהם, וממעם זה כינו חז"ל את שמעיה ואבטליון בשם דרשנים גדולים (פסחים ע"ז) כי הם היו הראשונים אשר הרחיבו את המדרש ע"פ המדות אשר הוציאו אמנם דרכי מדרשים עוד לא הכו שורש רק בין המון חכמי זמנם שהיו שוקרים על דלתי בית מדרשם יום יום ומשוי"כ לא רצו בני בתרא לחסכים עם הלל שקרבן פסח דוחה את השבת אף שהביא להם רא"י מק"ו גו"יש עד שאמר להם כך קבלתי מפי שמע"י ואבטליון מפני שהם לא שמשו את שמע"י ואבטליון וההלכות אשר נתחרשו על ידי מדרשי הכתובים כמו

⁶ ואפשר שכינו אלה דיעות בשם חכמת יונית, ועד"ז יבורר לנו הברייתא ב"ק (פ"ב ז'): סוטה (סוף מסכתא) דשם נאמר שבעת שצד הורקנוס על ירושלים גזרו ארור מי שילמד את בנו חכמת יונית, והגה המאמר קשה להולטו ובפרט מה שאמר הזקן שכל זמן שעוסקים בעבודה ינין ה' על ירושלים הלא כמה וכמה אלפים כסף הוציאו אנשי ירושלים כדי להקריב את קרבנותיהם כמצותן ואדרבה על המבטלים יתרה אף ה' ועוד מ"ש הרמב"ם בפ"י המשנה שם שקורין חכמת יונית הרמזים שהן בלשונות ע"י"ש, אמנם הזקן שהי' לומר חכמת יונית דהיינו דרכי המדרש של חכמי אלכסנדרי כעט כמצות התורה ובדרך היתול ושחוק אמר להם שכל זמן שיתעסקו בעבודה יהיו נצלים כי קיום המצות לא נחשב בעיניו, והזקן הי' מבניהם של הפרושים אשר ישבו באלכסנדרי ומפעם זה נזרז לשעתן שלא ילמד אדם את בנו חכמת יונית והגה ידעתי שכן התלמוד יש להשיב על מירוש זה עכ"ז לא מנעתי להעיר עיני החכמים ע"ז.

⁷ ע"י" תנא דבי אליהו רבה (פ"ב) ומאמרי בבית תלמוד (ח"א 338 בהערה).

זר נחשבו להם והיו רגילין להשתמש רק בהלכות אשר קבל כמו שאמרו לדעתם (ירושלמי פסחים פ"ו⁸) כל תורה שאין לה אב אינה תורה ער שבא הלל ודרש לפניהם שבע מדות (אבות דר"ג פל"ו) שלמד מרביתיו ומומן הלל והלאה השתמשו החכמים באלה מדות ונעשה המדרש כמעין המתגבר.

מדבר זה יאיר לנו נתיב לפרש אמרם (קידושין מ'): שחלקו התנאים בלוד אם התלמוד גדול או המעשה עד שנמנו וגמרו שהתלמוד גדול שמביא לידי מעשה ופי' רש"י בב"ק (מ"ז). שמוח יש להוכיח שהמעשה גדול וכבר נתקשו בעלי תוספות בכוונת רש"י עיי'ש ולדעתי כוונת רש"י היתה לומר שאחרי שהתלמוד מביא לידי מעשה והמעשה תכלית הלימוד איך המעשה גדול וזה באמת כוונת אמרם גדול הלימוד שמביא לידי מעשה כי לא כל התלמוד שוה בענין זה שפעמים הלימוד מביא לידי מעשה לדעת אופני עשיית המצוה ודרכי קיומם ופעמים המדרש אינו אלא לתכלית לימודי בלבד ולימוד זה שאינו אלא לתכלית לימודי בודאי גרע מן הלימוד שמביא לידי מעשה, אשר ממנה תצאנה ההוראות.

ך מדה נאמרה על דרכי המדרש כמו ב"ג מדות התורה נדרשת ופעמים נאמרה על המדרש בעצמו כמו (סנהדרין י"ח): אירא ואירא חדא מדה היא ופעמים כינו ג"כ את הלכות אשר יצאו להם מן המדרש בשם מדות כמאמר ר' שמעון (גיטין ס"ו). שנו מדותי שמדותי הן תרומות ממדות דר"ע וכן אמרו (שקלים פ"ד מ"ז) על ר' אלעזר שהשוה מדותיו פי' שהכניס הלכותיו תחת כלל ראשי אחד כגון שלדעת ר"א כלל גדול הוא (או שקבל את הכלל מרביתיו) שסתם הקדשות לברק הבית משו"ב קבע להלכה שהמקדיש נכסיו אפי' היו בהם בהמות שראוין להקרבה דמיהם לברק הבית או שהכלל הי' מקובל בידו שאין מעשה קטנה כלום לכן אמר (יבמות ק"ח). שבעלה אינה זוכה במציאתה ולא במעשה ידי ולא בהפרת נדריה ואינה ירשה ואינה מטמא לה, והר"ר מאיר איש שלום כמבוא למכילתא פי' שהשוה מדותיו שהגבילה, אמנם פליאה דעת מכני מה הגבילה איכא כאן? אך ראוי להעיר שהרחבת הוראת שם זה מצינו ג"כ אצל חכמי היוונים שהם קראו לדרכי התקירה וסוגי המדרש והלמוד לגלות תעלמת חכמה ועניני המדע בשם Methodos ואח"כ קראו פעמים להמדע בעצמו בשם זה.

ך ה לכה הר"ר מאיר איש שלום האריך במבוא למכילתא לברר ענין הלכה והוכיח בראיות ברורות שהשם משנה אינו נדרף עם השם הלכה ויש לחוסף ע"ז ראוי ממאמרם (סנהדרין קיא). אם בעלי משנה הן יעסקו במשנה בהלכות ובאגדות וכו' אלמא שהבדילו בין מושגים האלה, אמנם עכ"ז אני חוכך בדבריו דהנה לר' מאיר משנה והלכה כמעט ענין אחד הן ומצינו ג"כ בהרבה מקומות בירושלמי שהחליפו אלה מושגים זה עם זה, וכן יש ללמוד מאמרם בבבלי (חגיגה ג'. שבועות מ"א): דתנינא הלכתא ספרא ספרי וכולהו ש"ס עיי"ש שהשתמשו פעמים בלשון הלכה להוראת ענין משנה, וגם מה שרצה הר"ר מאיר א"ש להוכיח שם שהלכה היא נדרפת עם מלת מנהג אינו מוכרח דהנה איתא בירושלמי (מגילה פ"א הלכה ה') ר"ה רבה דציפורין אמר הנהיג ר' הנינא דציפורין כהדא דרשב"ג והוסיפו ע"ז "לא אמר אל א הנהיג הא להלכה לא" וגם לישנא דתוספתא (תענית פ"ב) "כל זמן שהי' ר"ג קיים היתה הלכה נהגת כדבריו" לא תתפרש לפי השערה זו, וכן מצינו בהרבה מקומות שהשתמשו במלת מנהג בניגוד להוראת ענין הלכה כמו מנהג עוקר הלכה ודומיהן ועיין תענית (כ"ו): וכן אמרו בירושלמי (פסחים פ"ד ה"ג) כשם שקנסין להלכה כך קונסין למנהג לכן נראה שגם הוראת מלת הלכה נתרחבה ונשתנה בימים מאוחרים, עיקר הלכה לא נאמרה רק על הדינים אשר קבלו מן הוקנים בענין עשית

⁸ וגם בימים מאוחרים מצינו ליחודי סגולה מחכמי הרור שלא רצו לקבוע הלכה מתוך מדרשים כמו שאמרו על ר"א בן הרקינסו שהתפאר שלא אמר דבר שלא שמע מרבנן. (סוכה כ"ז):

המצות והגבלתן בין שנתחדשו ע"י הסופרים (ירושלמי עירובין פ"ה ה"א) בין שבינו אותן בשם הלכה למשה מסיני מפני שלא ידעו מקורן (הרא"ש הל' מקואות דרכי המשנה פ"א) כאמרם (בריתות י"ג): דבר ה' זה הלכה⁹ ופעמים קראו למשנה בשם הלכה לא מפני שסברו כ"מי שהמשנה אינה אלא הלכה אלא מפני שכמה הלכות ישנות משוקעות במשנה כמאמר ר' יוחנן (ירושלמי פ"א פ"ב ה"ו) אם באת הלכה לידך ואין את יודע מה טיבה אל תפליגנה לדבר אחר שהרי כמה הלכות נאמרו למשה בסני וכולהון משוקעות במשנה, והלכה לפי הוראה זו לא נאמרה רק על הדינים שקבלו ולא על פרטי פרטיהם כמבואר בירושלמי (ברכות פ"א ה"ה) דאיתא התם ר"א וכו' אמר הלכה כר' יהושע בשוכה מגיב ל' חבריה וכי יש הלכה בשוכה פ' שהלכה לא נאמרה רק על הגבלת המצוה ואופן קיומה, אמנם איך יעשה בדיעבד אם עבר ושכח ולא עשה את המצוה כדי לתקן את המעוות ע"ז לא נאמרה ההלכה¹⁰) ובימים מאוחרים השתמשו במלה זו להוראת קבוצי דינים ודעות על ענין אחד מעניני התורה והמדע כמו הלכת שבת הלכת שחיטה, הלכת רופאים הלכת יצירה ועל אלה הלכות בעניני המצות אמרו שאינן במילות לעולם (ירושלמי מגילה פ"א) ומי ששונה הלכות בכל יום מובטח שהוא בן עוה"ב (בבלי מגילה כ"ח:) והנה ראינו שהשתמשו חז"ל במלת הלכה לכמה ענינים וכבר העיר בזה החכם ר"א יעללינעק (והביא דבריו בעל מדות סופרים למכילתא פ' ויסע פ"א) ששורש הלך בא בדרך שאלה על הלימוד או על העסק בתורה וכן מצאנו שהתורה נקראת דרך וכך היא דרכן של חז"ל להשתמש פעמים במלה לפי הוראתה המשאלה וזה ראוי למה שאמרת לעיל בהוראת מלת מדה שהשתמשו בה ג"כ לכנות את הדינים אשר יצאו להם מתוך מדרשם ע"פ המדות, והוראת שני מושגים האלה מדה והלכה נתרחה ונשתנה כהוראת מלת Methodos אצל היוונים.

ואל תשיבני הרי אמרו (סנהדרין ק"א.) אם בעלי משנה הן יעסקו במשנה בדולכות ובאגרות ואם בעלי ש"ס הן יעסקו בהלכות פסח בפסח בהלכת עצרת בעצרת וכו' דמשמע שהיבא שנאמר הלכות סתם בלי סמיכות לאיזה ענין אינה מורה על קבוצי הלכות על אחד מעניני התורה, אמנם שאני הלכת חג בחג הוזה כעין הוראה, וראוי לדבר דהנה איתא בירושלמי (פ"א פ"ב) אין למדין לא מן ההלכות וכו' אלא מן התלמוד ובב"ב (ק"ל:) אמרו דאף מפי למוד או מעשה אין למדין ופ"י הרשב"ם שם עד שיאמר לו רבו כך היא הלכה ועשה כן עיי"ש משום

⁹ פעמים כינו גם את הגדות ישנות בשם הלכה כאמרם (ברכות ל"א) אל יסטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה ואח"כ הביאו הגדה עתיקה, היינו דאמרי אנשי. וה"ר מאיר א"ש הביא מזה ראוי שהלכה היינו מנדג. אמנם לדעתו לא אמרו הלכה אלא על הגדות ישנות כעין מסורת הגדה, ומ"ש ר"ש בספרי (פ' בהעלותך) הלכה בירוע שעשו שונא ליעקב מקורה מן הקבלה מפני שהמלה וישקרו נקוד היא. וכן מ"ש רמ"ש (בבית תלמוד 204) שלפי נוסחת הירושלמי בברייתא דפרשת זקן סטרא (סנהדרין פ"א ה"ג) דבר זה הגדה יש ללמוד שיש כח ביד ב"ד ליסוד ולקיים פירוש והגדה אף בענינים שאינם הלכה למעשה ויכולים לאסור לזקן ללמוד וללמד בענין אחר, לדעתו שאף את"ל שנוסחא זו אינו משוכשת בודאי לא אמרו כן אלא נגד בעלי הגדה שהלכו בעקבות חכמי אלכסנדרו שהבאתי לעיל מפני שלפ"ז יגרע ערך עשית המצוה והוזה כאלו הורה לעשות. אמנם הנוסחא משוכשת היא, דבפירושו אמרו במשנה דאינו חייב עד שיוורה לעשות.

¹⁰ ופעמים קראו לפסק דין בדיני ממנות בשם הלכה כמ"ש רנב"י (עירובין ס"ה.) הילכתא בעיא צלותא. אמנם שם מנהג אינו נופל רק על מה שהרגילו ב"א לעשות אף שלא נצטוו ע"ז ופעמים נגד המצוה ודעתו של המחוקק, וכמו שההרנל נעשה טבע כך נתחוק המנהג בימים מאוחרים להיות לחק בלי יעבור, אך פעמים מצונו להמנהג שיש לו מקור בחוקי העם.

אדם ובמקומות מעטים בתרגום הסורי כגון בשפתי ספרתי (תהלים ק"ט) בפסוק
 תנית, וכן השורש שנה נגזר הפעל שגן אמנם אינו נגזר מן השם שן כי להיפך
 דדעת נוטה לומר שהשם שן נגזר מן הפעל שגן כמו חץ מן חציץ, פת מן פתח,
 והיכיהן או שיש לומר כדעת גיזעונים (באוצר המלון) שהמלה שן מקורה בשפת
 הנרי והאכרה בהוראתה הראשונה על השנים היוצאים כחוטם הפיל אמנם העברים
 בימי קדם קדמיה קראו לשנים בשם כאכלות, מלתעות או מתלעות, והנה דרכן
 של פעלי נחיו למייד היא לכפול עין הפעל להרחבת הענין פעמים להוראת בנין
 דכבר ופעמים להוראת בנין הפעיל כמו דכה, דכך (לחוק את הפעולה) וכה (הוראתו
 היות הדבר זך וטהר) וזך (לפעול ולעשות שיהי הדבר זך) שעה (היות הדבר
 קלף שעע) (לפעול שיהי הדבר חלק ע"י סתימת הנקבים ודומיהן) פלה (שהוא
 לשון הסרה) פלל (הרחבת הענין להוראת שפט או פשר דהיינו לברר את השקר
 מן האמת ודומיהן) וכמו כן פצה פציץ, חפה חפץ, כפה כפף ויש להוסיף ע"ז כהנה
 וכנה ולפי זה אין ספק שהמלה שגן נגזר משורש שנה ומורה על השנות הדבר
 בכירור ובדיוק עד שיהי הענין מפורש ומסודר לפני השומע, וזה פירוש אמרם ז"ל
 (קירושין ל') ושנתם לבניך שיהיו דברי תורה מחודדים בפך שאם ישאל לך אדם
 דבר אל תגמם ותאמר לו אלא אמור לו מיד ופי' רש"י חזור על ליהם ובדוק
 בעומקם וכו' כי ע"י שנחורים את הדברים בכל פעם ופעם יבורר הענין ביותר
 וכן דעת ר' שלמה פרחון שהביא בערך שגן את הכתובים המורים על ענין שינון
 והוסיף לומר "מ"א ושנתם לבניך פירוש ספור וכן למשל ולשנינה כמו ישוחו בי
 יושבי שער" כוונתו שעיקר הוראת המלה היא כמו שנה שממנו נגזר ומורה על
 ענין סיפור דברים והשנותם עד שיעשו פעולה על לב השומע, ואפשר שלזה כיון
 ג"כ הראב"ע באמרו (פ' ואתחנן) ושנתם מגורת חץ שגון וידוע אך ישונן החץ
 עכ"ל פירוש החץ לא ישונן פעם אחת אלא שצריכין אנו לחזור ולחדר אותו באבן
 או בכרזל הרבה פעמים וע"ד זה תגמר המלאכה ולפי דעתו הפעל, שגן נאמר על
 הפעולה שנעשתה הרבה פעמים עד תגמור על צד היותר טוב וכ"מ בספרי (דברים
 פ' ל"א) שהלשון שינון מורה ג"כ השנות הדברים דאיתא התם אלו בשינון ואין קדש
 לי כל בכור והיה כי יביאך בשינון פירוש שק"ש צריכין אנו לחזור ולשנות ערב
 ובקר פעמים בכל יום אבל קדש לי כל בכור והיה כי יביאך אין אנו צריכין לחזור
 ולשנות בכל יום ועיין ביות קדשן ובכאיר עין שם שפירשו את המאמר ער"ו.

וככל דאמור יתודע שהשורש שנה והמלה שגן שנגזרה ממנו נאמר על השנות
 הדברים ששמע או שעלו על דעתו וכן על השנות הפעולה בכלל כדי לגמרה אמנם
 הפעל שגן נאמר ג"כ בהוראתו הכרחבת על חזרת הדברים בעיון בדקדוק ובחידוד
 דהיינו שע"י שיחזור וישנה את הענין יבוררו הדברים היטב כפי רוחו והשגתו ולפי
 תהי עיקר הוראת השם כשנה השנות⁽¹⁾ הדברים ששמע או שנאמרו לו (וכמעט
 זה כינו ג"כ אבות כנסת הנוצרים את המשנה בשם (deuterosis) אמנם חז"ל
 השתמשו בשם זה להוראת ענין דכאמרים שכוללים סיפורי דברים שלמדו בבחימי או

⁽¹⁾ וזה כוונת אמרם (חולין ס"ג) משנה תורה לאסופי אתא סו' להוסיף על
 הדברים כדי לבררן ביותר, אמנם עדיין נשאר לנו לפרש מס'מ אמרו (סנהדרין כ"ב :) שמצוה
 על המלך שיהיו לו ב' ספרי תורה ודרשו כן מן הקרא וכתב לו את משנה התורה הזאת,
 הן אמת שלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד אמנם בעיקר הדבר נראה לי שלא אמרו
 כן אלא מפני התרעומת שלא יאמרו שרק משנה תורה היא עיקר תורה ובפרט מפני
 שכמה מצות לא נכסלו בספר דברים וכמו כן לא רצו לקבוע לאמר עשרת הדברות בכל
 יום מפני תרעומת שלא יאמרו שרק זה הוא עיקר תורה ובאמת איתא בספרי שם שאחרים
 אמרו וכתב לו את משנה התורה זאת זה ספר דברים ושרק ספר דברים צריך להיות
 תדיר לפני המלך וכתר' השבעים אמנם חכמים פלגו ע"ז ואפשר שזה הוא ג"כ מקור
 הדלכה שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות ונקבעת הדלכה ג"כ מפני תרעומת

שקבלו מרבנותיהם וכמו כן להוראת השנות הדברים כדי לפרשן לפי עומק כונתם ולסדרן לפי ענינם עד שיהיו מיוחדים לפנינו בין שהיה הדבר סיפור מעשה בעלמא כדי לעורר על איזה ענינים כגון סיפורי מעשיות שנזכרו במשנה (סוטה ס"ו) ובברייתא (קידושין ס"ג: סוטה סוף ככתא ועוד במקומות) בין שיהי' סיפור דברים מה שלמדו בבה"מ להשכיל אל דברי תורה הן בהלכה והן בהגדה הן מה שקבלו בדבר עשיית המצות ואפני קיומם והדיעות אשר עלו על רוחם של החכמים בענין זה ומה שהשתדלו לעשות כדי לגדור גדר הן מה שהורו להם בעניני הכרות ודרכי המוסר וברומה, ולפי הוראה זו אינה דומה ענין המשנה לענין הלכה רק שהשתמשו פעמים בשם משנה להוראת ענין הלכה לפי שלימוד הלכה הי' עיקר התעסקם בבהמ"ד ובפרט בימים קדמונים וזה היה תוכן קבלתם ועוד לפי שהמשניות הישנות כמעט כולם הלכות כמו שאפרש לקמן.

וכאמרים כאלה הכוללים סיפורי דברים שנאמרו בכתי מדרשים שונים בעניני התורה והמצות היו שגורים בפי ת"ח וזמן רב קודם חרבן הבית קצתם מה שקבלו מן הסופרים והוקנים קצתם מה שנתחדשו להם ע"י מדרשי המקראות וכינו אותן בימים ההם בשם הלכה ונראה שכספרם הי' רב מאוד כי כן אמרו על ר' אליעזר (סנהדרין ס"ח.) שהי' שונה ש' הלכות בבהרת וש' הלכות או שלש אלף הלכות בנטיעת קישואין ושהיו שונן ש' הלכות במגדל הפורה באויר (חגיגה ט"ו:) וכ"כ בעל סדר הדורות (ח"ב אות ב') שזמשה עד בני בתורא היו שונן ח"י סדרים משנה והלל סדר ששה סדרים ובספר הקנה (רף פ"א ע"ב) ובספר היוחסין נאמר שהיו ת"ד סדרי משנה עד זמנו של הלל ואם אמנם ששולשתן לא הודיעו לנו מנין להם זה הנה דברי בעל ספר הקנה והיוחסין נרמזו בתלמוד (חגיגה י"ד.) ואף שכל אלה הדברים הם על דרך הפלגה מ"מ יש לשער מתוך הגדות כאלה גודל מספר הלכות שנשנו בזמן הבית. והנה תכונת אלה ההלכות אינה כספר החתום כי קצתן משוקעות במשניות ובברייתות שלפנינו ומחן יש ללמוד שהיו מאמרים קצרים וע"פ רוב בלי נתינת מעט והראות מקורן וכוללים איזה כללים או איזה דינים בדבר הגבלת המצות ודרכי עשייתן ואוהרתן וכמו כן התקנות והסינים שנעשו ע"פ חכמי הדורות, וע"פ רוב נמסרו המאמרים בלי שם אמרם מפני שכמעט כולם נקבעו להלכה למעשה בהסכמת החכמים שהיו בבה"מ ואחרי שנשאו ונתנו בענין זה לא הי' עוד פוצה פה, כי לעדות ר' יוסי (תוספתא חגיגה פ"ב וירושלמי שם) מתחילה לא היתה מחלוקת בישראל ונחלקו רק על הסמיכה ואם נסתפקו באיזו הלכה או שנחלקו באיזה ענין להוראה או הציעו את הדברים לפני ב"ד הגדול והם החליטו ע"פ רוב דיעות אמנם כערך שלשים או עשרים שנה קודם חרבן הבית נשתנה הדבר כמו שאמרו שם משרבו תלמידי הלל ושכאי שלא שמשו כל צרכן רבו המחלוקת בישראל ונעשית התורה כשתי תורות, והנה אם נעיין במחלוקת ב"ש וב"ה יאמן לנו עדותו של ר' יוסי כי בכמה מקומות נחלקו בפירוש הלכות ישנות והגבלתן⁽¹²⁾ כגון שהיתה הלכה ישנה (יבמות פ'), סוים ואילונית אין בהם חליצה ויבום ונחלקו ב"ש וב"ה בכיובנה וכן היתה הלכה ישנה (שביעית רפ"א) חורשין בשדה לבן ערב שביעית ונחלקו בהגבלתה ע"י כל זה בספר דור דור ודורשו להחכם ראיה וויים (ח"א 183) באריכות וכמו כן נחלקו באיזה ענינים שנתחדשו

אמנם בעלי תוספות (פ' שופטים) כתבו שבס"ת התלו' בורועו של המלך לא הי' כתוב כ"א עשרת הדברים ולא ידעתי מנין להם זה ובתויב"ע אפשר שנפל טעות וצריך להגי' שם פתשן תורת פרשת או שכוונתו היתה שרק פרשת המלך הי' כתוב בס"ת שעל דרועו של המלך.

⁽¹²⁾ גם החכמים שבאו אחריהם פליגו פעמים בפירוש הלכות ישנות כמו (זבחים רפ"ט) מוכח מקדש את הראוי לו שנחלקו ר' יהושע ורבן גמליאל בפירושה ובהנה במקומות אין מספר.

להם ואף שמוצינו שבקשו חכמים בזמן הבית לקבוע הלכה כב"ה (עיי' סוגי' התלמוד ביצה י"ח ובירושלמי) עכ"ז לא עלתה להם ופעמים רבו ב"ש על ב"ה כמו בעלית הנני' ב"ח בן גרון ששם גורו י"ח דברי' (שבת פ"א מ"ד) אמנם אחר חרבן הבית כשעלה ר' יוחנן בן זכאי ביכנה לגרולה ואחריו רבן גמליאל קבעו לדורות שלעולם הלכה כב"ה, הוי' מאיזה דברים כמבואר בירושלמי (יבמות ס"א) שביבנה יצאה בת קול שהלכה כב"ה. והנה אף שתקפה ידו של ר"ג עכ"ז לא ברצון ובלב שלם הסכימו עמו חכמי דורו בזה כמה פעמים התנהגו עוד כב"ש כמו שיסופר לנו מ' טרפון (ברכות פ"א מ"ז) ובפומבי אמר ר' טרפון (יבמות מ"ו). תאב אני מתי תבוא צרת הבת לירי ואשאנה וזה כדעת ב"ש. ואם אמנם שכמעט כולם שמעו בקול ר"ג והיו נוהרין לעשות מעשה נגד החלטתו, לבס לא הי' נכון עמו בענין זה ובפרט אחרי שר"ג הפריו על המדה והרהיב בנפשו לנדות את מי שעומד על דעתו נגד הכרעת המרובים (ב"מ נ"ט); ומגמת לבו היתה שלא לברך שיהיו ההלכות אשר נקבעו בבית מדרשו כחק עולם לא יעבור אלא שהשתדל ג"כ שאין להזכיר עוד דעת החולקים וכמו כן שאין להזכיר עוד דברי ב"ש במקום שב"ה חולקין עליו ודברי המועטין כנגד המרובין הנה רוחן של חכמי דורו לא הי' נוחה ממנו ובמסתרים רגנו עליו שאף שכונתו היתה רצויה כי הוא הכין את לבו לנדור גדר שלא ירבו מחלוקת ישראל (ב"מ שם) אמנם אם נשים מעצר גדול כזה לדוחנו, חופש הלימוד והחקירה מה תהא עליה? והיו כאשר רצה ר"ג לתפוס את ר' יהושע לדין מפני שהורה נגד הכרעתו שתפילת ערבית רשות או בפתע פתאום קמו חכמי יבנה נגדו והורידוהו מגדולתו ומנו את ר' אליעזר בן עזרי' תחתיו ומיום ההוא והלאה נתפרדה החבילה ונשתנה הלימוד בבב"מ, האחר כי אחרי שר"ג השתדל לקבוע הלכות לדורות ע"פ רוב דיעות הוכחה להוציא מאור בהלכות ישנות ומש"כ לא רצה לשנות בבב"מ רק אותן הלכות שקבלו המרובים אמנם מה שקבלו היחידים מרבתיים לא היו נחשבים בעיניו כלום כי כונתו היתה לקבוע הלכות שאין עליהן עוד מעררין אמנם חכמי דורו קבלו עדותן של יחידים בעניני הלכה ומביאים ראיי' במסכת עדיות (פ"א מ"ג) שנשנה מיד אחרי שהורידו את ר"ג מגדולתו שדרך זה נכון הוא שהלל ושכאי נתלקו במים שאובין והחכמים במלו את דברי שניהם מפני עדותן של שני גרריים ששמעו משמעה ואבטליון שג' לוגין מים שאובין פוסלין את המקוה ללמדך שלא יהי' אדם עומד על דעתו במקום שמועה (כפ"י נוסחת התוספתא) פ"י שלא בדין עשה ר"ג שמאן לשמוע מה שקבלו יחידים סגולה מרבתיים שהרי אבות עולם לא עמדו על דבריהם במקום שמועה והוסיפו לאמר (כפי גי' רש"י שבת מ"ו): ושלא ימנע אדם עצמו מבה"מ כוונתם שאפשר שהלל ושכאי לא היו בבב"מ¹⁸ בעת ששנו שמעיה ואבטליון שג' לוגין מים שאובין פוסלין את המקוה לכן הוציאו מסברת עצמן את דעתם בענין זה אמנם לא היו מסכימין להלכה ע"כ יש לחוש על כל מה שנשנה בבב"מ שלא ישכח לעולם. וישנות שר"ג לא רצה להזכיר עוד דברי החולקים במקום שכבר קבעו להלכה ע"פ רוב דיעות נגד שיטתם אמנם מתנגדי ר"ג אמרו שדברי היחידים וכמו כן דברי ב"ש לא בתתו יאבדו וזה מפני שני טעמים (עדיות פ"א מ"ה ו') שאם יבא ב"ד אחר יכולין לסמוך על דעת היחיד אם יסכימו רוב מנין של אותו הדור לפי שאין ב"ד יכול לבטל את דברי ב"ד חבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין אבל אם מצאו שאחד מחכמי הבי"ד הקודמת לחן הי' חולק יכולין לסמוך עליו (עיי' בפ"י הראב"ד) ועוד שאם שמע אחד הלכה מרבו יאמרו לו אין זה חסד וכבר נודע לנו הדבר אמנם רבים חולקים עליו והנה ר"ג לא חש ע"ז שלדעתו יהיו ההלכות לחק ולמשפט בישראל עד עולם ואין אחר יערער עליהן, שלישיית שמעת ההיא והלאה תכלית הלימוד לא היה רק כדי לקבוע הלכה למעשה אלא שהלימוד הי' להם תכלית בפני עצמו לכן נשאו ונתנו בדברי ב"ש

(¹⁸) עיי' ביצה (ב"ה):

או בדעת היחידים במקום שרבים חולקים אף שאינה מן הצורך שב"ש במקום ב"ה אינה משנה ויחיד ורבים הלכה כרבים אלא שהשתדלו לעמוד על כונת כל אחד ואחד מן החכמים לתכלית לימודי בלבד כמו שדרש ר' אליעזר ב"ע אחרי שמינו אותו לנשיא "אף אתה עשה לכך חדרי חדרים והכנים בו דברי ב"ש ודברי ב"ה ודברי המטהרים ודברי המטמאים" (חגיגה ג'). כי גם זה הוא ענין טוב לענות בו לדעת כונת החולקים אף שאין הלכה כמותם.

וזה היום שמינו את ראב"ע לנשיא הוא יום הולדת המשנה לפי הוראתה התכני שהיו שונן כל מה שנאמר בבה"מ דעת היחיד ודעתן של מרובים ולא היו שונן רק כדי לקבוע את הלכה אמנם היו הוגן ושונן ג"כ לתכלית לימודי בלבד לדעת מה שאמרו החכמים בכל ענין מעניני תורה בחשבם ג"כ שפעמים יועיל זה לקבוע את הלכה ובפרט בהלכות ישנות שנחלקו החכמים בפרושים והגבלתם רמאחר שבהלכות המקובלות ע"פ רוב הכל תלוי בבחינת המשיג א"כ אין לאל לדינו לירד לעומק כונתן אם לא נברר דעתן של כל אחד ואחד מן החכמים שקבלו את הדברים, וזה היום שמנו את ראב"ע לנשיא תחילת מלאכתם היתה לקבץ את הלכות שקבלו היחידים ור"ג לא רצה לשנותם בבה"מ אמנם הם קבלו עדותן של יחידים אף שפעמים אין הלכה כמותם וקבצו ג"כ הענינים שנחלקו בהם ב"ש ובי"ה ודומיהן כי המשנה לא תהי' כספר החוקים שבו נקבעו הלכות לדורות אלא לימוד ועיון להבין דברי חכמים ומחשבת רוחן ודעתן בכל ענין וענין במה פליגו ואיזה ראיות מביאין לדבריהם וסברתן כי התורה לא נתנה התוכה אמנם ניתנה במ"ש פנים ואף שמצינו שגם אחרי שהורידו את ר"ג מגדולתו ירדו פעמים למנן כדי לקבוע הלכה כמבואר במשנה (ידים פ"ד מ"ב אל תחושו למננתם וכו') ובתוספתא (סוף מס' אהלות וסוף מסכת מקואות) ופעמים גם בדבר שלא נשאלו להורות הלכה למעשה, אמנם אעפ"כ לא מנעו מלשנות דעתן של המועטים ולפרשן אלא אמרו אף שנחלקו ב"ש ובי"ה אלו ואלו דברי אלקים חיים פ"י שדרשו מה שכתוב בתורה וסמכו דבריהם עליהם (עיי' מ"ש ר' שלמה פרחון בהקדמה) כי זה הי' דרכן של חז"ל לקרוא דרור לשדי החקירה ולהעוסקים בה כי חירות על הלכות וחירות הלימוד היתה דבר יקר בעיניהם מפני שידעו שאין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח ואף שצוו אותנו מבלי לנשות מדברי המרובים לא אמרו כן אלא כדי שלא יהיה אדם עומד על דעתו ושלא יצא מן הכלל אבל לברר את דעתו אף שהוא דיעה יחידה ובפרט לתכלית לימודי בלבד בוראי הי' מותר לכל אחד ואחד וגם הזקן אינה נענש אא"כ הורה לעשות נגד הכרעת ב"ד הגדול (סנהדרין פ"ז: רמב"ם הל' כפרים פ"ג) הלא ידוע שהיו משיבעין את הכהן הגדול קודם יום הכפורים שלא ישנה דבר ממה שאמרו לו מפני שנחלקו הצדוקי עם הפרושים בהקשרת קמורת לפני ולפנים אמנם לא שבקשו ממנו שיבטל דעתו לגמרי אם היה נוטה לשיטת הצדוקים לאמר שמעות היא בידם אלא שהשביעוהו שיעבור את העבודה כמו שאמרו לו כי הם היו המרובים א"כ חוב עליו שיעשה כהוראתם ובפרט אם הי' מתעסק בעבודה שברגע כזה הוא שליח העם וכמו כן בקשו שאין לנשות בהוראה מדעתם של המרובים אמנם לא שיבטל דעתו לגמרי אלא שיוורה רק כשיטתם ושלא ישנה מפני המחלוקות ומצינו ג"כ בתלמוד ובהרבה מקומות בתוספתא שאמרו תנא פלוני נראין דברי מדברי פלוני או מדבריהם (של חכמים) כונתו אף שידע שדעתו היא עיקרית אמנם לא מלאו לבו להורות כן לפי שרבים חלקו עליו ואעפ"כ לא מנע להסביר שיטתו בבה"מ ועיין בירושלמי (ברכות פ"א הלכה ב') וממעם זה אני אוכר שאף אם כונתו של ר"ג רצוי עכ"ז גדולים מעשי חז"ל בספר זה שמינו בשם משנה שבוה הציבו להם יד שחירות הלימוד היתה יסוד מוסד לכל השתדלותם בבה"מ ומני' לא יזווג, והמשנה היא זכרון עולם

לחירות הלימוד התקועה בלבן של גדולי בני עמנו ובה גדלו והשכילו ועל ידה הצליחו את דרכיהם ועדות היא לישראל שרק עדי"ו תצלה להוסיף דעת ולהתיות את רוח הלאומי בעתות בצרה כידוע לכל דורשי קורות בני עמנו.

ואל תשיבני אך שיהיה שנעשה שינוי גדול כזה בדרכי הלימוד פעם אחת, התולד שיטה חדשה יום אחד? אמנם כבר היו דעות ורעיונות כאלה לעולמים ונתפשטו בקרב חכמי בני עמנו זמן רב קודם שהורידו את ר' גמליאל מנשיאותו ופעולת ר' אליעזר ב"ע וסיעתו לא היתה רק שהוציאן מן הכח אל הפועל, והנה כבר הראתי לדעת שמימות שמעיה ואבטליון ואילך עסקו הרבה במדרש המקראות לא לבד למצוא יסוד וסנדך להלכות אשר קבלו מן הסופרים והוקנים אלא שהשתרלו ג"כ להוציא כמה הלכות חדשות ופעמים רק לתכלית לימודי בלבד אף שלא נשאלו על ענין זה להוראה רק שעסקו בה כדי לעורר את לב התלמידים להגיד להם תעלומת תורה ולהזהירם עי"ו מאורחות עקלקלות אשר הלכו חכמי אלכסנדריא במדרש הכתובים וכמו כן מצינו בתוספתא (אהלות פ"ו ופרה פ"ג) ובספרי (במדבר פ"י קכ"ג) בשם ר' יוחנן בן זכאי ואמרו לה בשם הלל שאמר פעמים איזה דברים רק כדי לזרז ולחדר את התלמידים כי ערך הלימוד היה גדול בעיניהם עד מאוד¹⁴) ובכל דור ודור היתה האמונה תקוע בלב בני עמנו כי הוא חיינו ואורך ימינו ובפרט ברורות הללו שאחר חרבן הבית רק על התורה שמו עיניהם היא היתה להם לפתח תקוה ובצפיתם צפו שעל ידה תחדש שארית ישראל ופליטת בית יעקב כנשר נעוריה ויתקיימו כל הנחמות וההבטחות שנאמרו ע"י הנביאים, לכן הפליגו מעלת לימוד התורה כמו שאמרו אין לך דבר ריקם בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר לעוה"ז והק"ק לעוה"ב (ספרי דברים פי' של"ו) והניחו כמעט כל עסקי עולם ועסקו רק בתורה ופעמים התירו לעצמן מעשים שנראו שאסורים ממעט דרך ארץ רק כדי לשמוע תורה ולהוסיף לקח כמו שאמר ר' עקיבא לבן עזאי שהוכיחו עי"ו "תורה היא וללמוד אני צריך" (ברכות ס"ב), ובפירוש אברו בירושלמי (פיאה פ"א) שאפי' כל מצותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה פי' שהלימוד והעיון לירד לעומק כוננת הכתובים עולה על קיום המצות ע"כ ראוי לתת לב עליהם ולדרשם בכל אפנים כי כל פיטטיא בשין ופיטטיא דאורייתא טבין וכל חרשיא (פי' שתיקווא) טבין וחרשיא דאורייתא בשין (ירושלמי ברכות פ"ט כפי גירסת ר' זרחיה הלוי בהקדמתו לספר המאור) לכן אל תתמה על שנעשה שינוי גדול כזה כי מנמת לבם לא היתה אלא כדי להרחיב שדי הדיישה והחקירה בכל ענין, ועוד והנה אחר חרבן הבית כשנתבטלו הקרבנות והרבה מצות התלויות בארץ קמו אנשי כת האמונה החדשה בעלי משיחיים נגד דת תורתנו הקדושה באכרם שמצות התורה נתבטלו לגמרי ואין אנו מחויבים עוד לקיימן כי עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה ואין עדות אלא תורה ובימי המצור והמצוק תשש כחן של מרבית העם עד שקצתן חשבו שבאמת כן הוא וכנים דברי השלוחים שרצו לפתות את העם שרק האמונה היא עיקרית אמנם קיום המצות כלא נחשב וכן ספרו לנו חז"ל שאחר חורבן בית הראשון בקשו בני ישראל לפרוק עול ושאלו את יחזקאל הנביא כהן שקנה עבר שמונת לו לאכול בתרומה אם חזר הכהן ומכרו לישראל מהו הא כבר יצא מרשותו א"ל הן אברו לו אף אנו כבר יצאנו מרשותו נדהו כעמי' והשיב להם העולה על רוחכם וגו' ותי אני נאם ה' אם לא ביר חזקת וגו' (תנחומא פרישת נחבים וקצת מזה נזכר בספרא פ' בחוקותי) והנה התכמים אשר חיו אחר חרבן בית שני עמדו ג"כ בפרץ נגד דיעות זרות אשר בדאו מלבן אנשים אשר לא מבני ישראל הכה, וע"כ אמרו שהתפילה במקום קרבנות ושהיא גדולה מן הקרבנות וכשם שמוזב מכפר כך שלחנו של אדם מכפר, וכן אמרו בשם ר' יוחנן בן זכאי שבוה ניהם את ר' יהושע (אבות דר' נתן פ"ד) בהביאו ראיי' מן הכתובים שג"ח גדולה מן הקרבנות, אמנם עכ"ו לא יצאו ידי חובתן לסתום פי דוברי סרה נגד מצות התורה כי בעלי כת החדשה השיאו ג"כ את הדברים לשיטתם ובפרט מפני שהורו שאחרי שנתבטלו

הקרבנות אין לנו עוד מה שיכפר עלינו רק האמונה בידוע לנו אמרו חז"ל שהקרבנות לא נתבטלו כלל שכל מי שעוסק בעולה מעלה עליו כאילו הקריב עולה ומי שעוסק בחטאת מעלה עליו כאילו הקריב חטאת ודומיהן (מנחות ק"ט). ואף שהמאמרים נאמרו בשם אמוראים הנה אין ספק שאלה הדעות כבר נתפשטו בימים ההם¹⁵) כאמרם (אבות פ"ג) שלשה שאכלו על שלחן אחד ויש ביניהם ד"ת כאלו אכלו משלחנו של מקום פי' כאלו אכלו מן הקרבנות. וכן אמר ר' אליעזר בן יעקב (ברכות י'): כל המארה ת"ח ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב תמידין והכי איתא בברייתא (תענית כ"ו): שאמר לו הקב"ה לאברהם אבינו בזמן שאין בהמ"ק קיים יקראו בסדר עבודה ויתכפר להם כי הקב"ה הראה לא"א את בהמ"ק בנוי וחרב (ב"ר פ' לך) ואמרו ג"כ בשם ריב"ז (ראש השנה י"ח). מה שלא יתכפר ע"י קרבנות יתכפר ע"י שעסקו בתורה¹⁶) וממעם זה נ"ל סידר ר' שמעון איש המצפה זמן לא כביר אחד חרבן הבית מסכת יומא ותמיד אחריו בא אבא שאול וסידר סדר מערכה (יומא י"ד: ל"ג). כי בודאי היתה כוונתם בזה שהלימוד יהיה במקום עבודה וירוע שחז"ל עסקו בכל עניני עבודת בהמ"ק בכללי ופרטיה בעיון ובהתמדה וחדשו בהם כמה וכמה הלכות כמו בשאר עניני התורה והמצות אשר לא נתבטלו אפי' שמץ מנהם וכמו כן עסקו במצות התלויות בארץ ובהלכות אשר אפי' למשיחא אין נפקא מניה כגון בהיתר הבמות ודומיהן והנה אחריו שאלה הד"עוה הכו שוריש בלב העם שת"ת כנגד כולם ולא הבידלו כמעט בין הלימוד כדי להורות הלכה למעשה ובין הלימוד שהוא תכלית בפני עצמו וגודל ערך שניהם כמעט היה שוה בעיניהם בקל היה להם לומר שכל לימוד הוא דבר מצוה אפי' הגות בדברי ב"ש במקום שבי"ה חולקין עליו ואפי' הגות בדברי יחיד במקום שרבים נחלקו עליו הוא ענין טוב למצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. והנה מן העת ההיא והלאה פנו את הדרך להעמיק בדברי תורה בכל ענין שאפי' שאינה לצורך הוראה למצוה גדולה יחשב וזה ענין המשנה ומקורה כפי הוראתה העיקרית שהיא השנת הדברים שנאמרו בבה"מ בעיני תורה ואין חילוק בין דברי יחיד לדברי רבים שכולם צריכין תלמוד וזכרם לא יסוף לדור ודור. וממעם זה המשנה משונה מאוד מן ההלכות אשר למדו בבה"מ בימים קדמונים כי אלה ההלכות היו דינים קבועים להלכה למעשה משא"כ במשנה שבה תכלית לימודי עיקר.

והנה אלה הר"עוה נרמזו ג"כ במה שדרש ראב"ע בעת אשר הושיבו אותו בישיבה על רכתוב דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות וגו' (חגיגה ג'). ודרשתו היתה כאבן פינה פינת יקרת לדורות הבאים אחריו שעלי' סמכו שיטתם בדרכי הלימוד ופירשו כוונת דבריו והוסיפו עליהן כדי דעתן והשגתן. הוא פתח ואמר שד"ת נמשלו לדרבן מה דרבן ככיון את הפרה לתלמיה להביא חיים לעולם כך ד"ת ככוונים את לומריהם מדרכי מיתה לדרכי חיים פי' שדברי תורה מעוררין את לב השומע להקור ולהבין עומק כוונתם ולירד לעומק דעתו של המחוקק וע"ז הם מסירים את לומריהם מעל ד"עוה זרות להדריכם בדרך ישרה אמנם לא כדרבן שהוא מטלמל אלא כמסמרות

¹⁵ ואפשר שזה כוונת ר' נתן באמרו (ברכות ח'). כל העוסק בתורה ובנ"ח ומתפלל עם הציבור מעלה אני עליו כאלו פדאני לי ולבני מבין אהד"ע שלא יצטרכו עוד לד"עוה זרות ולנטות מסעות ה' ולא ישפיקו עוד בילדי נכרים ברעיונות אשר לא מסקור ישראל המה.

¹⁶ ולדעתי זה ג"כ מקור המנהג להתחיל לתינוקות בספר ויקרא. ואף שאמרו בויקרא רבה (פ"ז) טעם אחר ע"ז עיין בבית תלמוד (ה"א 265) הנה כמה פעמים נשתבחו טעמי המנהגים ברבות הימים וכמו שאמרו (ירושלמי עירובין פ"י) כל מלה דלא סחורא מסמכין ליה מן אתרין סגין כך היו גיילין לתת טעמים שונים למנהגים שלא ידעו מקורם.

שלא תאמר שד"ת אין להם יסוד מוסד ושלומדיהם פוסעים פעמים על שתי הסעיפים ומשנים את מעמם כי ע"י מלטול הסגרות והפלפולים יוציאו פעמים דיעות והשערות אשר אין להם סמך ע"כ אמר וכמסמרות שד"ת הם כיתר תקוע במקום נאמן שהם עומדים לנס ואליהם ידרושו עם בני ישראל ומנס לא יזוה אמנם לא כמסמרות שהן חסירין פ"י שאם יהיו ד"ת רק הלכות קצובות לדורות עולם שאין להוסיף עליהם ולגרוע ממנם כאלו ניתנה התורה חתוכה א"כ יתמעט הלימוד כי מה לנו עוד לחקור אחר מקור הדברים ומעמם כי די לנו אם אנו שונין את הלכות עד שהיו שגורין בפינו אלא כמסמרות נמועין שהם פריין ורבים כנמיעין ופירשו במדבר רבה (פ"ז) כמסמרות קבועות לא נאמר אלא כמסמרות נמועין כשם ששרשיו של אילן משתרשין בכל מקום כך דברי חכמים משתרשין בכל הגוף ואימתי הן כנמיעין בזמן שבעל תורה נכנס לתלמוד ונאספו ת"ח וכל אחד ואחד מברר מעמו ודעתו ואע"פ שזה אומר דעתו וזה אומר דעתו זה מטבא וזה מטבא זה אוסר וזה מתיר וכ"י אל תאמר שהן פורחין באויר ושהרברים רק מלבן יצאו אלא כולם מרועה אחד נתנו וכ"י (17) והוסיפו שם ברבה ובירושלמי (פ' חלק) דברי הבריתא שבספרי (דברים פ"י מ"א) שאם שמע אדם דבר מפי קמן שבישראל הוא בעיניו כשומע מפי גדול עי"ש וכל זה לא נאמר אלא לברר דרכי הלימוד שנתחדשו בימים ההם ושקבלו ג"כ עדותן של יחידים בעניני הלכה ונשאו ונתנו כדי להבין סברתו ודעתו של יחיד שהוא נגד דרכי הלימוד שרצה ר"ג לקבוע בבה"מ ע"כ השתדלו ג"כ להביא ראוי לשיטתם מן הכתוב כי אין ספק שידעו שע"י ירבו מחלוקות בישראל ואפשר שהדורות הבאים אחריהן יקומו למשפט לאמר שנראין דרכי ר"ג מדרכיהן לכן בררו דעתם להודיע שמעמם ונימוקם עמם כי רוח העם תחיש עתידות למו ובמרם תצמחנה הצרות ומצוקות יחישו מפלט למו להגין בעד נחלתו וכמה מעלות טובות כפולות עלינו כי ע"י שהרחיבו חז"ל שדי החקירה בכל ענין עוררו את רוח העם וע"י חירות הלימוד כוננו לחקר אבותינו ומי בעל דברים יגש לאמר שלא כשורה עשו הנה חירות הלימוד והמשנה אשר נתכוננה על ידה המה היו בעזרנו שלא עברה חלודה על רוח הלאומי בעתות בצרה ופעולתה היתה שלא יאבד זרע ישראל בימי השמר והרדיפות ולכל בני ישראל היה אור בימי אפילה שקורין ימי הבינים.

פרק שלישי

התפתחות המשנה, משנת דרבי עקיבא, מקור התוספתא.

אם נחקור אחר המעשה אשר נעשה למן היום אשר גזרו אומר לשנות כל מה שנאמר בבה"מ או מה שקבל כל אחד ואחד מרבתי אף שאינה להלכה למעשה צריכין אנו לשום לב על מה שיוספר לנו מפעולת גדולי התנאים בדורות שונים בענין הלימוד כי אף שנראה שאלה המאמרים הם מעט האיכות אבל בהתדמות מילתא למילתא ובורר כל אחד מחבירו להבין ענין המשנה והתפתחותה וכיצד נכתבה והסיבות אשר גרמו לכלות את המלאכה ולהגבילה כמו שהיא לפנינו, ונתחיל כמה שאמרו בגיטין (ס"ז). בשבחן של חכמים והמאמר נזכר ג"כ באבות דר"ג (פ"ח)

(17) והנה שם בבמ"ד דציעו מחלוקת ריב"ז ור' יהושע בדבר הברכה ב"י ימי החג שריב"ז אמר שמברך על מצות הוקנים ור"י אומר שמברך על נטילת לולב אפשר שמקורו בירושלמי (סוכה ספ"ג) עיי"ש אמנם במ"ד סוף קהלת מביאין דוגמא אחרת כל זמן שהי' ד' אליעזר חי היו נוהגין כר' יהושע ואחר שמת ר"א חזרו העם לנהוג כמדתן ושם לא פירשו באיזהו ענין נחלקו ובאמת טעות נפל במדרש רבה לספר במדבר שצ"ל שר' יוחנן ור' יהושע בן לוי נחלקו בענין זה כמבואר בסוכה (מ"ז). ומה תבין איך נשתבשו כמה פעמים הגירסות והחלוקים לא היו תנאים אלא אמוראים ואפשר שכרבה קהלת כיונו ג"כ על המחלוקת בענין ברכת לולב ובמקום ר' אליעזר צ"ל ר' אליעזר שהי' מתלמידיו של ר' יוחנן וריב"ל. והנה בירושלמי (פ' חלק) הביאו דוגמא אחרת עיי"ש.

באיזה שינוי לשון דאינא התם שקראו לר' מרפון גל של אגוויס פרשיי שאם בא תלמיד ושאלו היה נביא ראייה עליה בקרא משנה הלכה הגדה כונתו הוא היה האיש היודע לכלכל דבריו במשפטי התורה ולעמוד על דעתו במיומ של הלכה ולהביא ראיי עליה מכמה ענינים והיה שונה אותם לתלמידים הכל ביהר מקרא משנה וכו' לר' יוחנן בן נורי קראו קופת הרוכלים מפני שכל טוב תורה שבכ"פ בידו כרוכל זה שיש בקופתו כל המינים ששאלו ממנו כך נצרך אדם דבר במקרא משיבו במשנה משיבו וכו' וכמו בן קראו לר"א בן עזרי' קופה של בשמים מפני שהכל היה מסודר אצלו רק שאינו מרבה מינים כל כך כרוכל, ולר' עקיבא קראו אוצר בלום כי היא קונה הכל וחור על כל מה שלמד מרבותיו במקרא מדרש הלכה והגדה וגרסן עד שהיו מסודרין בפיו והוסיף רשיי לומר שאח"כ כשנעשה חכם גדול עשה כל התורה מטבעות מטבעות סידר מדרש ספרא וספרי לבדן ושנאן לעצמן לתלמידים הלכות לעצמן והגדות לעצמן ואין שבתו של זה הומה לשבתו של ר"י בן נורי וראב"ע כי הוא נתן את לבו ללמוד הכל מבולבל ואח"כ סררן עיי"ש והנה מאמר זה נר להגלתו להאיר לנו נתיבות קדם מוסרי משניות ושאר ספרי דבי רב כי בו נרמז לנו שר"ע עשה סדרים חרשים בענין הלימוד כי דעת לנכון נקל שע"י שנתפשט המנהג לשנות כל מה שנאמר בבה"מ בדורות שונים נתרבה תורה שבכ"פ עד שארכה בארץ מדה ורחבה כני ים ואף שקודם זמנו של ר"ע היה להם קיבוצי הלכות וקראו להן משנה ראשונה (סנהדרין פ"ג מ"ד ועוד במקומות) בניגוד למשנת הר"ע¹⁷) והתחילו לשנות את ההלכות על דרך שנתחדש להם ביום שהושיבו את ראב"ע בישיבה כי גם במשנה ראשונה נזכרה דעתן של ב"ש במקום שבי"ה נחלקו עליהם (פרה פ"ה תוספתא מעשר שני פ"ב) וכמו בן אין ספק שהלימוד היה ג"כ אצלם על איזה סדר כי הלימוד בלי סדרים כלל הוא דבר שאי אפשר אמנם הם שנו את הענינים כמו ששמעום בבה"מ שהציעו את ההלכות והסבירו או שהיו כולקין אותן בסוג אחד¹⁸) ומביאין ראיי עליה מן הקבלה או מן מדרשי הכתובים או שהדשו הלכות מתוך מדרש לא בן ר"ע שאף שבתחילה למד ע"ד זה וחור ג"כ על כל מה שלמד למען לא ישתכח ממנו דבר אמנם כשהיה מלמד לתלמידים בירר לו דרך אחר ועשה כל ענין וענין מדרש הלכה והגדה כמדע בפני עצמו ובפרט שהוא שימש כמעט כל אחד ואחד מת"ה שבדורו ואסף מלא הפניו כמעט כל הלכות והמאמרים שנשנו בבתי מדרשם ולמד ג"כ דרכי המשנה אשר קצתו עוד לא נתפרסמו בימיו והיה כולל כל המעלות אשר אמרו בשבתן של רבותיו ובני דורו ועוד יתר עליון הנה הוא בוראי ראה שעת לעשות היא כי אין לאל ידי תלמידיו להשיג את כל הרברים אשר למדם וכדי להקל מעליהם הפריד בין הענינים הדבקים ושנאן כל אחד ואחד לעצמן ובחכמה כיון שבתחילה למד ע"ד שתי הגיל בזמנו אמנם בשנותו לתלמידים עשה את התורה מטבעות מטבעות ויצא לנו מזה:

שר"ע ירה אבן פינתה לספרי תורה שבכ"פ המשנה ספרא וספרי.¹⁹

והנה איתא בירושלמי שקלים (פ"ה) לכן אחלק לו ברבים וגו' א"ר יונה זה ר"ע שהתקין (ויש גרסו: שתקן) מדרש הלכות והגדות ובירושלמי שנדפס עם תלמוד בבלי גרסו: שתקן משנה מדרש הלכה והגדה, ופירש הר"ד אברהם קראחמאל בספרו ירושלים הבנויה שכונתו שר"ע היה מתקן לשון המשנה ולפי דעתו נמשך המאמר על המשנה אלו הממונים שהיו במקדש דשם הזכירו ג"כ את בית אבטיגוס בין הממונים אף שביוכא (פ"ג) מנו אותו בין אלו שמוכרוין לגנאי אמנם אחרו שסדר ר' שמעון איש המצפה מסכת יוכא חזרו מזה כאמרם בירושלמי שם וכלתו מצאו אמתלא לדבריהן חוץ מכן קמצר כ"י דתנינן אלו הממונים במקדש וכו'

¹⁷ ופעמים ג"כ בניגוד למשנה שנשנה בימים מאוחרים עיי' תוספתא (פרה פ"ד).

¹⁸ ולקמן אבדר את הדבר.

¹⁹ ומענין הגדה אדבר בפרק מיוחד.

והעתיקו שם משנתנו בשקלים שבית אבטינום הי' ממונה על מעשה הקטורת, והביא ראיי' לפירושו ששם ביזמא אמרו שר"ע למד זכות על בית אבטינום ולפי' אין ספק שכונת ר' יונה היתה שר"ע תיקן לשון המשנה דאלו הממונים, הן אמת שבעיקר הדבר כן הוא כמו שאבאר לקמן ויש להביא ראיי' ע"ז ממתנותין (אהלות פמ"י) דאיתא התם שר"ש אמר על הלכה אחת שהיא מקופחת והשיב לו ר"ע אני אתקן שיהיו דברי חכמים קיימים, עכ"ז אין פירושו עולה יפה דשם בירושלמי הוסיפו על מאמר ר' יונה "ווי"א אלו אנשי כנסת הגדולה" הנה בין לפי גירסת בעל עין יעקב "ומה שתיקן זה (פי' ר"ע) כללות ופרטות" בין לפי גי' בעל ק"ע ויפה מראה "ומה שתיקנו הם (פי' אנכה"ג) כללות ופרטות" לא ידענו מה תיקן לשון יש כאן הלא בימיהם החלו ללמד תורה שבע"פ ולא היתה עוד מחלוקת בפירושו של הלכות, אמנם פי' המאמר כך הוא שר"י הורה לנו שר"ע תיקן משנה מדרש הלכה והגדה היינו שעשה את התורה מטבעות מטבעות (וכפי' בעל יפה מראה) והי"א לא נחלקו עליו בענין זה רק שסברו שהקרא ואת עצומים יחלק שלל נאמר ג"כ על אנכה"ג כי גדולים מעשה אנכה"ג שתיקנו כללות ופרטות, וכדי לברר את הדבר ביותר ראוי' שתדע שר"ע לא לבד שהיה קובץ ער יד כמעט כל הלכות אף אותן שלא נתפרסמו לת"ח שברורו אלא שהרחיב ג"כ שדי המדרש עפ"י מדות חדשות שהוציא או שלמד מרבתי' (עיי' חגיגה י"ב), כגון רבוי מיעוט יתרון ודומיהן כמו שאמרו עליו שדרש על כל קוץ וקוץ שבתורה תלי תלין של הלכות⁽²⁰⁾ (מנחות כ"ט); ומה שלא נתגלה למשה נתגלה לו והנה כבר הוכחנו לעיל בפרק א' שמימות שמעיה ואבטליון הרבו להשתמש במדרשי הכתובים ונתקנו ג"כ את המדרש עפ"י ז' מדות וזה משני פעמים האחד כדי לעמוד בפרץ נגד דרכי מדרשי האלכסנדריים שהיו נושפים פעמים להיעות זרות והשני כדי למצוא יסוד נכון להלכות אשר קבלו מפני שהצדוקים היו מכחישים בקבלת זקנים אמנם בסוף זמן הבית שקמה כמעט המריבה בין שתי כיתות הללו וגם דרכי מדרשי האלכסנדריים לא הכו שורש עוד בקרב בני עמנו שהיו יושבים בא"י ולא היו צריכין עוד להתנגד נגדם ער"ו ועור זאת וזנה בימי מלחמות ישראל נגד הרומיים ובימי הצרות והמצוקות אשר עברו על אבותינו אחר חרבן הבית נתמעטה התורה ואף שקבעו ישיבה ביבנה שממנה תצא תורה לישראל אמנם יד האויבים כבדה על ישראל ופעמים לא יכלו לעסוק בתורה כל צרכן מקוצר רוח ומעבודה קשה ומטעם זה נשתכחו איזה הלכות ופעמים לא ידעו מקורן או באיזה ענין נאמרו כמבואר בתוספתא עדיות (פ"א) כשנכנסו רבותינו לחרם ביבנה אמרו שעתידה שעה שיהא ארם מבקש דבר מר"ת ואינו מוצא דבר מר"ם ואינו מוצא (עיי' שבת קל"ח); כמו כן מצינו שהיו עוד כמה הלכות תלויות ביום שהורידו את ר"ג מגדולתו ופירושו אותן (ברכות כ"ה), וכמה הלכות לא רצה ר' גמליאל לשנותן בישיבה מפני שנסתפק אם באמת קבלון החכמים שהעידו עליהן מרבתייהם כמו שכתבתי לעיל (פרק ב') וכמו כן היו הלכות של עמעום (פי' שהיו מגמגמים בהן) והזכירן בירושלמי (שביעית פ"ח) והנה ר"ע השתדל למצוא יסוד להלכות מתוך מדרשי המקראות וחפץ הי' הצליח בידו הוא דרש והסכים להלכה (ספרי במדבר פי' ע"ה) לכן הפליגו בשבתו ואמרו עליו שכל הפורש ממנו כאלו פורש מן החיים וגם ר' יהושע הכיר גדול ערך השתדלותו כאמרו (סוטה כ"ז); מי יגלה עפר מבין עיניך ריב"ז שאמרת עתיד דור אחד לטהר כבר שלישי שאין לו מקרא מהי' הלא ר"ע מביא לו מקרא מהי' שהוא טמא פי' שריב"ז הי' ירא שתמעטה התורה כל כך אמנם ר"ע יסד יסוד חדש להלכות ופעמים דרש כדי להגביל את הלכה באיזה ענין נאמרה וכמו כן לחדש הלכות ולסתור הלכות ישנות שנראין שאין להם יסוד (עיי' דור דור

⁽²⁰⁾ ובאונגליין דמטי (ה' י"ח) שמו בפי יהושע מיסד דתם את המאמר: עדמא דנעברין שמיא וארעא יו"ד חדא וסר טא חדא לא נאבד מן נמוסא עדמא דכל נדוא. וזה יאיר נתיב על זמן שנכתב ספר זה ועל זמן שנתפשט המגדל לדרוש כל קוץ וקוץ שבתורה.

ודרשויו ח"ב 110 ששם נזכרו כל המקומות שנחלק ר"ע על הלכה ישנה) והוא הכין את רבו ג"כ לסמוך את הלכות אקרא ואף שנראה שפעמים הם דרשותיו רק כאסמכתא בעלמא עכ"ז בעיקר הדבר לא כן חשב כי הוא רצה ג"כ לחזק את ההלכות וליסרן שיהיה להם דין תורה כמבואר בספרא (פ' בהר פ"א) ואת ספית קצוידך לא תלקט מכאן סבכו חכמים לספיתן שיהיו אסורין בשביעית אמנם ר"ע מצא יסוד חרש להלכה זו מן הקרא הן לא נזרע וגו' ולמד ממנו שספיתן אסורין מה"ת עיין בפירושו הראב"ד שם והר"ש (שביעית פ"ט) דלדעת חכמים אינן אסורין רק מדברי סופרים, וכן הוכיח מן הקרא שתחומין דאורייתא (סוטה כ"ז: ²¹) ועוד אני אומר דאחרי שבזמנו נזרע הדבר שנשתכחו איזה הלכות וקצתן נתסדרו רק עפ"י עדותן של יחידים או שלא ירעו פירושן הנה אין ספק שכמה הלכות היו רפויות בין אם לא שמצאו להן סמך ויסוד בקרא לכן הוצרכו להשתמש במדרש ביותר וממעט זה השתדל ג"כ ר"ע להרחיב ענין המדרש כדי ליסד כל הלכות מן הקרא אף אותן שאמרו עליהן שהן הלכה למשה מסיני כמו שמצינו (זבחים ק"י): שלמד ניסוך המים בחג מן הקרא אף שנתפשטה הדיעה שהוא הלכה למשה מסיני ולמד ג"כ עשר נטיעות מן הקרא (שביעית פ"א מ"ד) ואמרו ע"ז במועד קטן (ד.י.) אלא הלכתא לר' ישמעאל קראי לר"ע וכן אמרו (בסוף מסכת נדה) על י"א יום שבין נדה לנדה לר"ע קראי ולראביע הלכתא ²²) אמנם רוחם של חכמי זמנו פעמים לא היו נוחה מדרך זה ואפשר שחשבו כי ע"י שרצה ר"ע ליסד ג"כ מן הקרא את ההלכות שהיו מפורסמות שאין להטיל ספק בהן כהל"מ יגרע ערך הקבלה בכלל כי בימיהם לא היו צריכין עוד להביא רא"י לקבלתם מה"ת מפני שכבר שקשה כמעט תרעומת הצדוקים ועוד שיש ג"כ נפקותא לדינא לפי הכלל שה"י בידם שאין דנין ק"ו מהלכה (נזיר נ"ו. ²³) אי לאו דאתיא ל"י מן המקרא, לכן גער בו ראב"ע באמרו (נדה שם, מנחות פ"ט): עקיבא אם אתה מרבה כל היום כולו בשמן איני שומע לך אלא חצי לוג שמן לתורה ורביעית שמן לנזיר וי"א יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני הן וכן אמרו לו תלמידי (נדה מ"ה. כפי פ"י מהר"ם מלובלין) כשם שכל התורה כולה הו"מ היא כך פחותה מבת ג' שנה כשירה לכהונה הו"מ ובפרט מפני שר"ע הפריז פעמים על המרה בדרשותיו ומשו"כ לא רצו להסכים עמו בכל ענין כמו שאמר לו ר' ישמעאל (סנהדרין נ"א): וכי מפני שאתה דורש בת ובת נוציא זו לשריפה וכן השיבו ר"י הגלילי אם אתה מרבה כל היום כולו אין כאן אלא עולה (ספרא פ' אמור ע"י זבחי פ"ב.)

²¹) ובספרא (פ' קדושים) דרש ר"ע הילולים תלמד שהוא טעון ברכה לפניו ולאחריו ואף שאמרו בכרכות (ל"ה) שהברכה מלפניו היא מדרבנן עכ"ז אפשר לומר שלדעת ר"ע היא מה"ת וקצת משמע כן מסוני' הירושלמי (ברכות פ"ט ה"א) בענין ברכת התורה ועיין בהשגת הרמב"ן לספר המצות שמנה ברכות התורה לפניו ולאחריו למצוה בפ"ע. ²²) ויש להוסיף ראיות: כגון האב מדיר בנו בנויר ונחלקן בה ר"י ור"ל (נזיר כ"ט) דלדעת ר"י היא הלכה מן הקבלה אמנם בירושלמי אמרו שהיא טחולקת בי"ש וב"ה ולפי שנסתפקו בזה השתדל ר"י בן קרחא (בגו של ר"ע) למצוא יסוד להלכה זו בקרא כמבואר בספרי (פ' נשא) נזיר להזיר ריב"ק אומר להזיר אף את האחרים ופי' ר"ה דיניו האב מדיר בו בנויר.

²³) ושם משמע שר"ע לא הסכים עם ר"י בזה ומה טעם אמרו אין דנין ק"ו מהלכה ולפרש"י (שבת קל"ב: ב) אין דנין אחת מ"ג מדות מהלכה אפשר מפני שעיקר מובנה של הלכה תלוי בהשגת המשיג, לכן אין לדון ממנה, ובכמה מקומות אמרו אין למדים ד"ת מדברי קבלה ופרש"י מפני שדברי נביאים לפי צורך השעה והדור והמעשה (ע"י) של"ה דפוס אמ"ד ת"ד.) ולפי מה שכתבנו לעיל יפורש הדבר על נכון שגם בנבואה השגת הנביא עיקרית ובפרט מפני שהנבואה לפי הדור והשעה נאמרה שהנביא משיג את הדיבור שקבל מן הקב"ה לצורך שעתו ודורו. ועי' ירושלמי (נזיר פ"ט) אם לוקין על הלכה.

ומכל האמור יש ללמוד שמדרשו של ר"ע משונה מאוד ממדרשם של הקורמים לא לבר בדרכו שהוא המציא פנים חדשות למדרש אלא ג"כ במקורו ותכליתו כי אף שנראה שדרשותיו המעתיקות את הכתובים מכונתם הם פעמים לתכלית לימודי לבד או כדי לחדד את התלמידים עכ"ז עיקר השתדלותו ליסד את החלכות מתוך מדרשי המקראות מן ההכרח פנימי יצאה כי כאשר החלו בימי שמעי' ואבטליון להשתמש במדרש בהרחבה לא היו נבוכים באיזה הלכות אלא שהאמנו שכל הלכה והלכה המקובלת להם יצאה מפי הסופרים והוקנים רק שהצדוקים היו מכחישים בקבכה בכלל והחזיקו רק בתורה שבכתב אבל הפרושים שהיו מאמינים בקבלת זקנים לא היו מטיילים ספק בשום הלכה המקובלת להם, לא כן בזמנו של ר"ע כי בעת ההיא מכחישי הקבלה מתי מספר היו וגם לא היו נותנים את לבם להתוכח עמם ע"ד זה כמו שעשו בימים קדמונים ליסד את ההלכה מן הקרא כדי להסיר מעליהן תרעומת מתנגדי תורה שבע"פ רק שהטילו ספק באיזה הלכות אם באמת הן מן הקבלה כי שלשלת הקבלה נכרתה מעט בימי המלחמות והצרות עד שפעמים ירדו למנין כדי לקבוע הלכה ולא ידעו שהיא מן הקבלה (ירוש. פ"ד מ"ג) ופעמים היו נבוכים בפירושי של הלכות מפני שבקבלה הכל תלוי בהשגת המשיג ואם נאמרה ההלכה מאחד מן הת"ח שלא שימשו כל צרכן עדיין הרבר בספק עומד אם לא נשתנה על ידו פירושה והגבלתה אף שידעו באמת שקבל אה הדברים מרבו ומשוי"כ היתה דעתו של ר"ע ליסד הכל מן הקרא כי ההכרח הכריחו שלא יהא אדם מבקש דבר מדברי תורה או דבר מד"ס ואינו מוצא ובפרט מפני שעלתה בידו לדרוש ולהסכים עם ההלכה, אמנם הרבה פעמים נטה בפירוש הלכות ישנות מן דעתן של חכמי זמנו כי המדרש שהשתמש בו כדי ליסד את ההלכה עשה פעולה גדולה על דרכי פירושו בהלכה והגבלתה ופעמים הוציא ג"כ הלכות או כללים חדשים ע"י שקלא וטריא של מדרשו, ויש להביא כמה ראיות לזה הנה איתא בשבת (ס"ד): והרוה בנדתה דרשו זקנים הראשונים שתהי' בנדתה שלא תכחול וכו' אמנם ר"ע (בידעו שאין הלכה זו מן הקבלה רק שהוקנים למדו את זאת מן כת האסיים שהפריזו על המדה בעיני פרישות) השיב ע"ז שא"כ אתה מגנה על בעלה אלא מה ת"ל והרוה בנדתה בנדתה תהיה עד שתבוא במים ומתוך זה מציא ר"ע יסוד חדש להלכה אחרת שגדה צריכה טבילה ושטבילת נדה מה"ת כמבואר בתוספות (יבמות מ"ז: יוכא ע"ה). ועוד ראוי' הנה בחולין (ע"ב) למד ר' ישימעאל מן הקרא כל אשר יגע על פני השרה (רמשמע גלוי) להוציא עובר במעי אשה ור"ע למד לרבות גולל ודופק ופירשו שם בגמ' דגולל ודופק לר"י הלכתא גמירי ל"י ולא צריך קרא א"כ קרא כל אשר יגע וגו' מיותר לכן למד ממנו דעובר שבמעי אשה טהור מה"ת אמנם לר"ע הקרא לאו מיותר הוא שבא לרבות גולל ודופק ומשוי"כ סבר דעובר במעי אשה טמא מה"ת ובגמ' נתוכחו שם מאיזה קרא למד דעובר במעי אשה טמא²⁴), ועוד הנה ר"ע הוציא רביעית

²⁴ ידוע שלדעת הרמב"ם (בסה"מ שורש ב') המדרשות ע"פ רוב הן בעין אסמכתא והלכה עיקרה מן הקבלה והרמב"ן השיג עליו מכמה ראיות ולדעתו המדרש קודם להלכה (עין דרכי המשנה 17 ודו"ד ודורשיו ח"א) אמנם לפי מה שכתבנו יבורר שהדבר תלוי באשלי רב"כ ובאמת שלר"ע ה' ע"פ רוב המדרש קודם, אמנם בעיקר הדבר אין תשובותיו מכוננים כל כך כי אין ספק שבימים קדמונים היתה ההלכה קודמת למדרש רק שישדן מן הקרא נגד תרעומת הצדוקים והנה הרמב"ם הלך בזה עד קצות האחרון כי מי בעל דברים יש לאמור שלא נתחדשו כמה הלכות ופעמים נטה מזה כגון בניסוך המים שאמר שהוא ה"ל"מ עכ"ז יש לו דמוים בתורה ואפשר משום שאמרו בירושלמי (סוכה פ"ד) שהוא יסוד נביאים והגה' לפי דעתי רצה הרמב"ם לתקן את דבריו שהלכה קודמת למדרש באמרו שגם ה"ל"מ נקראת דברי סופרים, הנה הדברים מן הקבלה וגם החכמים יסדו אותן מתוך מדרשם, ואם לא היו החכמים מיסדם מחדש יאבדו לנו כמה הלכות.

יין לנזיר מן הקרא ועי"ז נחלק בכמה דברים עם הלכה ישנה עיי' כל זה בתוספות (נזיר ל"ח: סוכה ו'). ויש להוסיף ע"ז עוד ראיות, איתא במשנה מגילה נקראת ב"א ב"ב ב"ג זכו' ואמרו בגמרא דמתניתין כר"ע דרדוש זמן זמנא זמנא זמנא וחולק על החכמים שאמרו שהמגילה אינה נקראת אלא בזמנה ובירושלמי (פסחים פ"ד ה"א) הקשו הלא זה אסור משום לא תתגודרו ותיצו מי שסידר את המשנה סמכה למקרא משפחה ומשפחה מדינה ומדינה עיר ועיר פי' דאיסור לא תתגודרו לא תעשו אגודות אגודות לא נאמר במה שנעשה בשתי עיירות ושמעינן מינה שע"י שנחלק ר"ע עם החכמים בזמן קריאת המגילה ודרש זמן זמנא זמנא זמנא חידש הלכה בענין איסור לא תתגודרו כי לר"ע ה"י המדרש עיקר לא לבד שהשתמש בו כדי ליסד את ההלכות או להוציא ממנו דינים חדשים כדרך של חכמים שהיו קודם זמנו אלא שהמדרש ה"י לו לעינים בכל ענין וכמו כן בפירושו של הלכות ישנות והגבלתן ובמקום שנחלק עליהן ועי"ז נתרבו הדברים ופעמים הוצרך להוציא דינים חדשים כדי לתרץ הלכותיו ודרשותיו ופירושו בהלכה ישנה ושינה ג"כ מעמן של הלכות ישנות ורבו מאמריו ומדרשיו מאוד מאוד ועד שהמשילו לעזרא ואמרו אילו לא עמד ר"ע בשעתו היתה התורה משתכחת מישראל (24/b) כי הרבה משניות נתחדשו ונתקנו על ידו ואין צורך לומר הרבה מדרשות, ויצא לנו מזה:

שהברת פנימי הכותב לו לר"ע לעשות את התורה מטבעות מטבעות ולסדר משניות לעצמן ומדרשות לעצמן.

והנה ראיתי להחכם גרעין (בספרו קורות היהודים ח"ז 500) שפי' את המאמר שר"ע עשה את התורה מטבעות מטבעות שהוא חיבר את המשנות שהן ספורות ספורות כגון ה' לא יתרומו מ"ז נשים פטרות את צרותיהן ודומיהן אמנם מלבד שענין ספורות אינו דומה כלל לענין מטבעות הנה מדברי הירושלמי בשקלים שהבאתי לעיל לא משמע כן דשם נאמר על אנשי כנה"ג שתקנו כללין ופרטין והוסיפו שם בשם ר' אבהו שהסופר עשו את התורה ספורות ספורות הרי לך שאלה המשניות היו קודם זמנו של ר"ע, ורא"י לזה מן התוספתא (תלה פ"א) דשם אמרו על המשנה חמשה דברים חייבין בחלה שר"י בן נורי הוסיף אף הקרמית חייב בחלה ואף שריב"ג ה"י בן דורו של ר"ע אמנם ה"י קשיש ממנו ועוד דאיתא בירושלמי ובבבלי (שבועות ו'). שאל ר"י בנו שר ר"ע את ר"ע מפני מה אמרו מראות נגעים שתיים שהן ארבע ור"ע פירשו את הטעם הרי לך בהר"י שאלה המשנות היו נודעות בזמנו של ר"ע וכ"מ בתוספתא (כריתות פ"א) וכן אמרו על המשנה עשרה יוחסין עלה מבלל שהלל חוקן שנה אותה ומה שהביא שם רא"י מעפיהאניום ראש כנסת הנוצרים אינה רא"י שכן כתב עפיהאניום: "ד' משניות (Deutorosis) היו להן לישראל, ספר דברים, משניות שנתחברו בימי החשמנאים משנת ר"ע ומשנת רב"י, אלא וראי שהיו לפני ר"ע משניות הכוללות קיבוצי דינים ספורות ספורות ושאר כללים בעניני תורה ואין ספק שר"ע חידש הרבה פעמים כללים חדשים מדעתו כגון כלל אמר ר"ע כל מלאכה שאפשר לעשות מערב שבת אינה דוחה את השבת ובודאי נטה פעמים מסידורן של משניות ישנות כי הוא חידש כמה דינים מתוך מדרשו ופעמים ה"י כולל איזה הלכות ביחד והכניסן תחת סוג אחד כדי להשוות מדותיו כי דרך זה היה רצוי בעיני ר"ע (שקלים פ"ד מ"ד) ופעמים שנה תחילה את ההלכות שיצאו לו מתוך מדרשו כאמרו אידי דאתי ממדרשא חביבא ל"י ובפרט שר"ע היה מחבב את המדרשות ביותר, ולמדנו מזה:

כשסידר ר"ע את המשנה ה"י משתמש במשנה ישנה ופעמים שינה סידורה וכמה משניות ישנות משוקעות במשנתו.

תניא בתוספתא (זבים פ"א) כשהיה ר"ע מסדר הלכות לתלמידיו אמר כל מי ששמע טעם על חבירו יבוא ויאמר והתוכח שם עמו ר' שמעון בדבר אחד שנחלקו בו ב"ש וב"ה עד שחור ר"ע להיות שונה כדברי ר"ש, הנה המאמר יקר מאוד כי

(24/b) עיי' ספרי (דברים פי' ט"ח).

הוא יאיר לנו נתיב לדעת כיצד נכתבו המשניות בכלל ומשנת דר' עקיבא בפרט, וכדי לברר את הענין אעתיק לשון רש"י בפירושו על אמרם שריב"ז לא הניח מקרא משנה מדרש גמרא וכו' (סוכה כ"ה). שכתב גמרא זו היא סברא שהיו התנאים מרקקים בדברי הראשונים הסתומים לפרשה וליתן בהם טעם כמו שעשו האמוראים אחר התנאים שפירשו דברי התנאים שלפניהם וקבעו בהן גמרא ואותו דיוק שמימי התנאים נקרא ש"ס, ובגדה (ד'): כתב רש"י שהאמוראים אחרונים דקדקו בטעמי התנאים והעמידו הלכה על בור' אבל הראשונים לא דקדקו איש בדברי חבירו אלא כל אחד מה ששמע מרבו מלמדה לתלמידו שמועה כמו שהיא והיא היתה נקרא משנה או ברייתא והיה נותן לבו לתת טעם לשמועתו וה נותן טעם לדבריו וזה נותן בו טעם אחר כדאמר לויג' והדר ליסבר ואותה סברא נקראת גמרא בימי התנאים עכ"ל ודבריו יבררו היטב מסוג' התלמוד בבבא מציעא (פ"ב: פ"ג.) שאמרו שם משום ר"א גמרא כר' מאיר אלא שאני תמה וכו' פירוש ששני ברייתות נחלקו אליבא דר"מ ומי ששנה ברייתא זו לא שנה ברייתא זו אמנם מן הגמרא פ' כמה שנתנו טעם לסברת החולקים ר"מ ור' יהודה משמע שהעיקר בדברי ר"מ דבין שומר הנס ובין שומר שכר ישבע כסתם מתניתין משום דשבועה זו אינה אלא מתקנת חכמים רק שר"א מפפק בזה מטעם אחר עיי"ש והנה ראינו שר"א שהיה תנא מזכיר את הגמרא שהיתה בימי התנאים ובאמת אם נסתכל בגדול ערך השינוי שנעשה בעניני הלימוד מיום שהורידו את ר"ג מגדולתו ופעולתו שהרגילו לשנות כל מה שנאמר בבה"מ וכמו כל מחלוקת החכמים והדברים שנאמרו רק מן היחידים והלכות אשר לא ידעו פירושו עד שנתרבו ההלכות והמאמרים לאין מספר הנה אין ספק שהבינו שתקנתם לא תעשה פרי אם לא שיכינו את לבם להעמיק את הענינים ששנו ביותר למען לא תהי' תורתנו כשיחה בטילה או כאסיפת דברים בעלכא כי מה יתן ומה יוסף לנו אם נדע שנחלקו חכמים באיזה הלכה זה אומר בכה וזה אומר בכה אם אין לאל דינו לירד לעונק כוונתו של כל אחד ואחד והוספת דעת בזה לא תועיל ג"כ אם יבא ב"ד אחר וירצה לסמוך על דברי היחיד ובפרט שפעמים שגו ברואה בחשבם שזה דעתו של איזה חכם ובאו אחרים ובררו את דבריו ולמרו שאין זה אמת כמו שמצינו בהרבה מקומות שפליגו בתלוקת ב"ש וב"ה ושאר התנאים הקודמים באיזה ענין נחלקו ובוראי לא היתה כוונת ר"א בן עזרי' בהתנגדותו נגד ר"ג להעמיק על התלמידים עול גדול שלא יועיל להם כלום ובפירושו אמר בדרשתו (הגיגה ג'): אף אתה קנה לך לב מבין לשמוע את דברי החכמים ואת דברי המטהרים את סברתו וסברת החולקים וזה כיקור התלמוד או הגמרא שהיתה בימי התנאים ואפשר לזה רמז ג"כ ר' יהושע (תוספתא פרה פ"ג.) כל השונה ואינו עמל דומה כאיש הזורע ואינו קוצר פ' מי ששונה ואינו מתכוון לירע מעמה של הלכה תלמודו כלא נחשב ומטעם זה אכר ר"ע לתלמידיו כשהיה מסדר הלכות לפניהם שכל מי שיודע טעם על חבירו יבא ויאכר כי הוא שנה הכל כמו שנאמרה לו מרביתו וחזר על הדברים עד שהיו שגורים בפיו (רש"י גיטין ס"ו.) אמנם כשהי' מסדר משנתו לתלמידיו הקדים לברר את הדברים וטעמם של כל אחד ואחד מן החכמים ותיקן על דרך זה את ההלכות שקבל ואת המאמרים ששמע בשם החכמים הקודמים למען לא יצא דבר שאינו כתוקן מפיו ובוראי נתחדשו לו כמה דברים מתוך מו"מ עם תלמידיו לירד לעומק כוונת החכמים ופעמים ג"כ להבין דבר מתוך דבר, ולמדנו מזה:

שבימי ר"ע השתמשו בתלמוד רוב משניות דר"ע נסדרו ונתקנו עפ"י התלמוד, גרסינן בסנהדרין (פ"ו.) א"ר יוחנן סתם מתניתין ר' מאיר סתם תוספתא ר' נחמי' סתם ספרא ר' יהודה סתם ספרי ר"ש וכוהוה אליבא דר' עקיבא ופירש רש"י מה ששמעו מר"ע רבם אמרו²⁵) כדי להבין מה שנרשם במאמר זה בענין קורות המשנה בכלל ומשנת דר"ע בפרט צריכין אנו להאריך בפרטי דברים, ונתחיל לברר

²⁵) ומה יש לברר בזה יבאר לקמן בפירוק.

ענין התוספתא, הנה כבר הורה זקן הוא הר"ש מקינון בספר הכריתות (ימות עולם ש"א) שהתוספתא שיצאה מידו ר' נחמ"י אינה התוספתא שלפנינו אלא תוספות שהוסיפו לגאר את המשנה ועתה חוב עלינו לחקור על ענין התוספתא שסידר ר"ע ומה ה' לו לר"ע לסדר משניות בפני עצמן ותוספתות בפני עצמן (עיי' ה"מ 211, 306) והנה לדעתי ברור הדבר שהתוספתא עתיקה שנתסדה ע"י ר"ע היא היא התלמוד שהי' בימי התנאים והתוספתא כוללת תמצית מ"מ של ת"ח בבתי מדרשם כדי לברר טעמי הלכות והגבלתן וסברתן של החכמים במקום שפליגו זה על זה כי אחרי שנתרחבו עניני תורה שב"ע והשתדל ר"ע לעשות סדרים בעניני הלימוד הנה אין ספק שכמו שדכין את לבו לסדר את המשניות בפני עצמן ואת המדרשות בפני עצמן כך נראה בעיניו שטוב הוא לסדר ג"כ עניני התלמוד ותמצית הטעמים והסברות ופירושי הלכות שנתחדשו על ידו לסידר בפני עצמו וזה ענין התוספתא שאמרו עלי' שסתמה ר' נחמ"י היא אליבא דר"ע, וראי' לזה מאמרם בב"ב (ק"ל):

אין למידן הלכה לא מפי אמור (והרשב"ם גרס: לא מפי גמרא) ולא מפי מעשה וכו' פ"י אין למידן הלכה מפי גמרא היינו הגמרא שהיתה בימי התנאים וכמ"ש רש"י בנדה שמן גמרת התנאים אין למידן מפני שהתנאים לא דקדקו כל כך בסברת חבריהם והחולקים, אמנם בירושלמי (פיאה פ"ב) נאמר אין למידן הלכה לא מפי הלכות (פ"י משניות) ולא מן התוספתות וכו' אלא מן התלמוד (פ"י התלמוד שנתחבר ע"י האמוראים) והנה ראינו שמה שקראו בכבלי בשם תלמוד או גמרא שבימי התנאים כינו בירושלמי בשם תוספתא, אך ראוי' שתדע שמצינו כמה פעמים בירושלמי הלשון „מן אולפן או מן דיעה" ופ"י הרב ר"ז פראנקל (מבוא הירושלמי מ"ו) מן אולפן היינו מן הקב"ה ולדעתי לא כיון בזה יפה הוא מצינו בכרכות (פ"ו ה"ה) שאמרו נשבוק אולפנה וניתי לן מתניתא ושם לא נוכל לפרש ולאמר נשבוק את הקבלה וניתי לן למשנה, אמנם אולפנא הוראתו תלמוד כי הרבה פעמים היו משתמשים בפורש ילף להוראת ענין לימוד כמו ילפינן מינה פ"י למדנו מינה וכן אמרו בירושלמי (גיטין ספ"ה) לא כן אולפן רבי לא יאמרו העוברים וגו' שאסור לומר לחורשי שביעית אישר, ופעמים קראו לבריתא בשם אולפנא כמו (קידושין פ"ג ה"ב) בריך רחמנא דלא הוינא שמיעה הדין אולפנא פ"י הבריתא שאמרה הלכה בשם ר' יעקב אמנם עיקר הוראת המלה אולפנא כפי מובנה התוכני היא תוספתא מפני שהתוספתא היא תמצית התלמוד שבימי התנאים וראי' לזה מן הירושלמי (שבת פ"א ה"ב) דתנן התם לא ישב אדם לפני הספר סניך למנחה עד שיתפלל ולא יכנס אדם למרחץ וכו' ולא לאכול ולא לדון ואם התחילו אין מפסיקין ואמרו ע"ז שם ולא כך אולפן רבי אם התחילו אין מפסיקין פירוש שזה הוא הוספה שהוסיף רבי מן התוספתא שניצא כי זלכה לא נאמרה על דיעבד כמבואר בירושלמי (ברכות פ"א ה"ה) אמנם התלמוד מגביל פעמים את הלכה או מרחיבה לדעת איך יעשה כן בדיעבד ובודאי שזה ג"כ כוונת אמרם נשבוק אולפנא פ"י נשבוק התוספתא וכן מצינו בעירובין (פ"ד מ"א) ר"א אמר מן אולפנא פ"י מן התלמוד או מן התוספתא דשם נשאו ונתנו בדברי החולקים ומצאו שפליגו גם בזה שאמר שם ד' אחא וכן אמרו ביבמות (פ"א ה"ב) לר' אבהו דאית לי אולפן דהלכה כר"י פ"י שהיתה לפניו תוספתא שבה נאמר דהלכה כר"י דידוע שהיו לפני ר' אבהו תוספתות עתיקות שלא נודעו לחכמי זמנו כמבואר בשבת (פ"ח מ"א ועוד במקומות) ומכל זה יש ללמוד שהתוספתא עתיקה ותלמוד שבימי התנאים ענין אחד הוא.

אמנם ראיתי בספר הכריתות שפעמים קראו למשנה בשם תלמוד וכ"כ רז"פ (דח"מ 285)²⁶ אמנם לפי הוכחתנו יש לתקן בדריחה יש כמה וכמה משנות מן התלמוד יצאו או שנתקנו על ידה פירוש שהתוכחו במעמה של הלכה וסברת החכמים ושנו את הענין ער"י אבל אין זה ענין אחר, ואם אמנם שמצינו כמדומה

²⁶ וראייתו מן המאמר לעולם היא אדם רץ אחר המשנה יותר מן התלמוד ובורר ג"כ לקמן.

הוא יאיר לנו נתיב לדעת כיצד נכתבו המשניות בכלל ומשנת דר' עקיבא בפרט, וכדי לברר את הענין אעתיק לשון רש"י בפירושו על אמרם שריב"ז לא הניח מקרא משנה מדרש גמרא וכו' (סוכה כ"ה). שכתב גמרא זו היא סברא שהיו התנאים מרקדקים בדברי הראשונים הסתומים לפרשה וליתן בהם טעם כמו שעשו האמוראים אחר התנאים שפירשו דברי התנאים שלפניהם וקבעו בהן גמרא ואותו דיוק שמימי התנאים נקרא ש"ס, ובנדה (ד'): כתב רש"י שהאמוראים אחרונים דקדקו בטעמי התנאים והעמידו הלכה על בור' אבל הראשונים לא דקדקו איש בדברי חבירו אלא כל אחד מה ששמע מרבו מלמדה לתלמידו שמועה כמו שהיא והיא היתה נקרא משנה או ברייתא והיה נותן לבו לתת טעם לשמועתו זה נותן טעם לדבריו וזה נותן בו טעם אחר כדאמר ליגמר איניש והדר ליסבר ואותה סברא נקראת גמרא בימי התנאים עכ"ל ודבריו יבררו היטב מסוג' התלמוד בבבא מציעא (פ"ב: פ"ג.) שאמרו שם משום ר"א גמרא כר' כאיר אלא שאני תמה וכו' פירוש ששני ברייתות נחלקו אליבא דר"מ ומי ששנה ברייתא זו לא שנה ברייתא זו אמנם מן הגמרא פ' כמה שנתנו טעם לסברת החולקים ר"מ ור' יהודה משמע שהעיקר בדברי ר"מ דבין שומר הנס ובין שומר שכר ישבע כסתם מתניתין משום דשבועה זו אינה אלא מתקנת חכמים רק שר"א מפפק בזה מטעם אחר עיי"ש והנה ראינו שר"א שהיה תנא מזכיר את הגמרא שהיתה בימי התנאים ובאמת אם נסתכל בגדול ערך השינוי שנעשה בעניני הלימוד מיום שהורידו את ר"ג מגדולתו ופעולתו שהרגילו לשנות כל מה שנאמר בבה"מ וכמו כל מחלוקת החכמים והדברים שנאמרו רק מן היחידים והלכות אשר לא ידעו פירושן עד שנתרבו ההלכות והכאמרים לאין מספר הנה אין ספק שהבינו שתקנתם לא תעשה פרי אם לא שיכינו את לבם להעמיק את הענינים ששנו ביותר למען לא תה' תורתנו כשיחה במטלה או כאסיפת דברים בעלמא כי מה יתן ומה יוסף לנו אם נדע שנחלקו חכמים באיזה הלכה זה אומר בכה וזה אומר בכה אם אין לאל דינו לירד לעומק כוונתו של כל אחד ואחד והוספת דעת כזה לא תועיל ג"כ אם יבא ב"ד אחר וירצה לסמוך על דברי היחיד ובפרט שפעמים שגו בראיה בחשבם שזה דעתו של איזה חכם ובאו אחרים ובררו את דבריו ולמרו שאין זה אמת כמו שמצינו בהרבה מקומות שפליגו בתלוקת ב"ש וב"ה ושאר התנאים הקודמים באיזה ענין נחלקו ובוראי לא היתה כוונת ר"א בן עזרי' בהתנגדותו נדר ר"ג להעמיס על התלמידים עול גדול שלא יועיל להם כלום ובפירושו אמר בדרישתו (הגיגה ג'): אף אתה קנה לך לב מבין לשמוע את דברי המטמאים ואת דברי המטשרים את דברי האוסרים ואת דברי הכתירים ומשום השתדלו כשאמרו הלכה בשם חכם אחד לבאר סברתו וסברת החולקים וזה מקור התלמוד או הגמרא שהיתה בימי התנאים ואפשר לזה רמז ג"כ ר' יהושע (תוספתא פרה פ"ג.) כל השונה ואינו עמל דומה כאיש הזורע ואינו קוצר פ' מי ששונה ואינו מתכוון מירע טעמה של הלכה תלמודו כלא נחשב ומטעם זה אמר ר"ע לתלמידיו כשהיה מסדר הלכות לפניהם שכל מי שיודע טעם על חבירו יבא ויאמר כי הוא שנה הכל כמו שנאמרה לו מרבותיו וחזר על הדברים עד שהיו שגורים בפיו (רש"י גיטין ס"ו.) אמנם כשהי' מסדר משנתו לתלמידיו הקדים לברר את הדברים וטעמם של כל אחד ואחד מן החכמים ותיקן על דרך זה את ההלכות שקבל ואת הכאמרים ששמע בשם החכמים הקודמים למען לא יצא דבר שאינו כותקן מפיו ובוראי נתחדשו לו כמה דברים מתוך מ"מ עם תלמידיו לירד לעומק כונת החכמים ופעמים ג"כ להבין דבר מתוך דבר, ולמדנו מזה:

שבימי ר"ע השתמשו בתלמוד ורוב משניות דר"ע נסדרו ונתקנו עפ"י התלמוד, גרסינן בסנהדרין (פ"ו.) א"ר יוחנן סתם מתניתין ר' מאיר סתם תוספתא ר' נחמ"י סתם ספרא ר' יהודה סתם ספרי ר"ש וכוהו אליבא דר' עקיבא ופירש רש"י מה ששמעו מר"ע רבים אמרו²⁵) כדי להבין מה שנרשם במאמר זה בענין קורות המשנה בכלל ומשנת דר"ע בפרט צריכין אנו להאריך בדברים, ונתחיל לברר

ענין התוספתא, הנה כבר הורה זקן הוא הר"ש מקינון בספר הכריתות (ימות עולם שי"א) שהתוספתא שיצאה מידי ר' נחמי' אינה התוספתא שלפנינו אלא תוספות שהוסיפו לנאר את המשנה ועתה חוב עלינו לחקור על ענין התוספתא שמידר ר"ע ומה הי' לו לר"ע לסדר משניות בפני עצמן ותוספתות בפני עצמן (עיי' דה"מ 211, 306) והנה לרעתי ברור הדבר שהתוספתא עתיקא שנתסדה ע"י ר"ע היא היא התלמוד שהי' בימי התנאים והתוספתא כוללת תמצית מ"מ של ת"ח בבתי מדרשם כדי לברר טעמי הלכות והגבלתן וסברתן של החכמים במקום שפליגו זה על זה כי אחרי שנתרחבו עניני תורה שבעי"פ והשתדל ר"ע לעשות סדרים בעניני הלימוד הנה אין ספק שכמו שרכן את לבו לסדר את המשניות בפני עצמן ואת המדרשות בפני עצמן כך נראה בעיניו שטוב הוא לסדר ג"כ עניני התלמוד ותמצית הטעמים והסברות ופירושי הלכות שנתחדשו על ידו לסידר בפני עצמו וזה ענין התוספתא שאמרו עלי' ססתמה ר' נחמי' היא אליבא דר"ע, וראוי' לזה מאמרם בב"ב (ק"ל): אין למידין הלכה לא מפי למוד (והרשב"ם גרס: לא מפי גמרא) ולא מפי מעשה וכו' פי' אין למידין הלכה מפי גמרא היינו הגמרא שהיתה בימי התנאים וכמ"ש רש"י בגדה שמן גמרת התנאים אין למידין מפני שהתנאים לא דקדקו כל כך בסברת חבריהם והחולקים, אמנם בירושלמי (פיאה פ"ב) נאמר אין למידין הלכה לא מפי הלכות (פי' משניות) ולא מן התוספתות וכו' אלא מן התלמוד (פי' התלמוד שנתחבר ע"י האמוראים) והנה ראינו שמה שקראו בכבל' בשם תלמוד או גמרא שבימי התנאים כינו בירושלמי בשם תוספתא, אך ראוי' שתדע שמצינו כמה פעמים בירושלמי הלשון "מן אולפן או מן דיעה" ופי' הרב ר"ז פראנקל (מבוא הירושלמי מ"ז). מן אולפן היינו מן הקבדה ולרעתי לא כיון בזה יפה הלא מצינו בברכות (פ"ו ה"ה) שאמרו נשבוק אולפנה ונתי לן מתניתא ושם לא נוכל לפרש ולאמר נשבוק את הקבלה ונתי לן למשנה, אמנם אולפנה הוראתו תלמוד כי הרבה פעמים היו משתמשים בשורש ילף להוראת ענין לימוד כמו ילפינן מינה פי' למדנו מינה וכן אמרו בירושלמי (גיטין ספ"ה) לא כן אולפן רבי לא יאמרו העוברים וגו' שאמרו לומר לחורשי שביעית אישר, ופעמים קראו לבריתא בשם אולפנא כמו (קידושין פ"ג ה"ב) בריך רחמנא דלא הוינא שמיע הרין אולפנא פי' הבריתא שאמרה הלכה בשם ר' יעקב אמנם עיקר הוראת המלה אולפנא כפי מובנה התוכני היא תוספתא מפני שהתוספתא היא תמצית התלמוד שבימי התנאים וראוי' לזה מן הירושלמי (שבת פ"א ה"ב) דתנן התם לא ישב אדם לפני הספר סניך למנחה עד שיתפלל ולא יכנס אדם למרחץ וכו' ולא לאכול ולא לרין ואם התחילו אין מפסיקין ואמרו ע"ז שם ולא כך אולפן רבי אם התחילו אין מפסיקין פירוש שזה הוא הוספה שהוסיף רבי מן התוספתא שמיצא כי הלכה לא נאמרה על דיעבד כמבואר בירושלמי (ברכות פ"א ה"ה) אמנם התלמוד מגביל פעמים את הלכה או מרחיבה לרעת אך יעשה כן בדיעבד ובודאי שזה ג"כ כוננת אמרם נשבוק אולפנא פי' נשבוק התוספתא וכן מצינו בעירובין (פ"ד מ"א) ר"א אמר מן אולפנא פי' מן התלמוד או מן התוספתא דשם נשאו ונתנו בדברי החולקים ומצאו שפליגו גם בזה שאמר שם ד' אחא וכן אמרו ביבמות (פ"א ה"ב) לרי' אבהו דאית לי אולפן דהלכה כרי' פי' שהיתה לפניו תוספתא שבה נאמר דהלכה כרי' דידוע שהיו לפני ר' אבהו תוספתות עתיקות שלא נודעו לחכמי זמנו כמבואר בשבת (פ"ח מ"א) ועוד במקומות) ומכל זה יש ללמוד שהתוספתא עתיקא ותלמוד שבימי התנאים ענין אחד הוא.

אמנם ראיתי בספר הכריתות שפעמים קראו למשנה בשם תלמוד וכ"כ רז"פ (דה"מ 285) (26) אמנם לפי הוכחתנו יש לתקן דבריהם כי כמה וכמה משנות מן התלמוד יצאו או שנתקנו על ידה פירוש שהתוכחו בטעמה של הלכה וסברת החכמים ושנו את הענין ער"ו אכל אין זה ענין אחר, ואם אמנם שמצינו כמורמה

²⁶ וראיתנו מן המאמר לעולם יהא אדם רץ אחר המשנה יותר מן התלמוד יבורר

בשלשה מקומות בירושלמי (שבת פ"ה ה"א ביצה פ"ב ה"א יבמות פ"ח) הלכה כדברי התלמוד וכינון בזה על המשנה עכ"ל כוונתם היתה הלכה כמו שהוציא מסדר המשנה את הבאמר או ענין המחלוקה מן התלמוד פי' ממה שאמרו בתלמוד כדי לפרש מעמדה של הלכה וסברת החולקים ואפשר שלזה כיון ג"כ רש"י בפירושו (הגיגה י'): על הבאמר וליוצא ולבא אין שלום זה שפורש מן התלמוד למשנה שכתב אם שמש את החכמים שהיו מדקדקים ליתן טעם משניות ולהבין המשניות שכתב וזאת זו ולמצוא טעם לפמור ולהובא וכו' שמשנה זו קרוי' תלמוד ואמר שמואל אם יצא מהן ונתן עסקו לגירסת המשניות שוב אין לו שלום בדברי הוראה עיי"ש והנה ראינו שהתלמוד היינו מה שנשאו ונתנו ת"ח בבאמרי המשניות ה' בעיניהם כענין בפני עצמו, ומה שכתב רש"י "זה המשנה קרוי' תלמוד" כוונתו השנת דברים כזה בעניני הלכה לברר טעמן של הלכות וסברת החולקים וכן הסתירות שנמצאו פעמים במשניות נקראת תלמוד, אך מה שפירש רש"י שם בדברי ר' יוחנן שהוסף לומר אף הפורש מש"ס לש"ס היינו מתלמוד בבלי לתלמוד ירושלמי אינו נכון דבר ידוע הוא שר' יוחנן לא היה מחבר תלמוד ירושלמי רק שעל ידו התחילו ליסד יסודו וגם ההבדל שיש בין דרכי הלימוד של חכמי בבלי ובין דרכי הלימוד של חכמי ארץ ישראל עוד לא היה גדול כל כך וגם לא היה נודע ומפורסם כל כך בימי ר' יוחנן אלא שכונת ר' יוחנן היתה על הגמרא שהיתה בימי התנאים שכל אחד ואחד מן החכמים היה מסביר טעמן של הלכות וסברת חבירו והתנאים שהיו קודם זמנו לפי דעתו ומובנו והיבר תלמוד לפני עצמו או שסידר את הדברים לפני תלמידיו ורש"י בעצמו אמר בסוכה (כ"ה) שהש"ס היינו הגמרא שבימי התנאים, ובאמת שכן מורה גירסת הילקוט (וכר' רמז קע"ד) שהוא גרס אף הפורש מתלמוד לתלמוד וגרסא זו בוראי' מדוקדקת ביותר ולפי' היתה כוונת ר"י לומר אף הפורש מן התוספתא לתוספתא שהרבה הוספות למשניות נתחברו על ידי התנאים והוספות כאלה היו כוללות מה שיצא להם מתוך תלמודם בפירוש הלכות ובביאר דעתן וסברתן של החולקים שהוא עיקר תלמוד²⁷ ולקמן אדבר עוד מזה. והנה ראיתי להר"ר יונתן שכתב בנימוקיו (עירובין פ"ד) שפעמים קראו לברייתא בשם תלמוד ולפי הוכחתנו קראו רק לאותן ברייתות שהן רק תוספות למשניות בשם זה מפני שבהן נרשם רק ענין התלמוד והיינו מה שיצא להם מתוך מ"מ של הלכות בפירוש באמרי המשנה ובביאר סברת התנאים, אמנם אין כוללות הלכות חדשות ודברים שלא נאמרו במשנה רק שפעמים נרמזו ג"כ באלה ההוספות הלכה כדברי פלוני כי בהספדים טעמו של כל אחד ואחד מן החכמים נראה להן שדברי פלוני נכונים וראוי' לקבוע הלכה כמותו. אך פעמים לא דקדקו הו"ל בשמות כל כך והחליפו את המושגים זה עם זה כמו שכתבתי לעיל הנה בכבלי (ניזר נ"ג). אמרו על איזהו הלכות, מפי השמועה אמרו מפי חגי זכריהו ומלאכי²⁸ הרי שהשתמשו במלת מדרש הלכות, מדרש אמרוה מפי חגי זכריהו ומלאכי²⁸ הרי שהשתמשו במלת מדרש

²⁷ ואפשר שזה ג"כ כוונתם (עירובין י"ז): באמרם על ר' מאיר שסתם משנה כמותו שהוא מאיר עיני חכמים מפני שהציע את המשנה מבררת ועל ר' נחמי' שסתם תוספתא כמותו אמרו שהוא מנהיר עיני חכמים לפי שהוא הורה להם את הדרך להסביר את ההלכה ולהבין טעמא וההבדל שיש בין מאיר למנהיר נרמז בכתובים כמו כי נר מצוה ותורה אור וכן נר לרגלי דבריך וגו' ועיי' מ"ש מהר"ם מלובלין בהקדמה לתשובותיו שדבריו אינם מבררין.

²⁸ עיי' בתוספות בכורות (נ"ה). הן אמת שלפי דברי הירושלמי יש קצת להוכחתם שם עכ"ל דבריהם תמורים מאוד דהכלל אין הנביא רשאי לחדש דבר בוראי' לא נאמר בענין זה שאין זה חידוש מצוה או איסור רק פירוש והגבלת המצוה או איסור שנאמר בתורה ואינה דומה כלל לקריאת מגילה ולשאר דברים שעליהם אמרו אין הנביא רשאי לחדש דבר, ואין להאריך בזה מפני שאינו נוגע לענינינו.

שנסדרו ע"י ר"ע רבם, אמנם התנאים שהיו קודם זמנו³⁰) אע"פ שמצינו שהיו להם איזה משנות שכוללות כמה הלכות בהמשך פנימי ועניני כגון אותן משנות שהן ספורות ספורות ה' לא יתרומו, מ"ו נשים פוטרות צרותיהן ורומיהן עכו"ל על פי רוב לא שנו את המשנות אלא כדרך שנשנו במסכת עדיות שנסדרה ע"י רבותיו ובני דורו של ר"ע פעמים כעין כללן כגון המשנות המתחילין בדבור "אין בין זה לזה" (מגילה פ"א) "בשר בזה פסול בזה" "חומר בזה" "אלו דברים שהם מקולי ב"ש וכו'" ורומיהן אשר נתחברו רק לפי תואר חיצוני שלהן וכמו כן איזה משנות המתחילין בלשון "כל" אשר עליהן אמרו פעמים בגמרא שהן רק לסימא בעלמא (מגילה כ"א: ועיי' תוס' יו"ט תרומות פ"ז מ"ד) ופעמים לא דקרקו גם על תכונתם החיצוני והרכיבו כמה הלכות אף שאין להם יהוס זה לזה פעמים משום שקבלן בבת אחת או מפני שנאמרו מאחר מגדולי הדור כגון (יבמות י"ג) על מדוכה זו יושב חגי הנביא ואמר ג' דברים צרת הבת אסורה עמון ומואב מעשרין מע"ש בשביעית מקבלים גרים וכו' או שהעיר עליהן אחד כן החכמים שקבלן או שנמנו עליהן ביום אחר (וכאלה מצינו בכס' עדיות ועוד במקומות במשנה ובתוספתא), והנה דעת לנכון נקל ע"י שהיה ר"ע מסתת בהר פירוש באסיפת הלכות בלי סידור וחיבור פנימי שקבל מרבותיו כהר זה שיש שיש בו כמה מיני ואדמה בערבוביא ואבנים מאבנים שונים, והי' מכה מינו צרורות דקות היינו שהפריד והוציא את ההלכות שנכללו במאמרים ושנאן כל חר וחר בפני עצמה חפץ ה' הצליח בירו לעמוד על ברים כי דרך זה יתכן ביותר דאם נבאר את ההלכות הסובבות רק על מצוה אחת וענין מיוחד בתורה בקישור פנימי שלהן כמה מעמים שהיו מסותרים לפנינו יתגלו לנו, ומטעם זה דרכי לימודו של ר"ע עשו פרי יותר מיגיעת נפש של החכמים הקודמים לו מפני שהם שנו את ההלכות ע"פ רוב בלי חיבור פנימי ועניני ועי"ז תקפה עליהם משנתם עד שפעמים לא ירעו מעמים ופירוש הדברים שקבלו.

והנה אחרי שנודע לנו תכונת משנת הר"ע ועל מה אדניה הטבעו והכללים שהיו לו לעינים דאחר לחקור אחר מקורה של הלכה השני שלא לאמר הלכה רק בשם מי שסברה השלישי לסדר את המאמרים לפי קישור פנימי ועניני שלהם ברור הדבר שלא הכנים בסידורו רק אותן הלכות ומאמרים אשר נתגלו לו מעמן ומקורן והגיה את השאר, וזה לפי דעתו מקור משניות היצונו כי אף שהרגילו מיום שהושיבו את ר' אליעזר בן עזרי' בישיבה לשנות כל מה שנאמר במדמד' קודם זמנם עכו"ל אין ספק שלא רצה ר"ע להעמיס עד תלמידיו עול גדול כזה לשנות הכל אף המאמרים שאין לאל ידו לברר את טעמן וסברתם אשר הוא ללא הועיל וגם נגד מונתו בדרך הלימוד ובסידור הכשנה להקל עליהם את הלימוד להדריכם בתוך מתיבות משפט ולהרגילם לחקור לכל תכלית בין תכלית לימודי ובין תכלית מעשי ותי לזאת ערך לפניהם רק אלה ההלכות אשר חידש ואשר קיבל מרבותיו וירר לטוף דעתם והסביר להם מעם של כל אחד ואחד מן המאמרים ודעתם של החכמים אשר פליגו בענין זה ואשר יסובב מזה שלא יכשלו ג"כ בהוראה לדמות דברים שנראו בהשקפה ראשונה שדומים זה לזה אמנם באמת כפי טעמים ונימוקים שונים הם. וראיי' לזה דבהר"י אמר ר"ע (עירובין נ"ד:): כניין שחייב אדם לשנות לתלמידיו עד שילמדנו שנאמר ולמדה את בני ישראל ומניין עד שיהיה סדורה בפייה שנאמר שימה בפייה ומניין שחייב להראות להם פנים פרשי' לתת מעם דבריו בכל אשר יוכל שנא' ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם פי' רשיי ולא כתיב אשר תלמדם צריך אתה לסדר ולשום לפנייהם מעם דמיישב תלמודם, וכן אמרו משמו במכילתא (פ' משפטים) יכול למיין ולא שונין (פ') עד שיהיו

³⁰) ואל תשיבנו הלא מס' יומא ותמיד נסדרו זמן מעט אחר הרבן הבית אין זו טענה דכבר הוכחתי לעיל בפרק שני מאיזה טעם נסדרו בימים ההם ובודאי לא נתחברו רק ב' מסכתות הללו קודם זמנו של ר"ע.

שגורים) ת"ל שינה בפהם יכול שונין ולא יודעין (פי' מעמן וסברתן) ת"ל ואלה המשפטים וגו' ערבן לפניהם כשלהן ערוך כענין שנאמר אתה הראת לדעת⁽⁸¹⁾, ובשני כאמרים הללו גילה לנו ר"ע מגמת לבו והשתדלותו ודרכו בלימוד התורה ובסידור הלכות. ועוד אני אומר שגם במאמרו הלכה שנשנו קודם זמנו בלשונות שונות אף שמכמיזין זה עם זה בירר לו רק אותן כאמרים שנראים בעיניו שהם מתורצים ביותר או שקל הוא לעמוד על טעמם כגון בתחילת גס' ברכות איתא כאינתי קורים שמע בערבין משעה שרבהנים נכנסים וכו' אינם בכרייתא מיצינו שו' אליעזר אומר משעה שאדם אוכל פתו בע"ש והנה אף שהשיעור הראשון נאמר בזמן שבהמ"ק קיים ויותר טוב היה לו לר"ע לתת שיעור אחר שאינו תלוי במקדש עכו"ם בירר לו את ההלכה ישנה מפני שדבריו ר"א אינם מדוקדקים כל כך ובאמת נסתפקן שם בגמרא אם ר"א פליג על הלכה ישנה או לא, וכן מיצינו בפסחים (פ"ז). עבר של שני שותפין לא יאכל כישל שניהם ובכרייתא (פ"ח). איתא רצה מזה אוכל רצה מזה אוכל, והנה אף שהכרייתא לא פליג על מתניתין המתניתין בדקפדי אהדרי ובכרייתא בדלא קפדי אהדרי עכו"ם בירר לו העתקת הלכה שאינו אוכל משניהם מפני שבהעתקה זו נראה טעמה של הלכה מפורש ביותר וכמו שאמרו פעמים לא נחלקו על ההלכה אלא על הלשון (תוספתא פרה אדומה פ"ג), ועוד מיצינו הלכות שהעירו עליהן אמנם ר"ע לא רצה לקבל עדותן מפני שלא ידע מעמן ושהי' לו לפקפק עליהן לדוגמא בנדה (נ"ב): כלכל זה אינו יודע וכו'. והנה ההלכות שהשימיר ר"ע ולא הכניסן בסידורו או שלא ידע מעמן ומקורן או שנשנו בלשון אחר או שהטיל ספק בקבלתם קרא בשם משנות חיצוניות. אמנם הוכחתנו יבורר לנו ביותר אם נשים עין על מה שספרו לנו חכמי בני עמנו שהיו אחר חתימת התלמוד בענין קורות המשנה והתפשטותה וככלל בדריהם אתה למד שהם מכמיזים עפ"י רוב עם השעחתנו, ואעתיק לך דברי בעל ספר הקנה בענין זה שאף שאין ספק שהוא ה"י אחד מבגדלי המקובלים הכאחרים, אמנם הוא שאב כמה דברים מסדר תנאים והאמוראים השלם שהי' לפניו רק שפעמים נפל טעות בהעתקתו כמבואר בשם הגדולים להגאון חיד"א הוא כתב (דף פ"א ע"ג) וז"ל אחר הרבן הבית נתחברו אלו עם אלו (פי' זקני ב"ש עם זקני ב"ה) וחברו ששה סדרים וכתבו אותן (?) וקראו אותן משנה והניחו שאר המשנה כולה (פי' ת"ר סדרים שהיו שונים עד זמנו של הלל) ואמרו תהיה מונחת בקרן זווית וכל מי שרוצה ללמוד יבא וילמוד והיו רבים בני אדם קורין את המשנה הוה הסדרה הנזכרת למעלה דור אחר דור עד שנא' ר' יהודה הנשיא וקיצר אותה המשנה וסידר את המשנה הזאת שהיא בידנו בלשון קצרה והמשנה הנותרת השיב את שמה תוספתא על שיש בה תוספות על המשנה הזאת והמשנה ראשונה השיב את שמה חיצונית ותרגם חיצונית בכרייתא על שם שהיא חיצונית מן המשנה ולכן כל מקום שקיצר רבי את הלשון ואין התלמוד יכול לתרץ אותה מקוצר הלשון מתרצים אותה מן המשנה שהשיב את שמה תוספתא כגון (פסחים פ"א) ובמה אמרו עתי שורות במרתף וכו' וכשתדקק המשנה תמצא שהמרתף לא ניכר כאן וזהו שאמרו מרתף כאן דבר שמו' חסורי מחסרא והכי קתני וכן בכ"מ שקיצר רבי את לשון המשנה אומרים חסורי מחסרא כלומר מחוסרת היא המשנה שלפניה הקרויה תוספתא וכו' וזה תדע שבכ"מ המשנה שקרוי' תוספתא קרוי' בכל התלמוד תנא ובכ"מ המשנה שקרוי' חיצונית קרויה תנא עכו"ל ואם נסיר לוט הנדוי הלוט על כאמרו יבורר לנו שלפי דעתו נסדרו המשניות שלשה פעמים פעם ראשון בזמן הבית שנשנו ת"ר סדרים פעם שני אחר הרבן הבית ובעת ההיא חברו רק ששה סדרים והשמיטו כמה משנות ואח"כ נתפשט המנהג לכנות את המשנה ראשונה בשם משניות חיצוניות

⁽⁸¹⁾ וכ"מ ג"כ מאמרם בתוספתא (זבים פ"א) שהבאתי לעיל, כשהי' ר"ע מסדר הלכות לתלמידים אמר כל מי שיש לו טעם על הבירו יבא ויאמר.

(מ"ח: 17) על אותן שנשנו בכבל ודומיהן שכינו בימים מאוחרים בשם משנת דר' נתן וז"ל והנך משניות דהוו תנו להו ת"ה הראשונים תוך מר"ע הוו מתמדין נמי דאמרינן בכמה דוכתא תנא דבי ר' ישמעאל ואמרינן תנא דבי ר' אליעזר בן יעקב והוין נמי ברייתא לראשוני הראשונים כדאמרינן (עירובין י"ט): תני רבה ב"מ ברבי ר' יוחנן בן זכאי וכולי הני ברייתא לא איקבע למגריסין לכולי עלמא וכו' הרי שהיו ברייתו שלא נתפשטו כל כך ופעמים גם ר"ע לא למדם מרבותיו ולקמן אדבר עוד מזה, ועל המשנות ממין שני שהיו שונים בתכונתן ודומיהן כתב רש"י (מ"ח: 7) וז"ל וכן נמי לא הוו גרסי (פ"י הראשונים מוזמן אנשי כנה"ג והלאה) כולם בפה אחד ולשון אחד אלא מעמייהו הוו יודעין להון וכולהון דעת אחת הות בהון ולא הות בגרסייהו פלוגתא וידעי מאי דאתיה דברי הכל ומאי דאית בי' פלוגתא ומאי דאיתיה ליחיד וכאי דאיתיה לרבים ולא הוי להם דברים מתוקנים, ומשנה ידועה שהכל שונים אותה פה אחד ולשון אחד אלא מאותן הטעמים והשמעות שהיו יודעין אע"פ שהחכמים כולם היו שווין בהם כל אחד ואחד מתני לתלמידים באיזה חיבר שירצה ובאיזה דבור שירצה יש שאחזו דרך קצרה כדאמר' משנת ראב"י קב ונקי ואמרינן לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה ואית דתני כללין ואית דתני פרטין ואית דמומחין (צ"ל ומרווחין) ופשטין דמויי ודמויי דמויי וכל חד תנא כד אתנייהו רביה האי מקדם למלתא והאי מאחר לה האי קאיט לישני' והאי מרווח ואית נמי מן דרבי' יחיד דאמר מילתא ותאני לי בסתמא אע"פ שידוע דההאי יחיד הוא ופעמים חדא כהאי תנא וחדא כהאי תנא וכו' עכ"ל כוונתו שהראשונים שנו את הלכות שקבלו לתלמידיהם לא בלשון אחד ולא בסידור מיוחד שהכל רציים בו אמנם תכונת הסדרים שעשו שונים זה מזה וכל אחד ואחד בידר לו בהענקת הלכות את הלשון ואת הסידור שנראה בעיניו פעמים כפי צורך הזמן פעמים כפי רוחן של תלמידיו וכח השתתן ושאר דברים שעשו פעולה על דרכי לימודם כמ"ש הגאון (מ"ד: 8) "וכמה דהוי בהמ"ק קיים כל חד וחד מרבנותא הוה מגמר להו לתלמידים טעמי דאורייתא וכו' במילי דמתזורר להון בשעתיה" והוסיף לומר (מ"ו: 8), "שכל חד וחד הוו מגמר להון לתלמידים כאדם המספר לחבירו באיזה לשון שירצה" וכו' והנה דרך זה בורא' לא יתכן וכן אין ספק שעיי' ירבו מחלוקת, אמנם בימים הראשונים לא הולנו גדול הקלקול שיוולד ע"י מפני שירדו למנין וקבעו את ההלכות כפי הכרעת המרובים, והנה אחרי שרבו המחלוקות בכל ענין הן בהלכה הן בכונת החכמים שפליגו זה עם זה לכן הכין את לבו לעשות סדרים גם בענין זה והשתדל לסדר את המשנה דהיינו כל מה שנאמר בכ"מ בימים קדמונים, ההלכות שנקבעו והלכות שנחלקו עליהן ודעת החולקים שתהי' "משנה ידועה שהכל שונים אותה פה אחד ולשון אחד" לא שתהי' כספר החוקים אלא כדיוטמא שכוללת רבי הלכות ודיעות החכמים שפליגו זה עם זה שהכל לומדין אותה והוגינן בה להבין דבר מתוך דבר כי גם המשנה ניתנה להדרש ותהי' המשנה שהיא עיקר תורה שבע"פ דומה לתורה שבכתב והכל סמך לדרוש (תנחומא פ' כי תשא) למען לא יכשלו בהוראה, ומטעם זה לא הכנים ר"ע בסידורו רק אותן הלכות שידע טעמן סברתן ומקורן ובידר לו ג"כ מאותן משניות שנשנו מן הראשונים בלשונות שונות ובסידורים שונים רק אותן משנות שנראו בעיניו שהם מתורצים ביותר אף במקום שהמשנות מסכימות זו עם זו והשמיט את השאר באשר שהוא כמעט ללא צורך לחכמית זה, ובפרט מפני שהמשנה הידועה לכל שהכל שונים אותה צריכה ג"כ להיות בקיצור נמרץ⁸⁶) וסדר ג"כ את ההלכות כפי התכונה הפנימית והענינית שלהן מפני שזה ג"כ

⁸⁶) ועוד שאין ספק שמשנת דר'ע לא נכתבה בימיו כאמרו שיטה בפייהם שיהיו שגורים בפייהם ועוד מדרשות שמורות שדעתו שלא יכתבו ההלכות על ספר.

יעיל מאוד לברר מעמן ומקורן סוף דבר שע"י שסודר ר"ע את ההלכות בסודר חדש הוצרך לשמוט כמה משנות ישנות, ולאותן משנות אע"פ השיטת ר"ע קראו משנה חיצונית.

פרק חמישי

פעולת תלמידו ר' עקיבא, בהתפשטות המשנה בכלל.

מה שהחל רבי עקיבא לעשות השתדלו תלמידיו להשלים, אמנם בראותם שלא הגיעו למדרגת רבם אשר לבו כפתחו של אולם ובפרט שבימיהם היו פעמים מוכרחים להיות נרפים בלימוד התורה ע"י המלחמות והצרות והשמדות אשר גזר עליהם אדרינוס הרשע אחר מפלת ביתר ונקנסה מיתה על כל מי שיעסוק בתורה, הבינו שלא תושלם המלאכה רק ע"י פעולת רבים וכאלו נועצו לב יחדיו בחר לו כל אחד ואחד ענין פרטי מן המטבעות שעשה רבם כדי להקל עליהם הדבר אמנם לא במקרה ובלי כוונה ובחינה לקחו חלקם בקדש אלא שכל אחד ואחד מן התלמידים בירר לו מה שנראה בעיניו שהוא עיקר תורה שבע"פ או מה שמועיל לפי דעתו יותר לתלמידים או מה שצריך עוד השלמה ואין צריך לומר שהבינו את לבם להשכיל גם אל שאר ענינים ואחוו במטבע אחת וגם משאר מטבעות לא הניחו את ידם, ועתה נרדפה לדעת מה שאמרו בתלמוד מפעולתם ודעתם בדרמי הלימוד כדי להבין מה שנתחדש על ידם בענין התפשטות המשנה.

וגרסינן בקידושין (מ"ט.) על מנת שאני שונה חזקי' אמר הלכות ור' יוחנן אמר תורה מיתבי איזו היא משנה. ר' מאיר אמר הלכות ר' יהודה אמר מדרש מאי תורה מדרש תורה והני מלי דאמר לה תנינא אבל אם אמר תנא אנא עד התנא הילכתא ספרא וספרי ותוספתא, וכתב רב אלפס מסתברא דהלכה כחזקי' דהא שהיה רבו דר"י ועוד דהא אסקינן כוותיהו דאמרו הני מלי דאמר לה תנינא אבל וכו' והנה הרא"ש השיג עליו דאדרבה מסתברא דהלכה כר' יוחנן דסבר כר' יהודה מדרש היינו ספרא וכפרי' כמו שפ"י רש"י אבל אם אמר תנא אנא צריך ג"כ למתני הלכתא ותוספתא, אמנם דבריו תמוהין דא"כ ניצינן למידק מיניה דלר' יוחנן אם אמר על מנת שאני שונה ואינו שונה רק הלכות בלבד דאינה מקודשת וזה דבר שאין הדעת סובלת דלשון שנה בודאי נאמר על לימוד הלכות, ועוד יש לדקדק על ר' יוחנן מה ענין שונה אצל תורה (עיי' חידושי הריטב"א), אלא ההנכון כפ"י רב אלפס דהנה אין ספק שר' יהודה לא פליג על ר"מ שהמשנה היא אסיפת הלכות רק שהוא מוסיף על דבריו ר"מ ואמר שגם המדרש קרוי משנה דמאחר שהמשנה כוללת כל מה שנאמר בבה"מ בימים הקדמונים למה לא יהיה נכלל בה גם המדרש ובפרט שהפעל שנה נופל על מה שנאמר בעל פה כעין סיפור דברים דהכי איתא בספרא (פ' בחוקותי) הא מה אני מקיים זכור שתרא שונה בפ"ך ופי' הראב"ד שתרא שונה בפ"ך הלכת שבת ושתרא שונה בפ"ך הלכת נגיעים וכו' ובפרט שבימייהם היו שונין גם את המדרש בעל פה כמו שהיו שונין את ההלכות בע"פ, ולפי' כוונת הגמרא כך היא דלחזקי' אם אמר על מנת שאני שונה ושונה רק הלכות מקודשת דלשון שנה נאמר על לימוד הלכות ור' יוחנן אמר תורה והא סלקא דעתן דלר' יוחנן אף אם אינו שונה הלכות רק שקרא בתורה מקודשת והקשו עליו מן הבריותא איזו היא משנה וכו' דא"כ ר' יוחנן דלא ככאן ותירצו מאי תורה מדרש תורה פי' דלר' יוחנן אף אם אינו שונה הלכות רק שעסק במדרש בלבד חוששין לקידושו מפני שהפעל "שנה" נופל ג"כ על לימוד המדרש משום שהיו לומדים גם את המדרש בע"פ, אמנם אין ספק אם שנה הלכות בלבד ואינו עוסק במדרש שתהי' מקודשת ולחזקי' אם הגיל ללמוד רק את המדרש ואינו עוסק בהלכות משמע דאינה מקודשת מפני שדרך הלשון היא כפי המורגל בעם לכנות רק את לימוד הלכות בפעל "שנה" ומשום"כ אם אמר על מנת שאני שונה בודאי כוונתו היתה ששונה הלכות כפי כוונתו של הפעל הרגיל בעם וע"ז אמרו והני מלי דאמר לה תנינא דאז משמע ל"י לחזקה

דעיקר כוונתו לא היתה אלא לומר ששונה הלכות, אבל אם אמר תנא אנא ער
דתנא הילכתא כפרא ספרי ותוספתא כוונתם דרגילין היו לכנות רק אותן אנשים
בשם תנא אשר עסקו בכל עניני תורה דהיינו מדרש והלכה, ומטעם זה גם לחוקי'
לא כני אמר שונה רק הלכות, וראוי לזה מן הברייתא שהביאו לעיל מיני' על מנת
שאני קרינא כיון שקרא שלשה פסוקים בבה"כ הרי זו מקודשת דברי ר' מאיר (כני'
רב אלפס) ר' יהודה אומר עד שקרא ויתרגם כוונתו מפני שרגילין היו לתרגם את
הפסוקים בשעת קריאת התורה בבה"כ ומסקינו וה"מ דאמר קרינא אבל אם אמר
קראה אנא עד שקרא באורייתא נביאי וכתובי בדיוק פי' שלר"מ הפעל "קרא"
פעמים נופל רק על קריאת התורה בלחוד משו"כ אם אמר ע"מ שאני קרינא ויורע
לקראת מעט חוששין לקידושיו אמנם השם "קראה" לא נאמר רק על האיש שהוא
מושלם בענין זה ויכול לקרות בתורה ונביאים וכתובים בדיוק, וכמו כן אף שהמשנה
לדעת ר' מאיר אינה רק הלכות, אמנם השם תנא אינו נופל רק על מי שעוסק
במדרש ובהלכה, ובאמת מצינו הרבה פעמים בשמות הנגזרין מן הפעל שהוראתן
מוגבלת יותר מן הוראת הפעל, ולמדנו מזה דלר"מ המשנה אינה כוללת רק את
ההלכות ולר' יהודה גם המדרש נכלל במשנה.

אמנם קורות חי' אלה החכמים ושימושם לפני רבותיהם עשו פעולה גדולה
על דרכי לימודם ודעתם בענין המשנה, הנה ר' יהודה שמש הרבה שנים את ר'
עקיבא ואף שלמד ג"כ בימי נעוריו אצל ר' מרפן ור' אלעאי אינו אמנם יודע הוא,
שר"ש הפליג עד מאוד פעולת ר"ע במדרש באמרו עקיבא דרש והסכים להלכה וכל
הפורש כמנו כפורש מן החיים ומטעם זה אין ספק שאחרי שראה שרבו נתן שבת
והודיה למדרשו של ר"ע הרגיל את עצמו ללכת בדרך זה ומרוב דרשותיו נראה
שהמסילות חרשות במדרש התורה אשר נתגלו ע"י ר"ע היו לו לעינים (דור דור
ודורשו ח"ב 154) רק שפעמים הגבילן כגון שהוא לא דרש סמוכין רק במשנה
תורה (יבמות ד.) ופעמים הרחיבן שהוא דרש ג"כ נומריקין (מנחות כ"ט.) והפריז
בענין זה על המדה עד שהוכותוהו חביריו אל פניו שאין רוחם נוחה מדרך זה באמנם
עד כתי אתה מעוות עלינו את הכתובים (ספרי פ' דברים) כמו שגערו פעמים זקני
יבנה בר"ע על זה, וכמו כן מצינו לר' שמעון אשר למד אצל ר"ע י"ג שנים בבני
ברק (מדרש רבה ויקרא פכ"א) שהשתמש בדרכי מדרשו של ר"ע כגון שגם הוא
סבר דלא אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם (זבחים ק"ח:) ולדעתם לשונות
ריכזין הן (ירושלמי יבמות פ"ח ה"א ועוד בהרבה מקומות) פי' במקום שנכפלה
הלשון לא אמרינן דהתורה השתמשה בלשון בני אדם שכופלים פעמים את הלשון
כגון הלך הלכת נכסף נכספת אלא דאמרינן דלדרשא אתי' וכמו שאמר (ספרי דברים פ'
הסכים עם רבו כגון שר"ש לא דרש אתין (מנחות י"א:) וכמו שדברנו (פ' דברים פ'
ל"א) ד' דברים היו ר"ע דורשן ואין אני דרשן כמיתו ונראין דברי מדבריו, והכי איתא משמו
בירושלמי (תענית פ"ד) ר"ע רבי דורש ראשון אחרון ואחרון ראשון ואני דורש ראשון
ראשון ואחרון אחרון ואני ראה את רבוי מדברי ר"ע אמנם הוא הרחיב ג"כ מדרשו
של ר"ע בדרשו מעמי דקרא (קידושין ס"ח: מנחות ב') ואף שהקדמונים היו
מישתמשים ג"כ פעמים במדרש זה עכ"ז משמע שר"ש היה רגיל בו ביותר כי כן
מצינו שהוא הרחיב ענין זה עד מאוד בדרשו ג"כ מעמי הלכות (גיטין מ"ט:) ומעמי
דקדוקי לשון המקרא (קידושין ב':) ומעם המשך הכתובים,³⁷ והנה ראינו שמנחת

³⁷ הכי משמע מסוגי' התלמוד (פסחים ב"ח:) דאיתא התם דר' יהודה למד מן
הקרא לא תאכל עליו חמין דחמין משש שעות ולמעלה עובר בלאו והשיב לו ר"ש וכי
אפשר לומר כן דא כבר נאמר לא תאכל עליו חמין שבעת ימים תאכל עליו מצות,
דאם החמין נאסר קודם לכן מפני מה הוסיף הכתוב לומר שבעת ימים תאכל עליו מצות
אלא ודאי שיש לתלמוד מזה בשעה שיש בקום אכול מצה ישנו בכל תאכל חמין וכי'
ובדור דור ודושינו רצה להוסיף דר"ש דרש ג"כ מעמי המצות ובאמת שכן משמע

שני חכמים האלה היתה להשלים פעולת רבם בענין המדרש להגבילו ולהרחיבו לכן ברר לו כל אחד ואחד הלקו במדרש ר"י סידר את ספרא ור"ש סידר את הספרי כי לשניהם נראה שהמדרש הוא עיקר תורה שבע"פ ואף שגם הם שני הלכות ור"ש השתדל להוציא הלכות חדשות משיחתן של ת"ח והתנהגותם כמו שסיפר לנו (סוכה פ"ב כ"ב) נהג שאמר ר"ג לוקנים על מבי עברו וסיים שם מאמרו "ולפי דרכנו למדנו שהיושן תחת הכיפה וכו'" כי רגיל ה"י להוסף לקח בהלכה על דרך זה כמו שאמר בפירוש פעמים שימושה של תורה יותר מלימודה (ברכות ז'). ואין ספק שמתוך זה נתרבו איזה הלכות על ירו וגם מתבירו ר' יהודה ידענו שידיו רב לו בהלכות שהיה שקוד מאוד לתקן הלכות ישנות באיזה ענין נאמרו כאמרו בהרבה מקומות, 'איכתי' או 'באמת אמרו' ובפרט שהוא דרש קדמוניות (דרכי המשינה 159) וה' בקי בענינים שהיו נוהגים בזמן שבה"מ קיים (הרבה פעמים בנ"ס סוכה פ"ה) ובמה שהקילו פעמים משום סכנה (עירובין צ"א) או במה שנתנו במדינות שונות (ירושלמי סוכה פ"ג ה"א דר"ד ח"ב 156) עב"ו ברור הרבה ששניהם חשבו שאין להרבות בלימוד הלכות ובאסיפתן כל כך מפני שזה אינו מועיל לפי דעתם, כי כך אמר ר"ש לתלמידיו ש:ו מדותי שמדותי תרומות הן מתרומות מדותיו של ר"ע³⁸ ולזה בון ג"כ ר' יהודה באמרו (ספרי פ' האוינו) לעולם יהא אדם מונס דברי תורה כללים שאם כונסם פרטים הם מתנועעין אותו ואין יודע מה לעשות משל לאדם שהלך לקטרי צריך כאה וזו הוצאה נטלן פרטים מיועין אותו אבל אם מצרפן ועושה אותן סלעים פורט וכיוצא אותן בכל מקום שירצה, הרי שעתם היתה שוה בענין זה שאין לרכנים כל פרטי הלכות בלי בחינה במשיניות וכפי מה שהוכחנו לעיל בפרקון נראה שגם ר"ע היה נוטה לדעת זה, אמנם, ר' שמעון השתדל עוד לחדש כללים חדשים (כמבואר בהרבה מקומות ובדור דור ודורשיו נרשמו כולם) שבהם נכללו כמה פרטי הלכות עד שאין צריך עוד לפרוט כל הלכה והלכה אשר יקשה מאוד לתלמידים ומטעם זה אמר על אסיפת הלכות שתיבר שתרוכות הן מהרומות מדות דר"ע, וזה ג"כ כוונת אכרם (גיטין ס"ז), שריש טוהן הרבה ומשכה או מוציא קימעא וכל מה שהוציא אינו אלא סובין.

לא כן ר' כאר, הוא למד ג"כ אצל ר' ישמעאל כאמרם כל מקום שאתה מוצא משום ר' ישמעאל אמר תלמיד אחד אינו אלא ר"מ (עירובין ז"ג.) ואמרו עוד מעיקרא אתא לקמיה דר"ע ומדלא מצי למיקם אליבוי אתא לקמיה דר"י וגמר גמרא והדר אתא לקמיה דר"ע וסבר סברא, אמנם תורתו של ר' ישמעאל עשתה תעצומה גדולה על רוחו וררכי לימודו כי הוא היה שקוד מאוד לחקור אחר הדיעות והרעיונות אשר היו לרבנותיו לעינים בכל ענין ולנטוע בלבו כל מה שלמדוהו, ומרגלא בפומא דר"מ (אבות דר"נ פ"ג) אם למדת מרב אחד אל תאמר דיי אלא לך אצל חכם ולמדו תורה אל תאמר לא אלך אלא למי שקרוב אלי וכו' חובה היא לאדם שישמש שלשה ת"ח³⁹) וכו' כי איך יודע איזה מהם נתקיימו בידך או זה או שניהם כאחד טובים, והנה דרכי מדרשו של ר' ישמעאל משונים מאוד

מאמרו בשבועות (ח'). אמנם המקומות שהציע החכם הג'ל מורים רק שדרש טעמי הלכות ומקראות כגון מפני ד' דברים לא יתן אדם פאה אלא בסוף שדדו שהוא הלכה, מה ראה להקדים דינים לתורה, שהוא פ' בטעם המקרא ואם הוא חטא משפחתו מה חטאה שהוא ג"כ טעם המקרא, ורק ממה שהזכיר מספ' סוטה (ט"ו.) נראה שדרש טעם המצות כעין הדג', אמנם בטקום שדרש טעמי הלכות והמקראות יש נסקותא לדינא וגם טעמי התקנות דרש ר"ש (סוטה ל"ב):

³⁸ וכיון בזה על המשנה וכן פ' רב שרירא גאון כמו שהבאתי לעיל פ"ד ובעל דר"ד פ' את המאמר בענין אחר.

³⁹ ובאבות דר"ג הוסף כגון ר' אליעזר ור' יהושע ור"ע, ולדעתי אלה הדברים לא יצאו מפ' ר"מ דא"ב ה' לו להזכיר ג"כ את ר' ישמעאל אלא או שנתוספו הדברים

מדרכי ר"ע ובפרט שלא הי' רוחו נוחה מדרשת ריבון ומיעוטין שהשתמש ר"ע והפריו בהן על המדה כמו שאמר לו ר"י (ב"ר פ"א) בשביל שאתה שמת את נחום איש גם זו כ"ב שנים אבין ורקין מיעוטין אתין וגמין ריבון הדין את דכתיב הכא (את השמים ואת הארץ) מה הוא, הנראה כאלו התל בו בחשבו שבדואי לא יכול למצוא מה שמרבה הכתוב באת השמים ואת הארץ, וזוה יהיה ראוי שאין מקום לדרישת כאלה מתוך את או גם ודומיהן, אמנם ר"ע אחרי שנתן לו טעם למה נאמר כאן את השמים ואת הארץ אמר לו בדרך גערה כי לא דבר רק הוא מכס ואם ריק הוא מכס הוא שאין אתם יודעים לדרוש, כוונתו שרק למי שאינו יודע להשתמש באלה המדרשות נראה כאלו אין להן יסוד, אמנם ר' ישמעאל לא רצה להכניס את עצמו בדרשות כאלה (שבועות כ"ה. כ"ו). ודרש רק ג' אתין בתורה (ספרי במדבר פי' ל"א) אמנם לא על דרך ריבוי וכן היה דורש רק ג' כתובים כמין משל (מכילתא משפטי' פ"ו, ירושלמי סנהדרין פ"ט ה"ג) לפי שרק באלה המקומות נראה שמשמעות הכתוב מורה בן, ומטעם זה אני אומר עלרעת ר' ישמעאל אין לנו להשתמש רק בשבע מדות שדרש הלל וכמו כן אין להוציא את הקרא ממשמעותו כדי למצוא מקור ויסוד להלכות ישנות בקרא לכן אמר שרק בג' מקומות הלכה עוקבת⁴⁰) את הקרא (סוטה ט"ז) אמנם אחרי שראה שהשבע מדות לא יספיקו פעמים ליסוד את ההלכות בקרא הרחיבן ל"ג מדות בחשבו שהן נכללו בשבע מדות שדרש הלל, וכוונתו היתה בזה לעשות סוג וגדר שלא להשתמש עוד בדרשות זרות שהן החקות מפשטות הקרא ומטעם זה הגביל ג"כ את המדרש מתוך י"ג מדות שאין להשתמש בו רק במקום שיש סמך בקרא כמו שאמרו משמו (נדה כ"ב:): כל גזירה שוה שאינו מופנה כל עיקר אין למידין ממנה, ונראה ג"כ שר' מאיר תלמידו הגביל את הג"ש באמרו (ירושלמי יבמות פ"ח ה"ג) ג"ש כמקום שכתבו כן או (שם פ"א ה"א) כמקום שבאת ולא אמרין ג"ש כאמור בה עיי"ש ובירושלמי (שבועות פ"ד), אמנם ר"ע אף שהשתמש פעמים באיזה מדות על דרך רחבי כגון שהוא דרש ג"ש אף שאינו מופנה (ירושלמי יומא פ"ח ה"ג ועוד במקומות) עכ"ז נטה פעמים גם בענין זה מדרכו של ר"י שכן מצינו שבמקום שדרש ר' ישמעאל או אחד מן הת"ח מג"ש אמר לנו צורך והוציא את ההלכה מתוך רבוי (ולדוגמא תמורה י"ז: יבמות ע"י). וכל זה כדי להראות להם שהדברים אשר לכדו מא' מי"ג מדות ע"פ רוב יש להוציאם ג"כ ע"י דרשת ריבון ומיעוטין ודומיהן, והנה ר' מאיר ע"י שלמד אצל ר' ישמעאל הי' כשיל ספק בדרכי מדרשו של ר"ע ואפשר שגם מתחילה לא היו אלה הדרשות נאמנות לו ואפשר שזה ג"כ כוונת אמנם שבילדותו למד אצל ר"ע ולא מצי לקימם אליב"י וכשחזר אח"כ ללמוד אצל ר"ע סבר סברא פ"י שלמד ממנו טעמי הלכות וסברתן ולהבין דבר מתוך דבר דהיינו שלמד ממנו תלמוד של תנאים כמו שפי' רש"י (סוטה כ"י). ובאמת לא מצינן כמעט בא' מדרשותיו של ר' מאיר בהלכה שהוציא את הקרא ממשמעותו רק בהגדה הרהיב פעמים בנפשו להרחיק דרשותיו מפשטות הקרא ובהד"י איתא בילקוט (רמז תרל"א) שר"ע סבר כל פרשה שסמוכה לחברתה למוד ממנה ור"מ הולק עליו ואמר הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב, לכן ביורר לו ר"מ כן המטבעות שעשה ר"ע

מן הסדר או שאמר ד"מ כגון ר' ישמעאל ואלישע בן אבויה ור"ע, שאלישע ב"א הי' ג"כ רבו אמנם השיט את הדברים ותיקנם מפני תרעומות כי כן דרכו לשנות את לשון המאמרים מטעם זה כגון באבות נזכר מאמר ר"ש וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך ק"ב ע אלא רחמים אשר לפום דהיטא יש ללמוד ממנו שר"ש סבר שאינה חובה להתפלל ג' פעמים ביום ושרק לק"ש יש קבע לכן שינה מסדר אבות דר"ג את הלשון וגרם אל תעש תפלתך שי"ח. (פ"ז) וגרם שיחה במקום קבע מפני תרעומת.
⁴⁰ הסו"י משתמש ע"פ רוב בשורש עקב לתרגם ענין דרש כמו דרשו משפט (ישעי' א' י"ז) עקבו דינא.

רבו את המשנה לתקנה ולהוסיף עליה ולהשלימה, וזה משני מעמים האחד כי לא כדורו של ר"ע דורו של ר"מ דכבר הראתי לדעת לעיל (בפ"ג) דבזמנו של ר"ע היו מטילין ספק בכמה הלכות אם באמת נאמרו למי שהעיד עליהן מפי רבו וכן נסתפקו על כמה דברים אם באמת יצאו מן הסופרים והוקנים מפני שידעו שהיו בין תלמידיו ב"ש וב"ה אנשים אשר לא שימשו כל צרכן וכמו כן נשתכחו הרבה הלכות ע"י המלחמות והגזירות בזמן הרבן הבית על כן עמד ר"ע ובא לעזרת הלכות בחכמים והשתדל לעמוד על מקורן ולסדרן ע"י דרכי המדרש שחידש ושלמד מרביתו כי השעה צריכה לכך, לא כן בזמנו של ר"מ כי בעת שעלה ר"מ למדרגת ת"ח מובחק פכר שקטה הריב בענין הלכה ולא היו עוד מעררין עליה לאמר שהחכמים שהעידו עליהן בדאו את הדברים מלבן, על כן היתה דעתו של ר"מ שאין אנו צריכין לעסוק במדרש כל כך ובפרט שע"פ רוב דרשותיו דתל ר"ע לא נראו בעיני ומטעם זה חשב שר"י לנו אנו נשתמש רק במדרש ע"פ י"ג מדות שלמד מר' ישמעאל רבו. והשני דהנה ידענו שר"ע השמיט כמה הלכות ולא הבניסן במשניות שחיבר, פעמים מפני שלא נתפשטו עוד בימיו בא"י ואפשר שלא שמע מהן כמ"ש ר"ש גאון על ההלכות שבאו מבבל שקראן בשם משנת דר' נתן (עיי' לעיל פ"ד) ופעמים מפני שלא ידע מקורן וסברתן אמנם ר"מ אפשר שלמד כמה הלכות שבאו מבבל מחביריו דהנה ר' אלעזר בן שמוע ברח לנציבין ולמד אצל ר' יהודה בן בתירא ושם אח"כ לא"י וגם מר' יוסי שמענו שהי' פעמים בנציבין (יבמות ק"ב:):

ומן התוספתא (נויר פ"ה) משמע שגם ר"מ הי' שם (עיי' קורות היהודים לגרעין ח"ד 531) ועוד דהנה ר"מ למד מר"ע טעמי וסברתן של הלכות ואחרי אשר הרבה לדקדק בהן ומותנן זה בזה (סנהדרין כ"ה). פעמים נגלו טעמי הלכות אשר נעלמו מעיני ר"ע כי שכלו הי' מהודר מאוד לכן אמרו עליו שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה כי כאשר הרבה לחקור לעמוד על כוונתה של כל הלכה והלכה ודיה מדמה סברתן זו לזו עתה בידו לתרצן ולתקנן כדי שיכנסו בסידור משניות שחיבר. והנה בנמרא (עירובין י"ג:): אמרו על ר"מ שחביריו לא היו יכולין לעמוד על סוף דעתו מפני שהוא אומר על מהור טמא ומראה לו פנים על טמא מהור ומראה לו פנים וכבר נתקשו המפרשים בכוונת נאמר זה, ולדעתי ברור הדבר שר"מ רצה דהראת לחביריו שאם נשתמש במדרש או ובנתנת טעמי הלכות בלי בחינה והגבלה כדי ליסד את ההלכות בקרא או בסברא או תתפרד החבילה ופעמים יצא המשפט מעוקל כי עיי' נוכח למטא את המהור ולטהר את הטמא ולהביא רא"י על זה מן הקרא אן מתוך מדרש כמו שאמרו שם בשם רב שהי' יודע לטהר שרץ מק"ו (עיי' סנהדרין י"ו). ובאמת גם קודם זמנו של ר"מ הבינו שאפשר שהדבר יבא לידי תקלה לכן אמרו אין אדם הן אלא לקיים תלמודו וכו' ומטעם זה נראה שעיקר פעולות של ר"מ לא היתה אלא לחקור בהלכה ובפרט מפני שרבו הלכות מן הקבלה הן ודעתו היתה אם נדקדק בהן ובסברתן ונרמה אותן זו לזו נוכח ג"כ לחתך את הרין והלכה לא תוסד עוד ע"י המדרש בלבד אמנם תוסד ג"כ ע"י הלכה בעצמה דהיינו אם נחקר אחרי הטעמים והסברות אשר יצאו לנו בהתרכיזות אותן זו לזו והנה אף שידענו שר' שמעון וכמה חכמי' שהיו קודם זמנו נתנו פעמים טעמי הלכות עכ"ז הרחיב ר"מ את הענין ביותר כי גם טעמי הלכות שדרש ר' שמעון לא יצאו לו רק ע"י שחקר את כוונת הלכה זו שרצה ליסד עדי' לא כן ר"מ שהוא הלך בענין זה בדרך בקורת כי הוא הבין את לבו ליסד את ההלכה מתוך כללי הטעמים והסברות אשר יצאו לו מן כמה הלכות, כי ההלכות משלכות אשה אל אחותה, אשר אם יצאו על סברתן של פרטי הלכות או על סברא המוללית של איזה הלכות בענין אחר, הרא מתרצת את חברתה, וזה מקור הפלפול שעל ידו נתרבה תלמוד של תנאים והכה שורש בזמנו של ר"מ ועשה פרי בימי התנאים האחרונים, כמו שאמרו על ר' חייא או על ר' חנינא (ב"מ פ"ה:): שדחברך בלבבך לאמר אי משתכחה תורה לישראל מהדרנא לה מפלפול, ואפשר שלזה כיון ג"כ ר"מ בדרשתו על הקרא לא

יערכנה זהב וזכויות, שאמר (כפי העתקת הירושלמי חגיגה פ"ב) דברי תורה קשים לקנות ככלי זהב ונחים לאבד ככלי זכויות ומה כלי זהב וכלי זכויות אם נשתברו יוכל הוא לחזור ולעשותן כלים כמו שהיו (ע"י שמהפך לבקש את שבריהם כדי לדבקן) אף ת"ח ששכח תלמודו יוכל הוא לחזור וללמדו בתחילה פ"י שע"י הקד הלכה והבקרת יכול הוא לחזור ולסדר את ההלכות אשר נשתכחו ממנו.

והנה ראינו ששונים היו דרכי הלימוד של תלמידי ר"ע זה מזה, אמנם ר' יוסי נראה כמו שהיה רגיל להכריע בין החכמים החולקים זה על זה (דרכי המשנה 155) כמו כן אהו בענין הלימוד בדרך הממוצע הוא השתמש בדרכי מדרשו של ר"ע, כגון שהוא דרש נקודי נגד דעת ר"מ (מנחות פ"ז): יאמר בפירוש (ספרא פ' קרושים פרשה י') רברה תורה כלשון בני אדם בלשונות הרבה וכולן צריכין להיודרש אמנם גדולים מעשיו בהלכה ובבירור מטעמן דממנו אמרו שקבעו הלכה כמותו מפני שטעמו ונימוקו עמו והנה רש"י פ"י בעירובין (נ"א.) נימוקו נים קו דבר ישר כקו המשקולת, ופ"י זה דחוק מאוד אמנם אין ספק שנימוק לשון יווני הוא כמ"ש הערך וקרא היונים בשם Nomikon כל מה שנוגע או שיש לו יחוס לדבר חק ומשפט, ובימים מאוחרים השתמשו חכמי היוונים בע"מ זה להראת ענין המיוסד בחק בניגוד להריעות והענינים המיוסדים במטעני או בשבל אנושי בעלמא ולפ"י יהיה פ"י מעמו ונימוקו עמו שבשחיה מברר את הלכה היה חוקר ודורש באיזה אופן השתמשו בה בהוראה וע"י שהיה לו ענין הנימוסי (מה שנוגע לדבר חק) שבהלכה לעינים עלתה בידו לעמוד על טעמא וסברתה כגון שהיתה הלכה ישנה שהכתן לא ישמא את המנוגע במועד משים ביטול שמתת י"ש ומוזה הוציא ר"מ (מועד קטן ז'). את ההלכה רואין את הנגעים להקיל ולא להחמיר וע"י אמר ר' יוסי אם אתה נזקק לו להקיל נזקק לו אף להחמיר פ"י שאין זה דרך נימוסי לומר שמותר לכהן לראת נגעים במועד רק שאם ימצא שהמנוגע הוא טמא ישתוק ולא יאמר לו כלום שלא יבטל שמתת יו"ט אלא ודאי שכוונת מיסדי הלכה זו היתה שאין רואין נגעים במועד כלל, הנה בעבר עברי נאמר כשכיר כתושב יהיה עמך ודרשו במכילתא (פ' משפטים) מה שכיר עובד ביום ואינו עובד. בלילה אף עבר עברי עובד ביום ואינו עובד בלילה אמנם ר' יוסי אמר הכל לפי אומנותו כוונתו שמה שאמרו אינו עובד עמו בלילה הוא רק להוגמא בעלמא שלא יעבור עמו יותר ממה שהוא עובד עם שכיר אמנם פעמים הוא עובד ג"כ בלילה אם אומנתו בכך דגם שכיר פעמים עובד בלילה אם אומנתו בכך, וכמו כן היתה הלכה ישנה כשכנגדו חשוד על השבועה נשבע ונטול, אמנם אם שניהם חשודין על השבועה אמר ר' יוסי (שבועות פ"ז מ"ד) חזרה שבועה למקומה מפני שע"י נתבטל מעם תקנת חכמים, וכל זה יורה לנו שר' יוסי בדרשו את מעמי הלכות הגבולן ופירשו רק באופן שישתמשו בהן בהוראה אמנם ר"מ הלך בזה עד קצות האחרון לתרץ הלכה מתוך הלכה ולבררן פעמים על דרך דחוק וע"י תיקן כמה הלכות והוסיפן כסדר המשניות שחיבר כדי להשלים פעולת ר"ע רבו בענין זה, לכן אמרו (עירובין נ"ג.) ר' אושעיא בירורו כר"מ בדרורו פ"י ששניהם היו מפלפלין בהלכות כדי לתרצן וכמו שהוסיף ר' אושעיא כמה הלכות על משנת דר' יהודה הנשיא (ומשו"כ קראו אותו בהרבה מקומות בירושלמי אבי המשנה) כך הוסיף ר"מ על משנת ר"ע כדי להשלימה.

ואל תשיבני הלא אמרו משום ר"מ (פסחים ג'): לעולם ישנה אדם את תלמידו לשון קצרה אמנם אין זה מסכים לכללו של ר' יהודה שהבאתי לעיל לעולם היא אדם כונס ד"ת כללין וכו' שהוא כיון בזה רק לדרכי לימודו של ר' שמעון במשנה אמנם כוונת ר"מ לא היתה שנמעט בהלכות אלא שיש לשנותן בלשון קצרה ולפי דרכי הוכרח ר"מ לומר כן משום דעל ירו נתרבו ההלכות והוצרך להקיל על התלמידים לשנותן בלשון קצרה מפני שגם בימי היו שונים את הלכות בע"פ, והנה כמה משניות של ר"מ נשקעו במשנת דרבי ירמיה ופעמים שנה גם רבי את ההלכות בלשון קצרה כדרכו של ר"מ עד שנלאו האמוראים לפרשן ואמרו חסורי מחסרא אמנם ר'

יהודה לא כן ידמה כי לדעתו אין להרבות בהלכות מפני שאינו מועיל כל כך, לכן קרא תגר על בעלי המשנה דהיינו על אותן חכמים שחיברו משניות לפני עצמן (עיי' ב"מ ספ"ב) וכן ספרו לנו בברייתא כשמת ר"מ צוה ר' יהודה שלא יכנסו תלמידי ר"מ לבית מדרשו ויהי כאשר דחק סומכוס ונכנס ואמר הלכה משום ר"מ המקדש בחלקו בין קדשי קדשים בין קדשים קלים מקודשת כעס ר"י ואמר הלא אמרתי לכם שלא יכנסו תלמידי ר"מ לכאן שאינם באים אלא להקפיתני בהלכות דאשה בעזרה מנין ומטעם זה הלכה זו ללא צורך היא אמנם ר' יוסי בירר לו שיש עכ"ז מקום להלכה זו באופן שאם קדשה ע"י שליח (קידושין נ"ב:) וכאשר אמר לו סומכוס פעם שני הלכה בשם ר"מ והנזיר מגלח על המת ועל הבוית כעס עוד ר' יהודה ור' יוסי הראה לו עוד שיש בה נפקותא לדינא (נזיר מ"ט:) ולפי דעתו כיונו מסדרי הברייתא בזה להצדק את נפשם באשר הרחיבו בנפשם להוסיף על משנת רבי לכן סיפרו לנו שיש ללמוד מכל הלכה והלכה ואף שר' יהודה אמר על שתי הלכות שהציע סומכוס לפניו בשם רבו שאין אנו צריכין להן עכ"ז בירר לו ר' יוסי שיש נפקותא בהן, ומכל אלה הדברים יש ללמוד שלר' יהודה המדרש עיקר והמשנה כוללת ג"כ את המדרש והיינו שיש לשנות את ההלכה עם הראת פנים במדרש שהוא מקורה וחסרון הלכות שבמשנת ר"ע תשלם ע"י המדרש וגם ר"ש היה נוטה לדעתו בענין זה רק שהוא חידש ג"כ כמה כללים שבהם נכללו איוה הלכות וע"י אלה הכללים תשלם חסרון הלכות שלא דכנים ר"ע בסידורו אמנם שניהם תקנו פעמים את ההלכות כפי מה שקבלו את הדברים מרבותיהם ובפרט מפני שר' יהודה היה חוקר בקדמוניות בני עמנו אמנם לדעת ר"מ לימוד הלכה עיקר והמשנה לא תכלול רק הלכות וגם הלכה ע"פ רוב לא תוסד עוד אלא מתוך הבקרת והפלפל דהיינו מתוך הדיעות והסברות אשר תצאנה לנו מפרשי הלכות או מן איוה הלכות שנאמרו בענין אחד או מהתדמות הלכות זו לזו ור' יוסי אחז בדרך הממוצע שהשתדל לעמוד על נימוקן של הלכות ופעמים הו' מיסדן ג"כ מתוך מדרש, אמנם ר"מ אשר לדעתו עיקר יסוד הלכה היא מן הלכה עצמה הוצרך להוסיף הלכות על משנת דר"ע רבו, אמנם אף שהוסיף על משנת דר"ע אין לנו טעם וראי' לומר שלא השמיט עוד כמה הלכות, דידוע שכל אחד מן התנאים חיבר לו משניות לפני עצמו ור' יוסי המשינוי רק שר"מ הו' מוסיף הלכות על משנת ר"ע בחשבו שחסרון הלכות לא תשלם לא מתוך המדרש ולא מתוך הכללים שחדש ר' שמעון.

פרק ששי

סתם משנה, משנת דרבי מאיר.

בנוהג שבפעולם דעה חדשה שנולדה בזמן מה אף שכבר יצאה מן הבת אל הפועל ברוח הזמן אשר נצורות תתגלה או ע"פ צורך השעה עכ"ז עוד לא הכתה שורש בלב רוב אנשי הדור ההיא אשר כל ישן קדש הוא למו ורק אל עבר פני ההרגל ילכו ולא יסבו בלבתן, לכן לא ברצון ישתמשו בחדשות ורק בע"כ יענו אמן בידעם שאין אדם שליט ברוח הזמן לכלוא את הרוח ושה באמת מקרה לכל דור ודור להוציא ישן מפני חדש, אמנם גם זה נטבע בלב אנוש כי מתוך שלא לשמה בא לשמה והנעשה קודם לנשמע וע"י שהתנהגו ע"פ שיטה חדשה הנה ברבות הימים יבחנו הדברים הישב מפני שמתוך מעשה באים לידי הרהור ועיון ללמוד לקח ולדעת בינה שגם בחדשות יש דברים דרושים לכל הפצידים, ומטעם זה הכינו את לבם להחזיק בה ביותר ולתקן על ידה מעשיהם ותהלוכותם בכל ענין וענין, אך פעמים מצינו שמיר אחרי שנתפשטה הדעה רובם של בני אותו הדור יגילו לקראתם כאלו ראו אור גדול, ופעמים נראה שחבה יתרה נודעת לה שהלכו אחריה פתאום כלי עיון ובחינה לדעת אם כשורה עשו בעובם הליכות קדם, וזה מפני שכל עיקר הדבר שנתחדש לא היה אלא מטעם התנגדות או לעמוד בפרץ נגד כת אנשים אשר יצאו מן הכלל בענין אחד או לשום גבול ומעצר להפחות המדה של

אחד מגדולי הדור הוקם על אמנם אם כבר נשבת הריב או שהאיש המצוין במל דעתו נגד דעת חבריו, אז החלו גם הם לבקר את הדבר במתינות ופניהם ג"כ אחורנית לדעת אם יש גם במנהג הקדמונים מה שהוא מכון לצרכי הזמן, סוף דבר במקום שיצאה השטה חדשה מכה. התנגדות אף שחרדו אחריה בוריוות עדיין רפויה היא ביום וכשנתבטלה הסיבה אז החלו גם הם להתרשל בענין זה.

הנה ידענו שמיום שהורירו את ר' גמליאל מגדולתו גמרו החכמים לשנות את כל מה שנאמר בכה"מ בימים קדמונים דעתן של המרובים ודעתן של היחידים, וזה מפני שר"ג רצה לקבוע הלכות לדורות עולם שאז יהי' אחד מן הת"ח מהררר אחריהן וכאשר לא הורה לו כל סיעתו הרהיב בנפשו דררות ת"ח שבבית מדרשו בחוקה ולנדות את מי שישונה נגד דעתו או מי שיפקפק עוד בהלכה אשר נקבעה ע"פ רוב מנין, אמנם ברובם ריב את ר"ג ובקנאם קנאת חופש הלימוד נראה שגם הם הלכו בהתנגדותם כמעט עד צרות האחרון באמרם שיש להזכיר ג"כ דעת היחיד אף אם אין מקום לשיטתו ונסתרו דבריו לגמרי וכל זה מפני שחשבו שעת לעשות היא שאז תתמעט התורה כי התורה לא נתנה חתוכה, לכן חוב עלינו לחקור ג"כ אחר הדעות שנתבטלו אפי' לתכלית לימודי בלבד, וברוך זה הלך ר"ע שהי' שונה במשנות שחיבר דעתן של ב"ש ושל ב"ה ומחלוקת ר"א ור' יהושע ורומיהן ודעתן של היחידים במקום שידע מעמך וסברתן, אך בעת שעלו תלמידיו למדרגת חכמים מצוינים כבר נשתנו הרברים כי אחר מפלת ביתר נתפורו החכמים וגם נטלה מן הסנהדרין שארית הזכיות שהיתה לה ולא הי' עוד לאל ידי הנשיא לנהג נשיאותו ברמות, לכן לא הי' עוד שום חשש שיקום אחד מן החכמים לכלוא את רוח התקירה באמרו שההלכה אשר נקבעה תהי' לחק עולם שאין להררר אחר התלשטו ולבטל עי"ז חירות הלימוד מורשה קהלת יעקב וחכמיה כמו שרצה ר"ג לעשות כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל, ומשעם זה חשבו שאין לדקדק עוד לשנות כל מה שנאמר בכה"מ בדרך שעשה ר"ע רבם ובפרט אחרי שהמה חדשו ג"כ כמה הלכות ומדרשות ונתרבה ענין תשבע"פ וכמה כאמרים שלא שנה ר"ע מצאו מקום בסדרים שנתחברו על ידם, ע"כ רגילין היו לשנות פעמים איזה הלכות או מדרשות סתם בלי להזכיר את הנתא שממנו יצאו הכאמרים ובמקומות מעטין בלי להזכיר החולק עליהם, והנה ר' יוחנן הורה לנו מי הם ששנו פעמים את הכאמרים סתם באמרו (סנהדרין פ"ו.) סתם כותבין ר"מ סתם ספרא ר' יהודה וכו' ועתה יש לחקור אחר ענין סתם משנה או מדרש והדעות שהיו לאלה החכמים לעינים בשנאם את הכאמרים סתם, כי זה יפיץ אור גם על משנת דר' יהודה הנשיא, וכדי לברר את הדבר צריכין אנו לעמוד על איזה ענינים.

האחד. הנה ר' יוחנן מוסף שם „וכולוה אליבא דר"ע" ופי' רש"י מה שלמדו מר"ע רבם אמרום, כוונתו מה שלמדו מר"ע שנו לפעמים סתם ובעל סדר תנאים ואמוראים כתב בפ"י הכאמר „שלאחר מותו נחלקו על דעתו" ולפי דעתי אין זה סותר פ"י רש"י דפונתו כמו שאמרת לעיל שלאחר מותו בירר לו כל אחד ואחד מתלמידיו ענין אחד מן המטבעות שעשה רבם, ודבר זה עשה ג"כ תעצומה גדולה על דרכם בחיותך הלכה דלר"מ סברתה של הלכה כמו שיצאה לו מתוך פלפולו עיקרית ולר"י ולר' שמעון המדרש עיקר דהיינו גם במקום שנראה שהמדרש אינו מסכים עם הסברה חתכו את הדין ע"פ המדרש וראי' עי"ז מכאמר ר"ש בתוספתא (מנחות פ"ו) הלכה מדרש כדברי בן ננס ואין הטעם כדבריו ואעפ"כ אמרו במשנה (מנחות מ"ה:) ובספרא (פ' אמור) משום ר"ש שהלכה כבן ננס וכ"כ בספר הכריתות (לשון לימודים ש"א) במחלוקת ר' יהודה ור' שמעון (ערכין מ"ה:) ששניהם למדו מן הגו"ש להפך מסברתן, ומשעם זה קראו לד"מ חכם גדול מפני שרגילין היו לכנות בשם זה את מי שיועד לקיים את ההלכות עי"י שהיה מברר מעמך וסברתך (נגעים ספ"ט ופי"א) אמנם על ר' יהודה אמרו (גיטין ס"ו.) שהי' חכם לכשורצה פ"י שגם הוא ידע פעמים לברר מעמך של הלכות מתוך פלפולו אבל לא הי' רוחו

נוחה מדרך זה והשתמש ע"פ רוב במדרש, וזה כוונת בעל סדר ת"א באמרו שלאחר מותו נחלקו תלמידיו של ר"ע על דעתו, ולמדנו מזה שהסתמות הן במשנה הן במדרש ספרא וספרי רובן אליבא דר"ע ואעתיק פה איזה דוגמאות, סתם ספרי על פרשת וידוי מעשר שני נשקע במשנתנו (מעשר שני פ"ה) וסתמא כר"ש כמבואר בירושלמי ובפ"י הר"ש שם, אמנם ר"ש שנה את הדברי' אליבא דר"ע דשם נאמר וגם נתתו ללוי זה מעשר לוי וגם נתתו זה תרומה ותרומת מעשר ואמרו בירושלמי מכאן שאין נתנין מעשר לכהונה ובבבלי (יבמות פ"ה:) נאמר בהדי' שזה דעת ר"ע אבל ראבי"ע חולק עליו, הנה כולי סתמא דמס' מעשר שני פרק א' דר"מ הן כמבואר בירושלמי שם ואף שדחקו לומר על איזה הלכות שבפרק זה שדברי הכל הן עכו"א אין ספק שר"מ שנה פרק זה אמנם הוא שנה את ההלכות סתם ורובן אליבא דר"ע דשם נאמר (מ"א) מע"ש אין מוכרין אותו וכו' משום דמע"ש ממון גבוה הוא. ואף שמן המשנה (פ"ה ה"ג) משמע שנחלקו בזה ב"ש וב"ה אמנם בספרא (פ' קדושים פרשה ג') איתא שזה ג"כ מחלוקת ר"ע ור"י הגלילי ור"ע סבר שמע"ש ממון גבוה הוא ע"י כפי' הראב"ד שם, ועוד שם (משנה ב') אין מחללין מע"ש על אסמכתא ולא על מטבע שאינו יוצא וכו' וזה ג"כ כשיטת ר"ע (בי"מ מ"ז.) ור"י ישמעאל חולק ע"י, וכן אמרו בירושלמי (הלכה ו') הלוקח מים וכו' דאתי כר"ע וגם בזה פליג ר"י על ר"ע, הנה בירושלמי (גיטין פ"ח ה"ח) אמרו כוליהו פרוקי דר"מ הוא, אמנם גם פה שנה ר"מ סתמא כר"ע שאמר יש כמור בחייבי לאוין וכן יש ללמוד ממאמרם בירושלמי (מועד קטן פ"ג) שר"מ הו' אומר פעמים שמועתא משום ר' ישמעאל ולא אמר שמועתא משום ר"ע מפני דכ"ע יודעין שהי' תלמיד ר"ע פ"י ולא הי' צריך להזכיר את שמו וזה ראיי' שבמקום ששנה ר"מ משנת ר"ע או ששנה משנתו אליבא דר"ע שנה אותה ע"פ רוב סתם בלי להזכיר את שמו. שנית יש לעיין במה שנתנו במשנה (עדות פ"א) טעם למה מזכירין דברי היחיד בין המרובין, דבאמת המאמרים קשו להלמס, האחד מה שהקשה בתו"ט על אמרם בשם ר' יהודה אי"כ למה מזכירין דברי היחיד בין המרובין לבטלן הלא במשנה שלפני' נאמר הטעם שאם יראה ב"ד את דברי היחיד יסמוך עליו ומנול לר"י לומר שמזכירין את דברי היחיד רק כדי לבטלן וגם מ"ש (במשנה ה') הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובים שאם יראה ב"ד את דברי היחיד יסמוך עליו שאין ב"ד יכול לבטל את דברי ב"ד חבירו וא"כ וכו' צריך תלמוד הא קרא כתיב אל השופט אשר יהי' בימים ההם ודרשינן כנ"י אין לך רק השופט שיהי' בימך והנה לפ"ד הרמב"ם הכלל דאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו לא נאמר רק בתקנות וגזירות אבל לא במצות התורה שכ"כ בהלכת מכרים (פ"ב ה"א) ב"ד הגדול שדרשו באחת מן המדות ועמד ב"ד אחר לסתור הרי זה סותר שנאמר אל השופט וגו' אמנם גם ע"ז יש לדון (כמבואר ברור דור ודרושו ח"ב 62) הא אמרו על פי התורה אשר יורוך אלו התקנות והגזירות ועל המשפט אשר יאמרו לך אלו דברים שלמדו באחת מן המדות (שם פ"א ה"ב) ועל שניהם נאמר אל השופט אשר יהי' בימים ההם דמשמע בין בתקנות ובגזירות ובין במצות התורה אין לך אלא השופט שבימך, לכן נראה לי דדבר ברור הוא שהכלל אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו לא מדין תורה הוא דלפי דין תורה כל ב"ד וב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו רק בעת שראו החכמים שמן הצורך הוא לעשות חיזוק לדבריהם יותר מלדברי תורה גמרו ג"כ שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו ומטעם זה לא נאמר הכלל רק בתקנות וגזירות לפי שהם דברי חכמים וצריכין חיזוק יותר מדין אך לא במצות התורה דאיך יעלה על הדעת לומר שאם טעה הב"ד בדרשם באחת מן המדות יוכרחו ג"כ הדרות הבאים אחריהן לקיים טעותם אמנם אע"פ נתפשט המנהג שלא להקל ולעשות מעשה נגד הכרעת המרובים כמבואר בירושלמי (ברכות פ"א ה"ב) (41)

(41) אף שאמרו שם משום ר"ע שלא רצה ג"כ לטמא נגד הכרעת חכמים אמנם

וזה כוונת אמרם שאם יראה ב"ד דברי היחיד יסמוך עליו שאין ב"ד יכול וכו' פי' אף שרגילין היו להחמיר על עצמן שלא לבטל דברי הבי"ד שקודם זמנם ולעשות מעשה להקל כנגדם עכ"ז אם ראו שגם בזמנו של אותו הבי"ד ה' אחד מן החכמים חולק עליהן יכולין לסמוך עליו אפי' להקל דכולי האי לא החמירו⁴²) ועי' אמר ר"י א"כ למה מוכיחין דברי היחיד כדי לבטלן, דלפי הטעם שנתנו במשנה ה' יש להוכיח דברי היחיד רק במקום שדעתו להקל אבל אם היחיד נוטה להחמיר והמרובים מקילין בענין זה בודאי לא נאמרה דעתו של יחיד אלא כדי לבטלה, לכן אמר טעם אחר שאם יאמר כך שמעתי יאמרו לו כדברי פלוני שמעת וראוי' לזה שר' יהודה לא מיירי אלא במקום שהיחיד מחמיר והמרובים מקילין שהרי בתוספתא (רק ששם נחלפה השיטה) הוסיפו בפ"י המאמר „שמתוך שזה אומר טהור וזה אומר טמא יאמרו לו טמא כדברי ר' אליעזר שמעת“, וכ"מ בירושלמי (שביעית פ"א ה"א). והנה בתוספתא שהביא הראב"ד איתא לעולם הלכה כדברי המרובים ולא הוזכרו דברי היחיד אלא כדי לבטלן והקשה ע"ז הראב"ד מאי קאמר דודאי אם לא נזכרו דברי היחיד כ"ש שהיו בטילין, אמנם לפי דעתי נרשמו במאמר זה קצות דרכי ר"מ בסידור המשנה, רק שגם בהעתקה זו נחלפה השיטה ושנו ר"י במקום חכמים, והנה ידוע שכמה משנות נשנו סתם אליבא דיהודי או שרא אליבא דהילכתא ואעפ"כ לא רצו להשמיטן פעמים מפני שהן משנות ישנות שהיו שגורות בבה"מ, ופעמים מפני שהיו כוללות עוד איזהו הלכות אשר ליבא כאן דפליג עליהן, ולדוגמא במס' חלה (פ"ד) מצינו ד' משנות שנשנו אליבא דהלל שאמר ב' קבין חיובין בחלה אף שכבר בטלו החכמים דעתו (עדיות פ"א מ"ב) ושנו ג"כ סתמא במסכתא זו (פ"ב מ"ו) ששיעור חלה הוא חמשה רביעיות קב כדעת חכמים, עכ"ז הוכרחו להכניס אלה המשניות מפני שהן כוללות עוד כמה הלכות, דשם נאמר ב' נשים שעשו ב' קבין ונגעו זה בזה אפי' הן כמין אחד פטורין, והנה עיקר המשנה לא נאמרה לענין שיעור חלה אלא כדי להורות דכיון דמקפידות אינו מועיל לא נשיכה ולא צירוף סל, ואין צריך לומר שגם שאר מאמרים שם (ממשנה ג' עד ה') שנשנו אליבא דהלל לא נאמרו רק על איזה דיני חלה ולא על שיעורה ומשמע זה הכניסו אותן בסדר המשנה דאפשר שקצתן שנה הלל בעצמו וקצתן נשנו קודם שנתפשט הדבר שבטלו דעתו של הלל בענין שיעור חלה אבל ר"מ לא רצה לתקן את המשנה ישנה ולשנות ב' רביעיות קבין וחצי רביעית במקום ב' קבין מפני שהמשנה היתה שגורה בלשון זה בפ"י ת"ח וסמך על סתמא אחריו שנאמר בשיעור חלה או על מה ששנה במקום אחר שהחכמים נחלקו על הלל כמבואר בירושלמי (תענית פ"ב מ"יג יבמות פ"ד) דאין הלכה כסתם משנה אם מצינו במקום אחר במשנה שנחלקו יחיד ורבים בזה וסתמא כיחידאי מפני שהמסדר את המשניות סמך על מה ששנה מחלוקות במקום אחר, וזה כוונת אמרם לא הוזכרו דברי היחיד בין המרובים אלא כדי לבטלן היינו כדי לבטלן בכל מקום ששנו סתמא אליבא דיהודי, דמאחר שנאמר במ"א שהחכמים נחלקו עליו אין הלכה כאותן סתמות, ואין הטעם זה דומה להטעם שאמרו במשנה בשם ר' יהודה דלפי טעמו של ר"י צריכין להוכיח דעתו של היחיד רק במקום שהוא נוטה להחמיר אמנם לפי הטעם שבתוספתא אין חילוק בין אם דעתו של היחיד להקל ובין אם דעתו להחמיר, רק

בנייר (נ"ב) שחזר בו והסכים עם החכמים לטהר ומשמע שגם מעיקרא ה' מסופק בזה. וע"ע בירושלמי (ע"ז פ"ג ה"י).

⁴²) מה שכתב ר' אברהם קראחטאל בספרו ירושלים הבנויה (כתובות פ"א). בפ"י אלה המשנות אינו נכון, דאין ענין שנים שרבו על אחד הנזכר שם (ה"ה) ובדמאי (פ"ב ה"א) דומה כלל לענין משנתנו דבמשנתנו נתוכחו רק למה מוכיחים דברי היחיד במקום שהחכמים פליגי עליו וראוי' ברורה לדברי מן הירושלמי (נדה פ"א ה"ד) דשם חילקו בהד"י בין שני ענינים הללו ותמהני שנעלם מעיני רא"ק מאמר זה.

אם המסדר המשניות ידע שלא נמצא בסידורו באיזה ענין סתמא אליבא דיתור לא הי' צריך להזכיר ג"כ את המחלוקת בענין זה וראוי לזה מן המשנה (יבמות קכ"ב.) דשם נאמר משיאין ע"פ בת קול ואמרו בנמי' רבה בר שמואל תנא שזה מחלוקת בי"ש ובי"ה והקשו ע"ז הא הלכה כסתם משנה ותירצו שרבה בי"ש הא קמ"ל (כרעת ר' יהודה במשנה) אי משכחת סתמא דאין משיאין בי"ש היא. אמנם אעפ"כ לא שנו מחלוקת בענין זה במשנה מפני שהמסדר ידע שלא נמצא במשנתו סתמא אחרינא אליבא דבי"ש והשב שכאן אין צריך להזכיר דעתן של בי"ש (שהיא ג"כ נגד בי"ה כיחיד במקום רבים) כדי לבטלה, ועוד ראוי מן הירושלמי (כלאים פ"ח ה"א) ששאלו על אמרם שם במשנה כלאי הכרם אסורים לזרוע ולקיים וכו' מה כר"ע פי' למה סתמה המשנה כר"ע הא רבנן פליגי עליו, והנה ידענו שכמה סתמות נשנו אליבא דיתור שאין הלכה כמותו ובפרט אליבא דר"ע א"כ מאי קושיא, אמנם לפי הוכחתנו נראה דלא שנו סתמא כרעת היחיד אא"כ הוכירו במקום אחר מחלוקת בענין אבל לא מצינו שהוכירו הך פלוגתא אם המקיים עובר ג"כ בלאו בשום מקום במשנה (רש"י מכות כ"א:.) ומש"כ פריך שפיר מה כר"ע ורחקו לאוקמו את המשנה כדברי הכל.

ומכל האמור יש ללמוד שר"מ שנה סתמא אליבא דר"ע או לפי דעת המרובים ופעמים שנה ג"כ משנה ישנה כמו שהיתה שגורה בבבלי, ואם שנה סתמא כרעת היחיד סמך על מה שהזכיר במקום אחר במשנה מחלוקת דיתור ורבים בענין זה ואין צורך לומר שכמה משנות דר"ע נשקעו במשנתו כגון שביעית (פ"ב ה"א) עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית דמוקי לה בירושלמי כר"מ, אמנם משנה זו וכמו כן המשנה ראשונה במסכתא זו עד אימתי חורשין בשדה האילן וכו' בודאי משניות דר"ע הן, דהא ר"ג ובית דינו תקנו שמוטר לחרוש ערב שביעית עד ר"ה, אמנם ר"ג ובית דינו סברי כר' ישמעאל במ"ק (ג.) כמבואר בפ"י הר"ש ובתו"ש, אבל ר"ע חולק עליו, ובמקום ששנה ר"מ סתמא והזכיר אח"כ שר"ע חולק בודאי לא שנה את המשנה ע"ד זה או מפני שרבים חולקים על ר"ע או מפני שהמשנה שגורה היתה בבבלי בלשון זה רק שר"מ מוסף שר"ע פליג עליה.

עוד יש להזכיר בדרכי ר"מ בסידור המשנה שרגיל הי' להרבות בהלכות כגון שלא הי' שונה את הכללים בלבד אלא שהוא השתדל להוציא כל פרטי הלכות שנרשמו בכלל אחד ולפרטן אחת אחת ולדוגמא בגיטין (פ"ח) דאמרו בירושלמי שכולי פרקין ממשנה ה' ואילך דר"מ היא (וכ"ד הבבלי שם) דהוא סבר כל המשנה מטמבע שטבעו חכמים בגיטין הולד הממזר ופרט ר"מ במשנה כל הלכות שיש ללמוד בכלל זה ושיש להם שייכות לענין זה, דשם נאמר כתב לשם מלכות שאינה הוגנת וכו' ומונה כל עניני שינוי המטבע ואח"כ אמר שצרכה גמ מזה ומזה ופרט כל הדברים היוצאים אם ניסת בגט זה שאין לה לא כתובה וכו' ושחולד כמזר, ולא זה וזה מטמאין לה וכו' וכל פרטי הדינים אם היתה בת ישראל או בת לוי או בת כהן וכמו כן הדינים בענין יבום וחליצה, ואידי דתנא הא תנא ג"כ (במשנה ו') כל העריות שאמרו צרותיהן מותרות ונשא ונמצאו אלו אילונית תצא מזה ומזה וכל הדרכים האלו בה, ומשנה זו שנה אליבא דר"ע שאמר יש ממזר בחייבי לאוין וסמך על מה שזכר ביבמות (כ"ד.) מחלוקת התנאים בזה, אמנם שם במשנה ה' הוסיף לומר שינה שמו ושמה, שם עירו ושם עירה תצא מזה ומזה וכל הדרכים האלו בה, והנה יש לדקדק ע"ז דו ואין צורך לומר זו היא דאם נפסל הגט אם כתב לשם מלכות שאינה מהוגנת מבי"ש שהי' פסול אם שינה שמו ושמה. אמנם ר"מ חילק אלה המאמרים מפני שרישא דמשנה אתיא רק לפי שיטתו דכל המשנה מטמבע שטבעו חכמים בגיטין הולד ממזר אמנם רבנן נחלקו וסיפא דמשנה שינה שמו שמה וכו' אתיא כדברי הכל, ושמו כלל זה שער"ז יש לפרש פעמים את המאמרים שנשנו כעין זו וא"צ לומר זו ואף שמן הגמ' (יבמות ל') לא משמע כן עכ"ז אין ספק שרבר זה הי' פעמים להמסדר את המשנה לעינים בשנאו את המאמרים כעין

זו ואין צורך לומר ומעם זה מבורר יותר מ"ש בס' הכריתות (ל"ל שער ב' צ"י) בענין זה. וכן יש ללמוד מן אלה המשנות שר"מ ה"י רגיל לשנות דעתו סתם אף שהחכמים פליגו עליו.

פרק שביעי.

משנת דרבי.

ספרות כל עם ועם בד בבד תהלך עם צורכי הזמן והרעיות והרעיונות אשר הולידו ובהשתנות הזמן לא לבד שרשומה ניכר גם באפני השתללות הסופרים חוברי חיבורים מחוכמים אלא שגם הדרך אשר דרכו הראשונים לא יתכן עוד לבוא אל תכלית הנרצה, לכן אם יש דבר אשר יאמר הרי זה טוב ודרוש לכל חפצי הדורות פעמים שאמצעים והאפנים אשר על ידם יוציא אותו מן הכח אל הפועל אינם רצוים לשעתן עד שנחוצו הוא לבחור דרך אחר כדי לתקן את המעות ולמלא את החסרון וכל חוקרי דברי הימים לספרות העמים יתנו עדיהם ויצדקו כי הרבה שלוחים לפעולת ההשכלה והרעיות אשר הבו שורש בלב העם ושמלאכת מחשבת הלאומית לא תשלם ע"י אחד אף שהוא גדול בחכמה ובמדות וחפץ הלאומי לא יצליח ביד דור אחד אף שהוא דור דיעה אמנם רבים הם העוסקים בבנין ופעמים הוכרחו הדורות הבאים לקצוע את הבית ולחלוץ אבנים ולהביא אחרים תחתיהם לרפאת את הנגע אשר נראה בבית וכמו כן להרבות בתיקונים שונים למען תגמור המלאכה על צד היותר טוב לכן אם נרדפה לירד לסוף דעתן של אלה הסופרים המתקנים חוב עלינו לחקור גיב אחר בדק הבית לכל אשר ימצא שם בדק לדעת מה שהי נחוצו לשעתו להרש ולתקן בבנין אשר החלו הקדמונים.

הנה אין ספק שחופש הלימוד הוא דבר הררוש לכל חפצי ת"ח אמנם בימי התנאים המאוחרים נראה כמעט שיצא שכרה בהפסדה דידוע הוא שכל אחד מן הגדולים שבתנאים חיבר משניות לפני עצמו או שתלמידיו אספו את ההלכות ושנו אותן אליבא דרבם עד שכמעט כמספר בתי מדרשות היו סדרי המשנה שיצאו לאור, אמנם דבר זה עשה ערבוּבאי גדולה בדרכי הלימוד דאם אמרו משרבו תלמידי שכאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבו המחלוקות בישראל ונעשית התורה כשתי תורות בודאי נוכל לומר משרבו סדרי המשנה נעשית התורה ככמה תורות וכל אחד מן החכמים שנה את ההלכות שקבל כפי השגתו ומובנו נבקבלה הכל תלה בהשגת המשיג וממנו זה אמר ר' יהודה (סוטה כ"ז) על התנאים שמורים הלכה מתוך משנתם (פ"י מן המשניות שחיברו) שהם מכלים את העולם וכבר התאונן ע"ז ר' שמעון באמרו שלא ימצא משנה ברורה והלכה ברורה במקום אחד מפני שגם בכונת החולקים לא היתה דעתן שוה ורבו המחלוקות גם בענין זה כמ"ש בן עזאי לר"ע (ב"ב קנ"ח:) על החולקין (פ"י על מה שנחלקו ב"ש ובי"ה) אנו מצטערין אלא שבאת לחלק עלינו את השוין (פ"י) לומר שחולקין גם כמה שחבירך אומר שהיו שוין), וליותר ה"י להביא עוד ראיות שע"י ששנה כל אחד במשנתו מחלוקת החכמים הקדומים בלשונות ופירושים שונים רבתה השערוריא עד אשר לא ישמעו איש משנת רעהו, ואף שנראה שמשנת דר"מ נתפשטה יותר מן שאר סדרי משניות עכ"ז לא עלתה בידו שתהי משנתו כמשנה השגורה בפי הכל כאמרם (עירובין י"ג:) שלא ירדו בני דורו לסוף דעתו, אך כאשר ראה רבי כי כל הסדרים שנעשו עד זמנו לא יספיקו לתכלית המבוקש בירר לו דרך אחר, כי תכלית אלה הסדרים לא היתה אלא אחד מן שני האופנים או שהיו כספר החוקים להגבלת הלכות להביאם לידי מעשה בפועל או שנעשו רק לכונת לימודי בלבד והנה משנת דרבי לא היתה כאחד מן אלה האופנים דאם חשב לערוך במשנתו ספר החוקים יש לשאול למה שנה פעמים את המשנה סתם אליבא דיהודי ושלא אליבא דהילכתא ופעמ"י כמו שנשנה קודם חורה אף שהחכם ששנה משנה זו כבר בטל דעתו נגד דעת הבירו כגון האי דאלו טריפות (עיין חולין ל"ב:) ואף שאמרו שהמשנה לא זזה ממקומה הא גופא קשיא למה לא תקנה אליבא דהילכתא ואם ה"י דעתו שתהי

משנתו כאופן השני למה שנה פעמים דעתו של היחיד בלשון חכמים במקום שנראין לו דבריו כגון הא דאמרו (חולין פ"ה.) ראה רבי דבריו של ר"מ באותו ואת בנו ושנאו בלשון חכמים ודבריו של ר"ש בכסוי דם ושנאו בלשון חכמים מאחר שלא רצה לקבוע במשנתו הלכות לדורות, אמנם ברור הרבר שרבי הלך בדרך הממוצע והרכיב שני הדברים האלה לאחר כי עיקר כוונתו היתה שתהיה משנתו כקשר האחדות לכל לומדי תורה שבה ימצאו החכמים רבי תורתו של הקדמונים למען לא יצטרכו עוד לשאר סדרים שנעשו קודם זמנו ומטעם זה נמר בדעתו לאחוז בדרך מלמדי שאר חכמות וסידר משנתו כספר אילפנא באופן שנתחברו ספרים כאלה בעניני שאר חכמות שהם פעמים מכוונים לא לבד לתכלית לימודי אלא ג"כ לתכלית מעשי בידעו שרק עד"ז יצליח בידו שתהיה משנתו כמשנה השגורה בפי הכל, לכן אסף את המשניות שנסדרו עד זמנו ושקע רובן בתוך משנתו והראה פעמים ג"כ פנים לחיתוך הדין ואתן משניות שנראין לו שאינן מתורצין או שאין בהן תועלת כל כך או שנרמזו הדברים במקום אחר במשנתו על צד היותר טוב השמיט לגמרי, וכמו כן שנה את המשנה ישנה כמו שהיתה שגורה מפני שזה ה"י מנהגן של התנאים הראשונים לאמר בלשון רבם ופעמים פירש את המשנה ישנה והגבילה, וההלכות שניתוספו בזמנם של תלמידי ר"ע או שלא היו שגורות כל כך שנה ע"פ רוב כפי פירושו ומובנו ופעמים ג"כ כפי הכרעתו, ועוד זאת עשה ששנה ג"כ איוה משנות עם הוראת מעמן ומקורן ויצא בזה מדרכו של ר"מ אשר לפי דעתו לא היתה המשנה רק אסיפת הלכות עם מחלוקות החכמים בענין זה, סוף מעשה במחשבתו תהילה שכל מי ששונה משנתו ויוסף לקח לא לבד לדעת רבי הדברים שנאמרו בבה"מ אלא למצוא ג"כ סניף ורמז לברר להיכן הדין נוטה.

ודבר זה נרשם ג"כ בכוג"י התלמוד (ב"מ ל"ג.) דשם העתיקו את הברייתא העוסק במקרא מדה ואינה מדה במשנה מדה ומקבלין עלי' שכר בגמרא אין לך מדה גדולה מזו ולעולם ידא ריץ אחר המשנה יותר מן הגמרא ופי' ר' יוחנן שבימי רבי נשנית משנה זו דשבקי ב"ע מתני' ואולי בתר גמרא הדרר דריש לזו לעולם יהא ריץ אחר המשנה וכו' ובירושלמי (שבת פט"ו) העתיקו את הברייתא בשם ר"ש ופירשו סיפא דברייתא היא דאת אמר עד שלא שיקע בי רבי רוב משניות אבל מששיקע בי רבי רוב משניות לעולם יהא ריץ אחר המשנה יותר מן התלמוד, והנה בדרכי המשנה דחק מאוד לפרש את המאמר ומה שכתב (שם 280) לחלק בין תלמוד לגמרא אינו נראה כלל, דמה שקראו בכבלי גמרא קראו בירושלמי תלמוד, אמנם פי' המאמר כך הוא דבימי ר"ש אמרו בתלמוד אין לך מדה גדולה ויש מן החכמים עברו משנה כמקרא וחשבו שהעוסק במשנה ג"כ מדה ואינה מדה (ירושלמי ברכות פ"א ה"ה) מפני שבימיהם לא היתה המשנה הדרושה לכל חפצי ת"ח שתהי' כוללות את ההלכות והוראת מעמן הנחוצים לדעת שתהי' כמשנה השגורה בפי הכל יהו צריכין עוד ללמוד שאר סדרי משניות שנתחברו כדי להבין פתרון המשנה (שיטה מקובצת לב"מ בשם ר' הננאל) ועי' נתמעת ערך לימוד המשנה בעיניהם מפני שעשו שעסקו בסדרי משניות שונים שסותרים פעמים זו את זו רבו הספיקות והיו צריכין ביותר לתלמוד, אמנם מששקע רבי במשנתו רוב משניות וסידרן והוסיף ג"כ פעמים הוראת מעמן ומקורן לא היו צריכין כל כך לתלמוד מפני שבמשנת דרבי נרשם כל מה שהוא נחוץ לדעת בעניני הלכה כמ"ש אילפנא (תענית כ"ב.) כל מה ששנה במשניות חיצונות יכולין לברר מתוך משנת דרבי וכן דעת ר' יוחנן בירושלמי (יבמות פ"א ה"א), וזה כוונת אמרם בימי רבי נשנית משנה זו שרבי דרש כך לבני הורו (תוס' ב"ק צ"ד:) כי ע"י שסידר את המשנה על צד היותר טוב הגדיל ג"כ מעלתה שהיא מללת כמה דברים שנרמזו בתלמוד של התנאים. ועתה אפרט דרכי רבי בסידור המשנה, אמנם אין כוונתי לארוך בזה רק להציע איוה כללים המורים על היחס שבין משנת דרבי למשנת הקורמים. (א) רבי לא ראה לדבר מן הדברים הידועים והנהוגים ביד כל העם פרט

וכלל ואין ענין מהם נפלא משום אדם לכן לא דבר מעשית תפילין וציצית ונוסחת התפילה ודומיהן כ"כ הרמב"ם בפ"י המשנה (מנחות פ"ד) ויש להוסיף ע"ז שפתח בהרבה מקומות לבאר הגבלת המצות ודרכי קיומן בלי להזכיר את הכתובים שבהן נצטוונו עליון כגון שלא הודיע לנו מניין למצות ק"ש ב' פעמים ביום וכן עשה בתקנות הסופרים שלא דק לבאר ממי יצאה התקנה כגון שפתח ואמר (תענית פ"א) מאימתי מזכירין גבורת גשמים, מפני שסמך שרבר זה ידוע לכל שמוזכרין בימי החורף גבורת גשמים בתפילה ואפשר שכך ה"י מנהגם של מסדרי המשנה ומטעם זה לא מצינו במסכת ספרים ובפרק הקומץ רבה שום הלכה מאחד מן התנאים בענין עשית תפילין וציצית, רק בענין כתיבת ס"ת מצינו שנחלקו ר' יוסי ור"י אם טעה בשם הקורש ועוד הלכה אחת שאמר רשב"א משום ר"מ מפני שר"מ ה"י בקו בזה דלבלד ה"י, וכמו כן מצינו שדבר רבי במשנה מן כמה הלכות ישנות כאלו הן דברים הידועים לכל, לכן הזכירם רק בלשון "מפני שאמרו" או "אמרו" "כאמת אמרו" כגון (מ"ק פ"ג מ"ד) מפני שאמרו שבת עולה ואינה מפסקת וכו' ומטעם זה נראה לי שלא הזכיר הדלקת נרות בחנוכה מפני שסמך על מה שנשנה במגילת תענית בענין זה.

(ב) רבי הלך בדרכו של ר"מ לשנות את המשנה פעמים סתם אליבא דרבים ופעמים סתם אפי' אליבא דיוחיד וסמך על מה ששנה מחלוקת במקום אחר, אמנם פעמים שנה רישא המשנה אליבא דיוחיד וסיפא אליבא דרבנן כגון בב"מ (ע"ח). השוכר את הפרה להוליכה בהר והולוכה בבקעה בבקעה והולוכה בהר ונתה חייב וזה היא שיטת דר"מ שסבר כל המשנה על דעת בעלים נקרא גזלן, ואח"כ שנה את הסיפא סתם אליבא דרבנן שפליגו על ר"מ ומחליק באותה הלכה אם החליקה או לא, וזה מפני שרבי שקע רוב משניות דר"מ במשנתו אמנם פה לא רצה לקבוע הלכה כמותו לכן הראה בסיפא לדעת ששיטת ר"מ בזה לאו דבר מוסכם הוא. (ג) פעמים שנה רבי משנה יחידא אליבא דפלוני אף ששנה במקום אחר סתמא כאותה השיטה כ"כ בשיטה מקובצת (כתובות רפ"ג) דשם נאמר אלו נערות למעוטי קטנות כר"מ אף שבאותו פרק שנה בהד"י (מ"ו) משנת דר"מ סתם דכל מקום שיש מכר אין לו קנס וכו' משום דשם תנא רבי לישנא דר"מ א"כ יש לומר דמשנה זו דיוחידא היא לכן דייק רבי בריש פירקין אלו נערות למעוטי קטנות להודיענו שכן דעתו או שכן הלכה עיי"ש ודבריו נכונים הם דבדורא לא יצאה המשנה בר"פ אלו נערות ממשנתו דר"מ דרבי מנה שם והבא על הכותית ואמרו בירושלמי שזה לפי דעת רבי שהכותים הם כעכו"ם ורשב"ג חולק עליו אמנם ר"מ ס"ל ג"כ דכותים גירי אריות הם (עיי' תוס' ד"ה והבא על הכותית) וכמו כן שנה רבי סתמא (סנהדרין ס"ו:) בענין הבא על הארוסה כר"מ דרוקא נערה אבל בקטנה אינו בסקילה.

(ד) ומה יש ללמוד שפעמים היכי דמסתבר טעמו של היחיד עד שכמעט ה"י כדבר המוסכם בעיני רבי שהלכה כמותו לא הזכיר את החולקים אף שהם רבים ולא מצינו בשום מקום במשנה שהזכיר רבי מחלוקת דר"מ ורבנן בענין זה ונזכרו רק בברייתא.

(ה) אף שהגיל ה"י רבי לשנות שיטת ר"מ סתם ובפרט במקום שרק היחיד נחלק עליו, פעמים מצינו ששנה דברי החולק תחילה כעין סתמא רק שהוסיף את המלות "דברי ר' פלוני" ואח"כ הזכיר דעתו של ר"מ ובספרי כללי הש"ס נתנו כמה טעמים לזה ואני אוסיף טעם חדש הנה בשביעית (פ"ח ה"ז) שנה רבי סתמא כר"מ אין מבשלין ורק של שביעית בשמן של תרומה שלא יביאנו לידי פסול והוסיף שר"ש מתיר ובזבחים (ספ"י) שנה וכולן הכהנים רשאין לשנות באכילתן; לאכלן צליון שלוקין ומבושלין ולתת לתוכו תבלי חולין ותבלי תרומה דברי ר"ש ר"מ אומר לא יתן לתוכו תבלי תרומה שלא יביא את התרומה לידי פסול וכבר העירו בירושלמי שכאן שנה רבי דעתו של ר"ש תחילה באמרם (בשביעית) איתא סתמא דהכא כיחידא דתמן ויחידא דהכא כסתמא דתמן, וזה מפני שבכ"ס זבחים לא

בא רבי רק להשמיענו שהכהנים רשאין לשנות באכילתן ולמנות כל דרכי השינוי שמתירין בהן לכן הוכיח תחילה דעתו של ר"ש שהשוה מדותיו ומתיר כל דרכי השינוי והוסיף לומר שזה דעת ר"ש ואח"כ אמר שר"מ פליג בחד מנהון אמנם בשאר אפנים מודה שרשאין הכהנים לשנות באכילתן ומאחר שבעיקרא של הלכה לא נחלק ר"מ על ר"ש יותר טוב הוא לשנות דברי ר"ש תחילה מפני שבדבריו נרמזה עיקרה של הלכה, אמנם במס' שביעית שנה רבי את המשנה כדרכו סתמא אליבא דר"מ ואח"כ מהלוקת ר"ש.⁴³

(י) פעמים שנה רבי את ההלכה ואמר „דברי ר' פלוני“ ומשמע דתכמים פליגי עליו כגון (כלים פ"ו מ"ג) כל שביום טהור חוץ מכלב המים וכו' דברי ר"ע ופסק הרמב"ם (בהלכת כלים פ"א ה"ג) דלא כר"ע משום דיחיד הוא וראי' לזה דהא סתם רבי בתר הכא (מ"ד) דלא כר"ע כ"כ בלחם משנה שם וזה מסכים למה שכתבתי לעיל דברי התיו"ט (כלים פ"א) אינן מבוררין.

(ז) אמנם מצינו (ב"ב פ"ג מ"ב) ששנה רבי מחלוקת ר"ע ור' ישמעאל בלבד אף שאמרו בשני התלמודים שהחכמים נחלקו על שניהם בזה, ואפשר שזה היתה משנת דר"מ שלא שנה רק דעתן של ר"ע ור' ישמעאל שהיו רבותיו או שהחכמים שנחלקו על שניהם היו אחר ומנם.

(ח) פעמים שנה רבי דעת התנאים המאוחרים תחילה ואח"כ מזכיר דברי התנאים שהיו קודם זמנם, ובש"ל (דפוס אמ"ד דף שצ"ו) נתן מעט לזה דבוראי לא נשנה פלוגתא זו בבה"מ אחר אלא שהת"ח היו מתוכחין בענין זה בבתי מדרשות שונות ואפשר שלא ידעו זה מזה לכן שנה רבי פעמים דברי התלמיד תחילה ואח"כ דעת רבי, ויפה כיון דרבי אסף כל מה שנאמר בבתי מדרשות וסידרן כפי דעתו אם לא שהיתה שגורה לשנות את הדברים בסדר אחר.

(ט) אמנם במקום שהראה רבו טעמא ומקורה של הלכה שנה פעמים את המשנה כולה כמו שגשגית קודם זמנו ואח"כ הוסיף מה שנראה לו לומר בטעמא ומקורה וכו' מן הירושלמי (בנהדרין פ"ט ה"ג) דתנן התם הכמה את חבירו וכו' ולאחר מכאן הכביד ומת חייב ר' נחמי' פוטר שרגלים לדבר ופי' בירושלמי דרך שרגלים לדבר קאי אדברי הת"ק וכפי' רש"י את המשנה בבכורות (ד'). ועי' פסחים (כ"ח, ובפי' הרמב"ם והרע"ב).

(י) מצינו ששנה רבי מחלוקת דר"מ ור' יהודה אף שרשב"א שנה דברי ר"מ בענין אחר (הוריות פ"א מ"ו).

(יא) מצינו ששנה רבי משנת דר' יהודה בענין מחלוקת ב"ש וב"ה אף שלדעת ר"מ נחלפה השיטה כגון מעשר שני (פ"ב מ"ג וד') ואף שנראה מן התוספתא (ע"י בפי' הר"ש) שמשנת ר"ע מסכמת עם דעתו של ר"מ, מפני שהחכמים לא הורו לר"ע בזה, לכן העתיק רבי בחלה (פ"ד מ"ט) מחלוקת דר"ע וחכמים בענין זה ודעת כב"ה כפי מה ששנה ר"ע מחלוקת דב"ש וב"ה בהלכה זו.

(יב) פעמים שנה רבי סתמא והוכיח ג"כ דעתו של היחיד שנחלק בזה ואח"כ אמר ומורים חכמים לפלוני ונסתפקו האמוראים אם חכמים היינו סתמא דמתני' או חכמים ממש פי' החכמים שנומרו במקום אחר כגון נדה (פ"ב מ"ג) ואמרו בירושלמי דרך ומורים חכמים לר"ע היינו החכמים שנחלקו על ר"מ (ב"ב פ"א מ"ד) ולפי' זה ניתוספו הדברים במשנה מן רבי וגם בבבלי נסתפקו בזה ומקור הטקס הוא מפני שרבי שנה ע"פ רוב סתמא אליבא דרבים ופעמים ג"כ סתמא אליבא דיחיד מאיזה טעמים אמנם כאן נראה שסתמא משנה ישנה היא שהרי ר"ע נחלק עליה. וי"ג פעמים שנה רבי סתמא אליבא דר"מ ולא הוכיח את שמו והוכיח רק את שם החכם החולק עליו ופעמים אומר בפי' דברי ר"מ ואפשר שבמקום שאינו

⁴³ וי"ש שם בירושלמי ד"מ ור"ש הלכה כר"ש וכמו כן צריכין למיטר סתמא כר"מ דלא תימא הלכה כסתם אלא ר"מ ור' יוסי הלכה כר"י (מעשרות ספ"א) אין זה דעת הבבלי וגם ר"ש נחלק ע"ז וגם דר"ף והרשב"א נכוכו בענין זה ולא רציתי להאריך בזה מפני שאינו נוגע לעניננו.

מוכיר את שמו משמע שנראין לו דבריו, וקצת ראוי לזה מן הירושלמי (מעשרות ספ"א) דאמרו ת"ק ר"מ הוא דלא תיכא סתמא ור' יוסי הלכה כסתמא אלא סתמא ר"מ היא ור"מ ור"י הלכה כר' יוסי או שיש לומר שהמלות „דברי ר"מ" ניתוספו במשנה בזמן מאוחר. ויד רבי הוכיר דעת החולקים בלשון חכמים אף במקום שהם בעצמן לא רצו לעשות מעשה להקל נגד דעתו של היחיד שנחלקו עליו כגון בנדרים (פ"ב) אין נשאלין עליהם ואם נשאלו עונשין ומחמירין עליהם דברי ר"מ וחכמים אומרים פותחין להם פתח ממקום אחר וכו' ואמרו בירושלמי שהחכמים הם ר' יהודה ור' יוסי אמנם שניהם לא רצו להורות להקל כפי שיטתם.

ט"ו) פעמים פ"י רבי את הלכה ישנה או שהגבילה ושנאה במשנתו כפי פירושו והגבלתו דאיתא בתוספתא (הוריות פ"א) הורו ב"ד ואחד מהן אינו שם פטורין ובוראין זה היא העתקת הלכה ישנה והוסיפו שם „רבי אומר אומר אני עד שיהי' המופלא שבהן" כוונתו דמה שאמרו ואחד מהן אינו שם היינו המופלא אמנם במשנה שנה את ההלכה ג"כ כפי מובנו דשם נאמר (מ"ד) או שלא היה מופלא של ב"ד שם וכו"מ בירושלמי שם.

ט"ז) אם נזכר במשנה מחלוקת דרבי עם שאר תנאים אין לנו לומר שהמאמר ניתוסף בזמן מאוחר אם לא שיש לנו ראוי ע"ז ממקום אחר כי אפשר ששנה רבי דעתו סתם והוכיר אח"כ דעת החולקים ואחר חתימת המשנה הוסיפו רק את המלות „דברי רבי" ועיין לקמן.

י"ז) מצינו בע"ז (פ"ה מ"ד) שנשנה רישא דמשנה אליבא דרבי ומציעתא במחלוקת רבי ורבנן וסיפא אליבא דרבנן ואפשר דרבי לא דק לשנות דעתו גם בסיפא משום דלא פליג על ההלכה כולה כאמרו (ע"ד:) ומודה רבי בקנקנים של נכרים. י"ח) רבי משתמש בפ"י המשנה ישנה באיזה כללים כגון תרומות (פ"א מ"ב) חרש שדברו בו חכמים בכל מקום שאינו מדבר ואינו שומע ואמרו בירושלמי דכללין דרבי אינן כללין.

י"ט) רבי ה' פעמים מסתפק בלישנא דמשנה ישנה כגון (מעשר שני פ"ה מ"א) ששאל את ר' יצחק אם נאמר כרם רביעי או נטע רביעי ועיין בירושלמי שם ומדבריהם יש ללמוד שבורא נכתבה המשנה ימים לא ככירים אחר חתימתה, והנה מסוג'י הגמרא בעירובין (ג"ג.) משמע שגם אחר חתימת המשנה שנאו אותה בעל פה, אמנם אין ספק שהיו לאיזה חכמים העתקת המשנות בכתב כמו שמצינו בגמרא שאמר חכם אחר לחבירו פוק ועיין במכילתך אבל לא נתפרסמו ההעתקות ושנאו ע"פ רוב את המשנה בע"פ אף אחר חתימתה אמנם בדור שני של האמוראים נתפרסם הדבר לשנות את המשנה מן ההעתקות שבכתב.

כ) רבי חזר פעמים כמה ששנה בילדותו עיי' ב"מ (רפ"ד) ובירושלמי (ע"ז פ"ד מ"ד) ויבוחו עם בנו.

אלה הן קצות דרכי רבי בסידורו את המשנה ועיי' בספרי כללי הש"ס האריכו בזה. אך ראוי להעיר שמצינו בהרבה מקומות בירושלמי שהאמוראי ר' יוסי השתדל מאוד לאוקמי סתם משנה אליבא דכ"ע וכמעט נראה שהוא חולק על ר' יוחנן שאמר סתם מתני' דר"מ, ומה שיש להוסיף ע"ז אבאר לקמן.

פרק שמיני

פעולת תלמידי דרבי משניות חיצונות.

מה עמקו מחשבות רבי בסידור המשנה אשר עשה מה גדלו פעולותיו לחבר ספר אולפנא ללומדי תשבע"פ מנחת זכרון הוא מזכרת משנתן של ת"ח בימים הקודמים אך יותר כמה שעשתה חכמתו עשתה ענות רוחו שמלאכתו תכון להורות כי הוא הכין את לבו לא לבד לאסוף את הכאמרים וההלכות שנשנו בבתי מדרשים שונים עד זמנו אלא שהוא היה שקור מאוד בלמדו את הדברים עם חביריו ותלמידיו לשמוע גם את דעתם בפ"י ההלכות והגבלתן ובסברת החולקים וקיבל גם את דעתם כמו שאמר על ר' חייא תלמידו „מארץ מרחק איש עצתי" (מנחות פ"ה:) ובמקום שנחלקו עליו בחידוש הלכה שנה את דבריהם בלשון

הכמים (עיי' ע"ו נ"ג.) כי הוא לא עמד על דעתו ופעמים במל דעתו נגד דעתם כגון בשבת (קנ"ה): שכתם את המשנה כר' יוסי בר יהודה הכירו אף שהוא חולק עליו וכן שנה את ההלכה ישנה בד"ן נשבע ונוטל גבי חנוני על פנקסו כפירושו של ר' חייא אף שבעיקר הדבר לא סבר כמותו (שבועות כ"ז: ועיי' מ"ש הר"ן שם ובתוס' בי"מ ו'). ומצינו פעמים בכרייתא שאמרו משום רבי נראין דברי פלוני בענין זה ודברי פלוני בענין זה ואעפ"כ שנה את המחלוקה במשנתו סתם בלי להזכיר את דעתו כגון בשבת (ע"ח.) ששנה פלוגתא דר"י ור' נחמיה אף דאיתא בתוספתא (שם פ"ט) שרבי הכריע ביניהם וזה בודאי מפני שלא הסכימו עמו כל סיעתו ומשום אפרו בירושלמי (יבמות פ"ד ה"א) כל מקום ששנה רבי נראין עדיין המחלוקה במקומה חוץ וכו' אינם עם כל הכתינות וגודל הענוה עם כל ההשתללות שתה"י יד ת"ח שברדו עמו עוד לא עלתה בידו למלאת את רצונו בכל ענין כי אף שנתפשטה משנת דרבי בכל בתי מדרשים עד שהיתה משנה השגורה בפי הכל, אף שחביריו ותלמידיו הכירו גודל ערכה אבל מיראתם שעיי' שהשמיט רבי כמה משנות יתמעט ענין תשבע"פ או שתה"י משנתו בעיני דורות הבאים כספר החוקים ועוד מטעמים שאבאר לקמן נמרו קצתם לאסוף את המשנות אשר לא מצאו מקום במשנתו דרבי לאסיפות מיוחדות והאמוראים שבאו אחריהם קראו להן משניות חיצונות או ברייתות.

ואלה האסיפות נאכרו בצוק העתים רק שרוב מאמריהם נשקעו בשני התלמודים ובתוספתא שלפנינו לכן אין לאל ידנו לעמוד על תכונתן אפס קצחו יבורר לנו כמה שיסופר בתלמוד מן אלה הברייתות ומן הת"ח אשר סידרן ותחילה נבאר ההבדל שיש בין שמעתא או מימרא לברייתא, שם מימרא נופל על מה שאמר החכם כפי דעת עצמו וכ"כ רש"י (נדה כ"ו:) וז"ל ר' חייא תנא ואמוראי הוא והיכא דאמר כנפשיה בלשון מימרא הוי שמעתא עכ"ל אמנם ברייתא אף שהיא נשנית מן אחר כהאמוראים פעמים שהוא בעצמו לא סבר כן ורא"י לזה אכרם (ביצה כ"ט.) השתא דאמר שמואל אסור ותנא דבי שמואל מותר שמואל הלכה למעשה אתא לאשמועינן ופרש"י הבא לשאול ולעשות מעשה אומרים לו שהוא אסור, הרי לך שמימרא היינו מה שנאמר מפי ת"ח בהוראת הלכה למעשה כפי דעת עצמו וכ"מ בפסחים (ו"ג.) שאמרו על מה שהורה רבי הא שמעתא דרבי כרשב"ג עיי"ש אמנם אף שע"פ רוב שנו האמוראים את הברייתא כפי פירושו עם והבנתם עכ"ז השם ברייתא אינו נופל רק על מה ששנו בבה"מ אחר שנשאו ונתנו עם התלמידים בענין זה אבל מימרא או שמעתא לא נאמר רק על מה ששמע אחד כרבו או משמו של אחד מן הקודמים אבל הוא לא שנה את הדברים בבה"מ ומשום לא שנאם בלשון המשנה, ואף שלשון מימרא נאמר ג"כ על מה שאמרו בפי' ההלכות והנבלתן עכ"ז אינה כוללת רק דעת עצמו של האמרה או של הת"ח שנאמרו הדברים משמו רק שלא שנאם בבה"מ כגון, הוא תני לה והוא אמר לה" שפרש"י (חולין י"ב:) שונה ה"י את המשנה כפי רבו והוא אמר לה כפרש המשנה מדעתו עיי"ש אמנם לא שנה פירושו בלשון המשנה לכן נופל ג"כ שם מימרא או שמעתא על מה שנאמר בשם תנא (עיי' תוספות כתובות מ"ש ד"ה והילכתא) רק שהמאמר לא נשנה בלשון המשנה מפני שלא נאמר בבה"מ כדרך שנאמרו שאר הלכות בבית מדרשו של אותו התנא, ומשמע זה העתיקו ג"כ פעמים מחלוקת התנאים או מסדרי הברייתות בלשון איתמר (יומא נ"ז: ע"ו ע"ה:) וזה פ"י אמרם, אמר ר' פלוני ואמרו לה בכתינתא תנ"י, או, מתניתין ומתניהא ר' מלכיו ושמעתא ר"מ" (ביצה כ"ח:) וכן, מתניתא פליג על הדין שמעתא" (שה"ש רבה פ"א ובירושלמי בב"מ), ועדין יתורצו כל הקושות שבספר יד מלאכי בערך איתמר אך שראוי שתדע שפעמים לא דקדקו חז"ל כל כך בשמות נרדפים כמו שכתבתי לעיל (פ"ג).

והנה מסדרי הברייתות שברור ראשון של האמוראים עוד לא נטו מדרכי הקריבוים שגם הם העתיקו ע"פ רוב את המשנה כמו שקבלו רק שפעמים העתיקו אותה עם הוספת ביאור או שתקנו את הלשון ומשמע זה כתב הרמב"ם (בהקדמה

לפי המשנה) שהברייתות דר' חייא ור' אושעיה נקראין תוספות וכן מצינו לרש"י (ב"מ פ"ה:;) שפי' מתנתא היינו תוספתא וכנה ג"כ ברייתות דר"ח ור' אושע"י (עירובין י"ט.) ודרב ושמואל (ביצה כ"ט.) בשם תוספתא, והראב"ד בס' הקבלה כינה רק משנת דבר קפרא בשם זה, אמנם כבר הראה הר"ש בס' הכריתות לדעת שמן הירושלמי (סוף הרויות) משמע שהתוספתא לחוד ומשנת דבר קפרא ודר"ח ור' אושע"י לחוד וכ"י ר"ש הנגיד במבוא התלמוד ולדעתי אין ספק שתלמידו דרבי הנזכרים תחילת מלאכתם לא היתה אלא להוסיף על המשנה וכל היכא דנאמר בתלמוד ותני עלי' משמע שהוא מן ההוספות שהוסיפו אלה החכמים תלמידו דרבי על משנתו, והוספות כאלה לא נעשו מטעם התנגדות כי כאשר סידר ר"ע את המשנה נסדרו ג"כ הוספות על משנתו והתוספתא עתיקה לא היתה אלא תמצית התלמוד והיינו מה שנשארו נתנו בבית מדרשו כפי ההלכות ודומיהן ונראה שפעמים גם דרבי היתה עם תלמידיו כשעשו ההוספות למשנתו ורא"י לזה הנה באהלות (פ"ב מ"ו) כינה רבי במשנתו דברים שר"ע מטמא וחכמים מטהרין ואמרו בתוספתא שר"ע חזר בו רק שר"ש הטיל ספק בזה באמרו כל ימיו הי' ר"ע מטמא ואם משמת חזר בו אינו יודע ומטעם זה שנה רבי פלוגתא דר"ע וחכמים סתם בלי לחזיר שר"ע חזר בו אמנם בנזיר (נ"ב:;) איתא שרבי אמר לבר קפרא לא תשנה רביעית דם בחזרה שהרי ליכודו של ר"ע בירו ועוד דהמקרא מסייעו פי' שאמר לב"ק אם תרצה להוסיף על המשנה שר"ע חזר בו לא תשנה שחור ג"כ ברביעית דם, הרי לך שרבי ידע מן התוספות שהוסיף ב"ק תלמידו על משנתו והתוכח עמו בענין זה, וכ"מ כמה שאמרו בכמה מקומות (ב"מ נ"א.) מה ששייר רבי במשנה מפרש בברייתא כוונתם מפני שכמה הוספות שניתוספו על משנתו נעשו כפי דעתו ופעמים היתה ידו עם תלמידיו בזה. וגם מר' חייא ור' אושע"י נראה שכתחילה לא שנו רק כעין הוספות על המשנה⁴⁴ ובמקום שנראה להם לשנות את המשנה נגד דעת רבי העלימו פעמים את הרברים מעיני רבי ואפשר שזה ענין מגילת סתרים דר' חייא כדאיתא בשבת (ו':) אמר רב מצאתי במגילת סתרים דר' חייא איסי בן יהודה אומר אבות מלאכות וכ"י שהיא העתקת משנה ישנה אמנם משונה מהעתקתה במשנתנו (ועיי' ב"מ צ"ב. 46) אמנם כאשר ישב בר קפרא בדרום גמר בלבו לסדר את המשנה כפי דעתו ולשקוע בה את המשנות שהשמיט רבי וכן עשה ר"ח ור' אושע"י אחרי מות רבי רק שר"ח לא שקע אלא אותן משנות שהזכיר רבי בבב"מ בלמדו עם התלמידים אמנם לא שנאן במשנתו (כאמרם רבי לא שנה ר"ח מנ"ל) ור' אושע"י שנה ג"כ משניות שלא הזכיר רבי בבב"מ ושקע פעמים ג"כ משנת דבר קפרא במשנתו ותיקן את המשנה על ידה כמבואר בסוטה ובירושלמי (ביצה פ"ג ה"ז ועוד במקומות) „איתו ר"א משנת דב"ק מן דרומא, והאמוראים שבא"י קראו לברייתות דב"ק ופעמים ג"כ לברייתות דר"ח ור"א משניות גדולות וכן יש ללמוד מדברי רש"י (כתובות נג:;) שב"ק ור"ח ור"א סדרו עוד ברייתות ששה סדרים, ואפשר שכונתו היתה כמו שאמרנו שמתחילה סדרו רק תוספות ואח"כ ברייתות ולזה נוטה ג"כ דעת ר"ז פראנקל (ברד"מ ובמבוא הירושלמי) אמנם רב ושמואל נראה שלא שנו רק הוספות ומ"ש בירושלמי (כתובות פ"ב) בשם כתובות

⁴⁴ עיין באגרת דרש"ג (מ"ו, 14) שספק בידו אם ר"ח תרצה לתוספתא ביטי רבי או אחר מותו, והנה גם הוא מחלק בין תוספתא לברייתא אף שהרגלו בתלמוד לכנות את התוספתא ג"כ בשם ברייתא.

⁴⁶ ישם העתיק ג"כ דברי איסי ב", והוא איסי ב"י שעלה מבבל ונקרא ג"כ יוסף הכבלי (פסחים ק"ג) וה"י חבירו של רבי (מנחות י"ד) ורבו של ר"ח, והנה איתא בב"ר (פ"ג) כשה"י ר"ח בנופה למד עם רב, כל כללין דאורייתא ואילין אינן כלליהן דאורייתא הלכתא דכבלאי" ואפשר שזה היתה תורתו של איסי שהעלה מבבל ואין רוח חכמי א"י נוחה מסנה ומש"כ הסתירין ר"ח ועיין לעיל פ"ד מ"ש בשם רש"י ממשנת הכבלי.

דבי רב הוא רק כעין הוספה אמנם לוי שנה הוספתו למשנה ע"ד רחב⁴⁶) וכן יש ללמוד ממה שהעתיקו בגמרא (ב"ב נ"ב : קידושין ע"ו) : בלשון תני בקידושין דבי לוי ואם סידרו גם הם ברייתות בפני עצמן בודאי לא היו רק מעט במספר ואי"ו לזה דבירושלמי (סוף הוריות) ובמדרש משלי וברכה קהלת (בפסוק כנסתי לי כסף ובפסוק ובטלו הנותנים) לא הזכירו רק משניות של ב"ק ושל ר"ה ור' אושע"י, אמנם לוי נראה שעשה הוספותיו בימי רבי והתוכה עמו בענין זה ומצינו (יבמות י') : שלוי עמד על דעתו לתקן את המשנה כפי מה שנראה לו אף שרבי השיבו ובטל דעתו, ועוד אני אומר כל ת"ר או תני ר' פלוני הוא ע"פ רוב ברייתא וכל תני דבי ר' פלוני הוא כעין תוספתא מפני שכולל תמצית מו"מ של הלכה בבית מדרשו של אותו החכם כמו שאמרנו לעיל (פ"ג) בענין תוספתא עתיקא, רק שפעמים לא דקדקו הו"ל בלשונות כאלה עיין מנחות (מ"ח) :

והנה ראיתי שיש מהכמי זמנינו (ע"י הקדמת ר"א קראחמאל לספרו ירושלים הבנויה) חשבו שרוח ההתנגדות נוספה בלב אלה החכמים תלמידי דרבי ושסידרו את הבריות לפני תלמידיהם למען הריחום מעל משנת דרבי, אמנם לבי לא כן ירמא וחלילה לנו לומר שכל מעשיהם בענין זה לא ה' אלא ממעם התנגדות בעלמא אבל ברור הדבר שמסדרי הבריות חשבו שעת לעשות היא כאשר שמשנתו של רבי כמו שהיתה סדורה לפניהם לא היתה בתכלית השלימות, האחד שנמצאו בה דברים כפי אשר הכין רבי בילדותו ולעת זקנותו חזר בהם (ב"מ מ"ד, ע"ז נ"ב) : השני שהוא בעצמו ה' פעמים נבדק בפי' איזה הלכות ומטעם זה חזר בזמן קצר כמה ששנה כמו שהעיד רב (ביצה כ"ד) : שבצפרא חזר רבי כמה ששנה באורחא בפי' דברי ר"ג שם וכמו כן ה' רבי פעמים נבדק בנוסחת הלכה ישנה (ירושלמי מעשר שני רפ"ה כתובות פ"ד ה"א) ועוד מאחר שלא נכתבה המשנה מיד כאשר סידרה רבי בילדותו נפלו ג"כ איזה ספקות בנוסחא (ע"ז ב', ב"מ פ', עירובין נ"ג, ובב"מ בירושלמי שאמרו "אית תני כך ואית תני כך") ומתוך אלה המעשים נתפשטה הידיעה שעם כל היגיעה שיגע רבי עוד לא עלתה בידו שתד"י משנתו דרושה לכל חפצי תיח בכל ענין וחשבו קצתם שעוד אנו צריכין לשאר משנות שהשמיט רבי כדי לתקן משנתו ולתרצה ולעמוד על נוסחתה האמיתית ופעמים ג"כ להוציא ממשמעותה כפי השקפה בלתי עיונית כגון בשבת (כ"ט) : מאי יוצר בעין יוצר עיי"ש כמ"ש ר' יוחנן (סנהדרין מ"ב) : במי אתה מוצא מלחמתה של תורה במי שיש בידו חבילות של משנה ופרש"י שאם יצטרך לו טעם בכאן ילמדנו מתוך משנה אחרת או אם יקשה לו דבר מתוך דבר יבין מתוך משניות הרבה שבידו, וזאת ועוד זאת נראה להם שמן ההכרח הוא לאסוף כמה דברים שהשמיט רבי במשנתו אמנם שנאם בבית מדרשו כגון מחלוקותיו עם חכמי זמנו בדבר הלכה ובפירושה ובמה שהכריע הוא בעצמו במחלוקותיו עם חבריו (ע"ז נ"ג) : ובמחלוקות התנאים הקודמים וכן במקום שקיצר והשמיט כמה דברים הנחוצים לדעת כגון א) ששנה רק משנה ראשונה ולא הזכיר שנתבטלו דברי' ע"י הוראת ב"ד שלאחריו (ירושלמי שביעית רפ"א) ב) שחזר כמה ששנה במקום אחר אמנם משנה לא זוהי כמקומה ג) שסתם את המשנה כדעת היחיד וסכך על ששנה מחלוקות במ"א (לעיל פ"ז) ד) ששנה מחלוקת הקודמים כפי משנת איזה תנא אמנם יש ששנו מחלוקתם בענין אחר (לעיל פ"ז) או שאמר שלא נחלקו בכל ענין (ולדוגמא יומא ס"א, ה) ששנה הלכה בשם תנא אמנם אין זה דעתו של אותו התנא רק שהתנא שנה משנת רבו (זבחים ע"ט, ז) ששנה משנת חכם אחר אמנם רבי בעצמו לא סבר כמותו או שחביריו נחלקו עליו ובטל דעתו מפני דעתם או שלא מלאו לבו לבטל דעתו של אותו החכם כגון בכתובות (צ"ג) : ששנה משנת דר' נתן בדיני מכנות נגד דעת עצמו

⁴⁶) כגון בדקי לו במתניתא (כתובות נ"ג) וכדעת רש"י דמתניתא היינו תוספתא אמנם מצינו בכ"מ תני שמואל תני לוי ועל אלה ברייתות דלוי אמרו בירושלמי (ב"ק ס"ה) כל אילון שמעווא דלוי הן פי' שלא נשנו בבה"מ כדרך המשנות.

וזה מפני שר' נתן הי' מפורסם בענין זה דנחות לעומקא דינא (ב"מ ק"ו ועיי' בשיטה מקובצת כתובות שם מ"ש בשם רש"י ז) שסתם המשנה כתנא פלוני ולא הזכיר את החולק עליו ולא ידענו מאיזה טעם לא הזכירו או מפני שאין נרא' לו דבריו או מפני שסבר שבוה גם החולק מודה כגון בסוטה (פ"ג מ"ו) וכן הנשואות לכהנים מנחותיהם נשרפות שזה כדעת רבנ"ש וחכמים פליגו עליו רק שבבבלי אמרו שבוה גם חכמים מודים אמנם בירושלמי העתיקו ג"כ מחלוקת רבנ"ש ואביו (ואביו היינו חכמים שנזכרו בבבלי) ומסקי רבי ראה רעהו של רבנ"ש לכן שנה כיוצא בו ור' חייה ראה רעהו של ר"ש אביו לכן שנה (בברייתא) כיוצא בו (ח) ששייר רבי כמה דברים בהגבלת ההלכה ודומיהן שנראה בעיניהם שראוין הן להזכירן ובודאי היתה דעתן של ר"ח ור' אושע' להגדיל עיי' אסיפות הללו מעלת משנת דרבי ואף שבר קפרא בירר לו דרך לעצמו אמנם לר"ח ור"א היתה ע"פ רוב משנת דרבי לעינים ובמקום שהזכיר ר' אושע' משנת דב"ק נאמר בפי ר"א אייתי לי מתניתא דב"ק מדרומא והנה אף שכונתם של ר"ח ור"א היתה להשלים פעולת רבם כמו שהיתה כוננת ר"מ כשסידר את המשנה להשלים פעולת ר"ע רבו — ואפשר שלזה כיון ג"כ ר' יוחנן באמרו (עירובין נ"ג.) ר' אושע' בדרו כר"מ בדרו — עכ"ז עיי' שסיררו אר"כ משניות בפני עצמן נראה כאלו נתפרדה התבילה עד שבדורות שלאחריהם הרבו לאסוף ברייתות לאין מספר ופעמים בלי בחינה ובקורת כמ"ש רש"י (חולין קמ"א:) שר"ח ור"א דרקרו מאוד בדבריו כל חכם לשנות את ההלכה כמו שאמרה אבל יש תנאים שהוסיפו על משנתם בדרמי כגון שר' יהודה אומר הנוטל אם על הבנים לוקח וחשבו מפני שסבר לאו הניתוק לעשה לוקין לכן הוסיפו בדבריו אף הגב והגולן ישנם בכלל מלקות ובאמת לא שנה ר"י הלכה זו רק בנוטל אם על הבנים ומשוי"כ אמרו כל מתניתא דלא תניא בי ר"ח ור"א משבשת היא ועד"ז נשתנו כמה ברייתות השנוין בשאר ספר דבי רב⁴⁷) שלא העתיקו אותן כמו שנאמרו, אשר בודאי לא היתה כוננת ר"ח ור' אושע'.

אמנם דעתם של תלמידי דרבי לא היתה שוה בענין זה, דיש מהם שלא משו מתורת רבם כמ"ש מן ר' תנינא שלא הורה רק מה ששמע מרבי ג' פעמים (ירושלמי נדה ספ"ב) ומן אילפא שאמר שכל מה דתני במתניתא דר"ח ור' אושע' יכול לפשוט מן המשנה, והנה החכמים ממשפחת רבי ואותן שהיו ממלאים מקום רבי זמן רב אחר מותו השתדלו לעמוד בפרץ נגד ההתנגדות שעשו עיי' אסיפת הברייתות, לכן הוסיפו פעמים על משנת דרבי ושקעו את הדברים במשנתו כמו שהוסיף רבי פעמים על המשנה ישנה (אגרת דר"ש גאון) והנה כבר העירו בעלי תוספות רע"ז (ל"ו.) על ההוספה שבמשנה גבי שמן של נכרים שהתירו ר"י נשיאה (נכדו של רבי) ובית דינו וכן דחקו ביבמות (פ"ד.) לתת טעם מפני מה נשנו ד' משנות ראשונות שבפרק מ' שכבר נאמרו הדברים במ"א ובאמת אין ספק שניתוספו אלה המשנות דאין לתרץ כאן שנה רבי משנה יתירה דזה לא שידך אלא במקום שיש לומר זיל קרי בי רב (רש"י ביבמות נ"ג.) וכן יש ללמוד מן הירושלמי

⁴⁷ ולדוגמא דאיתא במכילתא (פ' שופטים) מיטב שדרו וגו' מיטב שדרו של הניזוק ומיטב כרמו של הניזוק ד"ר ישמעאל ורע"א לא בא הכתוב אלא להורות שהניזוקן שמין להם בעידיות וק"ו להקדש וזה לפ"מ שכתבתי (בפ"ג) שדרכו של ר"ע להביא ראיי' לתקנות חז"ל שיהיו להם דין תורה וכ"מ בירושלמי (ניטין רפ"ה) דלר"ע היו כעין דאורייתא אמנם ר"י דרש את הקרא כפי פשוטו כמו שדרשו גבי והמת יהו' לו היינו לניזוק והנה אחרי ששקלו וטרו בזה בבבלי (ב"ק ו':) אמרו ועוד דאמר ר' אשי תניא בהדי' מיטב שדרו של הניזוק דבריו ר"י ורע"א מיטב שדרו של המזיק (וב"ה בירושלמי ניטין רק ששם נחלפה השיטה.) ובוה אין לאל ידנו לברר באיזה לשון נשנה הברייתא תחילה דאפשר ששינו את הלשון מכה הקושיות שהזכירו בתלמוד, רק שמן התוספתא (ב"ק פ"א) משמע קצת כר' אשי דשם נאמר אחד נזקי אדם ואחד נזקי בהמה שמין להם מן העידיות שנאמר מיטב שדרו וכ' והתנא ששינה במכילתא לשון הברייתא הוסיף בדר"ע את המלות, וק"ו להקדש" ועיי' יצאו הקושו' שבתלמוד.

בסנהדרין (פ"ט מ"ד) שר' שמעון הנזכר שם במשנה שאמר אפילו נתכוון להרוג את זה ודרג את זה פטור הוא ר"ש ממשפחת רבי וכ"מ מן הירושלמי שהמשנה ו' בפ"ד השביעית היא ג"כ ללא צורך דשם נחלקו ר"י הגלילי ור"ע במה שנחלקו ב"ש וב"ה (לעיל מ"ד) ובודאי ניתוסף המשנה ואין צורך לזכור שכמה מאמרי הגדי ניתוספו בסוף מסכתות כגון בסוטה קידושין ועוקצין וכמו כן נראה לי שבמקום שנשנה במשנה דעתן של התנאים הקודמים ואח"כ נאמר ורבי אומר שכל המאמר ניתוסף מן המאחרים כגון בסוטה (מ"ב); נשנה תחילה דעתו של ר"ש אין הזכות תולה במקום המאחרים ואח"כ נאמר רבי אומר הזכות תולה וכו' והנה למאן דמוקי לה למתניתין שם בפ"א (ו') ואלו אסורות מלאכול בתרומה כר"ש בודאי צריכין אנו לומר שניתוסף המאמר "רבי אומר הזכות תולה וכו'" ועוד ראיינו מן הגמ' (מנחות ק"ד); דמשמע בהדי' שלפני חזקיה ור"י לא הי' המאמר שזכר שם במשנה בשם רבי האל"כ לא הי' להם להתוכח אי תיק רבי היא עיי"ש רק שידעו שזה דעתו של רבי מן הברייתא שהעתיקו שם (ק"ה). ומוזה יש לדון על שאר משנות שנשנו עד"ה, אבל במקום שנשנה תחילה דברי רבי ואח"כ דעתו של החולקים נראה שניתוספו רק המלות "דברי רבי" ועוד אני אומר שבכמה דברים ששננו במשנה בהגבלת ההלכה יש לעיין אם לא ניתוספו גם הם מן המאחרים שראו בתוספתא או בברייתא שרבי הגביל את ההלכה עד"ה ושקעו את הדברים במשנתו, וקצת ראיינו לזה מן הירושלמי (שבת פ"א מ"ב) ולא אלפן רבי אם התחילו אין מפסיקין, הנה המאמר "אם התחילו וכו'" נאמר במשנה ואעפ"כ אמרו "ולא אלפן" ולא אמרו הא תני במתניתין עיי' בבבלי (שם י"א). ועוד זאת עשו דבי רבי לתקן נוסחת המשנה ולמותר יהי' להעיר פה שדבי רבי אינו משנת דרבי רק החכמים שיצאו ממשפחתו והתלמידים הממלאים מקומו כמ"ש (ובמות פ"ג); על דבי רב מנו ר' הונא (עיין תוספות שם) וכן הוכיח ברור דור וירושיו (ח"ב 214) שרבי לחדר ורבי רבי לחדר, וכאלה תיקונים מצינו בחולין גבי אלו כשרות בבבליה נישל הכבד ונשתייר ממנו כוית דפליגו בזה ר"ה ור"ש בר רבי (שם נ"ד). וכמו כן שם (קל"ט). וכן מצינו בכ"מ בירושלמי תיקונים מן בי רבי ושאר אמוראים ופעמים נשקעו במשנה שבירושלמי אבל לא במשנה שבבבלי כמו בעי"ז (ח"ד) בפרושותיהן שנה שזה היתה באמת נוסחת הירושלמי, אמנם יש מן האמוראים לא היתה רוחם נוחה מן התיקונים הללו לכן אמר ר' יוחנן (ירושלמי נזיר פ"א) לשונות שביררו להם ראשונים אין רשות להוסיף עליהן ור' שילא אמר אף הלשונות שביררו להם במשנה ובודאי מפני שראו שהפרויו פעמים בזה על המרה (דרודר שם 218) ויש להוסיף ראיינו עי"ז דררכו של ר' יוחנן הי' לאוקמי למתניתין בתרי תנאי ולא לאוקמי בתרי טעמא (ב"מ מ"א). וחולק בזה ר"ל על ר"י ועל ר' ינאי רבו. (קידושין ס"ג); ואף שמצינו גם לר' אושעיא שפי' את המשנה בחלה (פ"א ה"ה) עד"ה, אמנם כמה שהחזיק ר' יוחנן בכלל זה יש ללמוד שלא רצה לאוקמי למשנה בתרי טעמא מפני שרגילו עי"ז לשנות ג"כ נוסחתה וידוע שמתוך תיקונים כאלה נשתנה העתקת המשנה ובכ"מ אינה דומה העתקת המשנה בבבלי להעתקתה בירושלמי.

כל אלה פעולת תלמידי דרבי וזאת הברכה אשר הניחו לדורות לתקן ולהשלים תורת רבם ומכל זה יש ללמוד שגם התלמידים אשר לא החזיקו כל כך במשנת דרבי לא עשו זאת מטעם התנגדות בעלמא רק שרוח חופש הלימוד השיאם פעמים מעל דרכי רבם, וכמו המשנה (עיין לעיל פ"ב) כן הברייתא היא לנו לאות שרוח חופש הלימוד נוססה בקרב חכמי ישראל שבכל דור ודור.

פרק תשיעי

בענין אסיפות אנדות.

כבר הערנו לעיל (פ"ג) שאמרו על ר"ע כשעשה את התורה מטבעות מטבעות סדר ג"כ אנדות ושנאן לעצמן, ואם אמנם שאין לנו שום רמז בתלמוד שיוורה לנו על תכונתו החיצוני של סדר אנדות דר"ע עכ"ז ברור הדבר שהי' דומה לתכונתם של שאר ספרי המדרש ספרא וספרי ובודאי אסף ר"ע רובי אנדות שנשנו קודם

זכנו מר"ב בן זכאי ומר"ג ומר' אליעזר ור' יהושע רבותיו ומר"א המודעי (כי הרבה פעמים התוכח עמהם בעניני אגדה) וסידרן עם האגדות שנתחדשו על ידו על כתובי התורה או על איזה פרשיות כי כן מצינו לתלמידו ר"מ שמסדר אגדות עד"ו כמ"ש בכ"מ בתלמוד ובמדרשים, בתורתו של ר"מ" או "באנכי דר"מ" כתוב ומאלה האסיפות נשקעו איזה אגדות במשנתנו רק שפעמים נשנו כמשנה אנכי גררא, אמנם אם נעיין באגדות שנאמרו בשם ר"ע יבורר לנו שאסיפת אגדות שנעשתה על ידו היתה מכמה מעמים מיוחדים והנני אעתיקם פה בקצרה.

(א) כדו לעמוד בפרץ נגד בעלי התרגום שגרעו והוסיפו פעמים במקראות כפי מובנם ודעתם, כי כלל גדול היה לו לר"ע מסורת סוג לתורה ובפרש באשר הוא דרש אתיו גמין אכין מסירין ויתירין ודומיהן בוראי היתה השתדלותו להגן בעד כתבי הקדש לבל יהרום איש לשנות את הנוסחא אשר נמסרה לנו לכן הוזהר בספר ריש בין יוחי תלמידו באמרו (פסחים ק"ב) כשאתה מלמד את בנך למדוה בספר מונה ואף שנתנו בגמרא מעם לזה משום דשבשתא כיון דעל על עב"ז היה לו עוד מעם כמום בידעו שכמה פעמים מעו בעלי התרגום מפני שתרגמו מתוך ספר שאינו מוגה ולרונכא בפ' האוינו תרגם אונקלוס את הקרא עם נבל ולא חכם, עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו ואין ספק ששייבש את הקרא מפני שגפל מעות בספרו ששם כתוב קבל במקום נבל הבקל הוא להחליף בכתובה שתי אותיות שהן דומות קצת זה לזה כמו נ' וק', והנה אגדות כאלה כדו לתרץ את הנוסחא שלפנינו מצינו מפורזות בכמה מקומות כגון בתוספתא (סוטה פ"ו) ובספרי (פ' ואתהנן) דרש ר"ע את הקרא ותרא שרה את בן הגר וגו' מצחק אין מצחק אלא ע"ז שנאמר ויקומו לצחק ובוראי היתה כוונתו מפני שבתרגם יווני המיוחס לשבעים זקנים הוסיפו על הנוסחא שלפנינו ותרגמו את הקרא כאלו נאמר מצחק עם בנה, אמנם לפי דרשתו של ר"ע יבורר הקרא על נכון בלי להוסיף על הנוסחא⁴⁸, וכיוצא בו וזמ אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים, והנה גם פה נבוכו השבעים בפ' הכתוב מפני שמשמע מן הקרא שאהרן העלה רק צפרדע אחת וגבי חרטומים נאמר ויעלו את הצפרדעים ומשו"כ הוסיפו על נוסחת הקרא ותרגמו כאלו נאמר וימ- אהרן וגו' ויעל הצפרדעים ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים וגם אונקלוס נראה ששינה קצת את הנוסחא, אמנם ר"ע דרש (סנהדרין ס"ז): צפרדע אחת היתה ומילאה את כל ארץ מצרים ואף שגער בו ר"א בן עזריה הנה בעיקר הדבר נראה שגם הוא השתדל לקיים את הנוסחא שלפנינו בדרשו צפרדע אחת היתה ושחקה לכל הצפרדעים שבעולם וגם לפי דעתו לא העלה אהרן רק הצפרדע אחת ועל ידה נתכסה ארץ מצרים בצפרדעים ועיי' קידושין (מ"ט) ר"א המתרגם פסוק וכו'.

⁴⁸ וכלל אני אומר שבמקום שמצינו דרשות כאלה כגון אין מצחק אלא ע"ז אין זה אלא לשון וכו' יש לעיין בתרגומים אם לא נשתבש הכתוב על ידם כי ע"פ רוב היתה כוונת הדרוש לתרץ ע"י דרשה זו נוסחת הקרא שלפנינו רק שבעלי אגדה בימים מאוחרים השתמשו פעמים במדה זו אף במקום שלא רצו לסתור שיבושם של התרגומים אלא מפני שהיו רגילים בכך, ואעתיק פה איזה דוגמאות, בפ' יתרו נאמר וירא העם ויגועו ויעמדו מרחוק ודרשו בטבולתא אין נוע אלא ויע שנאמר נוע תגוע הארץ וזה מפני שגם פה עותו השבעים את הקרא באשר שלא ידעו פי' המלה "נוע" ותרגמו כאלו נאמר וירא העם ויעמדו מרחוק ופירשו וירא מלשון וירא והשמיטו את המלה ויגועו, וכיוצא בו ויקרא שם המקום ההוא תבערה ודרשו בספרי אין תבערה אלא כאדם שאומר תבער אש פלוני במקומו כך אמר משה עשיתם תשובה ותשקע האש ואם לאו עדיין היא במקומה, וזה מפני שהשבעים והואולאטא תרגמו הבערה במקום תבערה וכן בפ' האוינו יערוף כמטר לקחי שדרשו בספרי אין יערוף אלא ערופה (ופ' כמו אבנים שחקו מים) אין יערוף אלא כניסה וזה מפני שהשבעים תרגמו יחלו על לקחי כעל מטר, וכיוצא בו יעקב חבל נחלתו אין חבל אלא גורל ושם עותו השבעים ג"כ את הקרא וכיוצא בו לולא כעס אויב אגור אין אגור אלא כנוס וגם שם נשתבש הקרא בתרגומי השבעים והואולאטא, ואין להאריך בזה ועיי' מאסרי ביחוס שבין אגדות חז"ל לתרגומים שונים (בית תלמוד ח"ב).

(ב) כדי לבטל דיעות אחרות כגון אמרו (סוף מס' יומא) אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים שנאמר וכי כוננתו שעם בני ישראל אינם נטהרין מעונותיהם ע"י טבילה לשם אמצעי בין אלקים ואדם אלא שהקב"ה מטהר אותם בלי אמצעי אם ישבו מדרכם באמת ובלב שלם וכן אמרו (במדבר רבה ספ"ד כפי מה שמוסיף בן עזאי על דבריו) וידבר אליו ולא למלאכי השרת מגיד שהקול יוצא מהקב"ה כמין סילון לתוך אזנו של משה והמלאכים היו באמצע ולא היו שומעין אותו כוננתו בזה שאין הקב"ה נגלה לנביאי ישראל ע"י אמצעי דהיינו שר העולם (Demiurg) כמו שחשבו הוודעים (Gnostiker) וגם יש מן חכמי אלכסנדריה היו נוטים לשיטתם⁽⁴⁹⁾ אלא שהקב"ה נגלה לנביאיו בכבודו ובשכינתו וכמו כן השתדל ר"ע להרחיק את ההגשמה ובפרט במקראות שדרשו עליהן הוודעים כמה אגדות של דופי כגון המאמר שהבאתי פה וכן אמרו (ספרא ויקרא פ"א) כי לא יראני אדם וחי אף היות הקדש שנושאות את כסא הכבוד אינן רואות את הכבוד, אך פעמים נראה שלא חש ר"ע להרחיק את ההגשמה כגון דרשתו על הכתוב כרסי' שביבון דנור וגו' (חגיגה י"ד). ואפשר שדעתו היתה שכל הפרשה שבס' דניאל לא נאמרה אלא ע"ד משל, הלא ידוע שהשתדל מאוד להרחיק אמונות מפילות מקרב ישראל כאמרו אין מזל לישראל (שבת קנ"ו:) ועיין בסנהדרין (ס"ה.).

(ג) לעורר את רוח העם להאמין בתעודת ישראל ובביאת הגואל למען יהיו אסירי תקוה גם בעתות בצרה כמו שאמר לרבותיו (ספרי דברים פ"י מ"ג) כשם שנתקיימו דברי פרעניות שנאמרו ע"י הנביאים כן יתקיימו דברי נחמות ופעמים השתדל לעורר את העם ללחום נגד מלכות רומא כידוע לפי שדעתו היתה שעם ב"י לא ישתעבד לאומות עובדי ע"ז לכן אמר אבינו מלכינו אין לנו מלך אלא אתה וכמו כן האמין בכל לבו שהגואל במהרה יבא עיני מה שכתבתי בהמניד (שנת י"ש 210) בפ"י אמרו (ערוית פ"ב) ובמספר הדורות לפניו והוא הקץ.

(ד) לחזק את האמונה בלב העם וללמדם מוסר השכל כאמרו בכל נפשך אפי' נוסל את נפשך וכן דרשתו על הקרא זה אלי ואנוהו וממין שני מאמריו גדולה המלאכה שמכבדת את בעלי, עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות וכן מה שנאמר משמו בענין ג"ח והירור מצוה, ובס' דור דור ודורשיו כי שר"ע הציב לו את הנקודה הלאומית לכמרה ורק הלאומית היתה לו לאבן פינתה והוכיח כן מפני שאמר ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה וכן עזאי חולק עליו ואמר זה ספר תולדת אדם הוא כלל גדול יותר מזה (ירושלמי נדרים פ"ט) אמנם לדעתי אין ספק שגם פה בן עזאי אינו אלא כמוסף על דברי ר"ע דדבר ברור שר"ע לא רצה בזה לומר שהתורה לא צותה לנו אלא לאהוב רק את דב"י עמו דבפ"י אמר ר"ע (אבות פ"ג) חביב אדם שנברא בצלם הבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם פ"י שהתורה הודיעה לנו שנברא בצלם ואין לך ראי' גדולה מזו שדעתו היתה שנצטוונו על אהבת בני אדם בכלל וכ"מ מאמרו השופך דמים מעלים עליו כאלו הוא ממעט את הדמות מ"ש שופך דם אדם וגו' ומפני מה כי בצלם אלהים עשה את האדם (ב"ר פל"ד) ונשקע המאמר ג"כ במשנתנו (סנהדרין פ"ד מ"ה) ועוד דר"ע הביא ראי' מן הקרא דגול נכרי אסור מן התורה (ביק ק"ג, 50), אלא ודאי שלא נחלק ר"ע בזה על בן עזאי כמ"ש בעלי תוספות (בפ"י על התורה פ' בראשית) והראב"ד (בפ"י על הספרא פ' קרושים) לכן אני אומר שגם באגדה גדולים מעשי דר"ע, ומאספי אגדות שבאו אחריו הלכו ע"פ רוב בעקבות דר"ע.

ובדבר השתלשלות האגדה אין מקום פה להאריך כי כבר הערתי שהאגדות שנאמרו במשנתנו רובן לא נאמרו אלא אנב גררא.

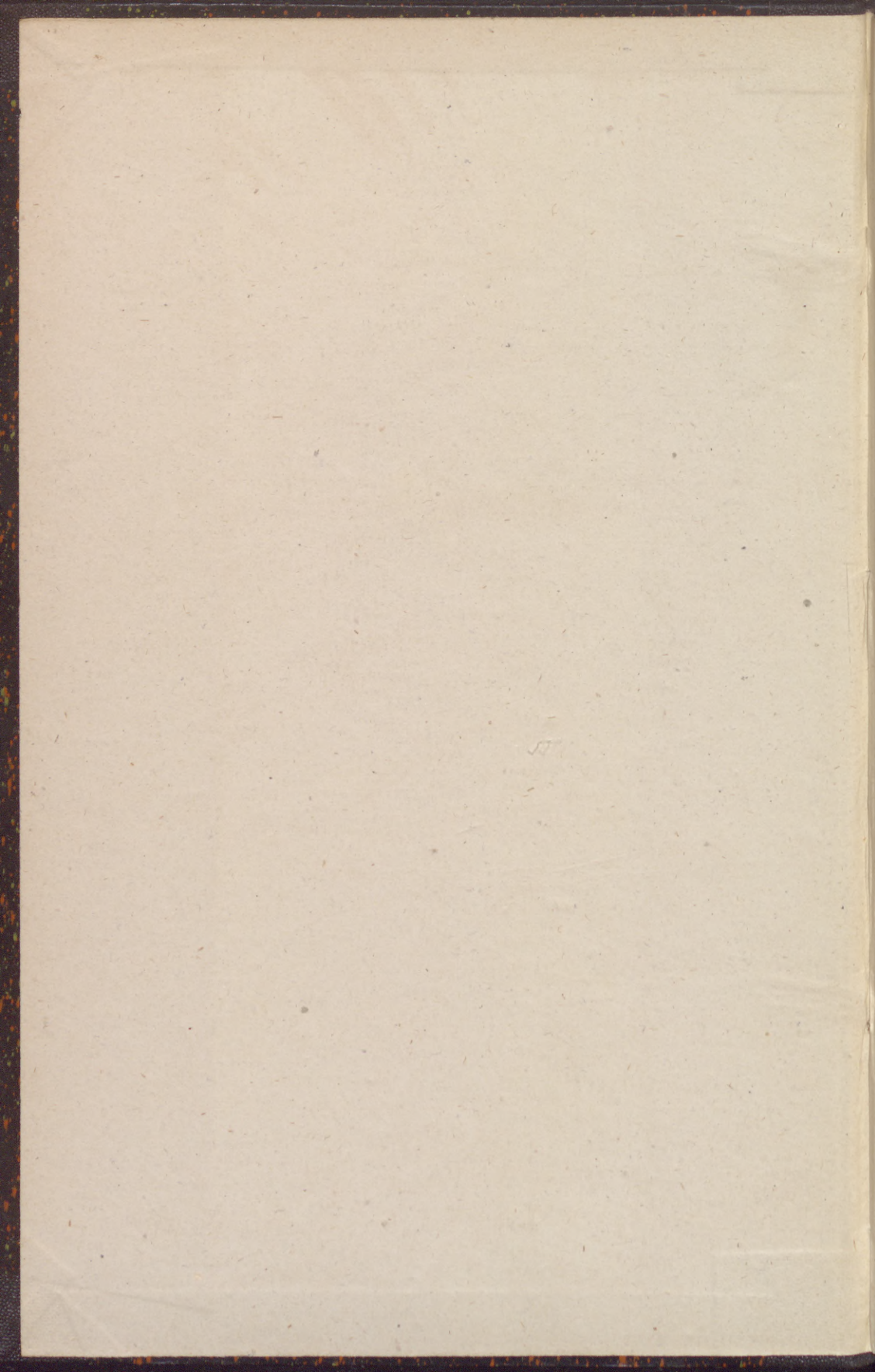
(49) אך לא מטעמם של הוודעים כידוע.

(50) ושם נאמר כשבא ר"ע מופירין דרשוכי' ואפשר שבעת ההוא כבר נשלמה סדר המשנה שנעשה על ידו רק שאמר דרשה זו לר"ש תלמידו ומש"כ לא נזכר המאמר במשנתנו.

B

905.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

CHICAGO, ILLINOIS

1963

PRINTED IN GREAT BRITAIN

BY THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

100 SOUTH DEARBORN STREET

CHICAGO, ILLINOIS 60607

U.S. POSTAL SERVICE PERMIT NO. 4234

CHICAGO, ILLINOIS

POSTAGE WILL BE PAID BY ADDRESSEE

IF MAILING IN U.S.A.

POSTAGE WILL BE PAID BY ADDRESSEE

IF MAILING IN U.S.A.